

EKONOMICKÝ ČASOPIS | 10 ¹⁹⁷⁰ XVIII

Z OBSAHU

Jiřina Švantnerová, K otázkam ekonomickej efektívnosti – Milan Fundárek, Náčrt historického vývoja produkčných funkcií – Jaroslav Němec, K teoretickým východiskám analýzy a projekcie socialistického systému – Mária Križková, Teória fyzikálnych polí a kvantifikácia ekonomických vzťahov v priestore – Svetlana Hoffmannová, Politická ekonómia socializmu a hospodárska politika – Recenzie – Obsah XVIII. ročníka Ekonomického časopisu.

2112-1

T-C

VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

OBSAH

State

Jiřina Švantnerová, K otázkam ekonomickej efektívnosti	865
Milan Fundárek, Náčrt historického vývoja produkčných funkcií	881

Diskusia

Jaroslav Němec, K teoretickým východiskám analýzy a projekcie socialistického systému	897
Mária Kriřková, Teória fyzikálnych polí a kvantifikácia ekonomických vzťahov v priestore	912

Prehľady

Svetlana Hoffmannová, Politická ekonómia socializmu a hospodárska politika	930
--	-----

Recenzie

J. Svetoň, Vývoj obyvateľstva na Slovensku – J. Grunt	941
S. A. Chavina, Kritika buržoaznych vzľadov na zakonomernosti socialističeskogo chozjajstva – M. Kočiřčák	943
J. Rutkowski, EHS a mezinárodný pohyb kapitálu – V. Pavlát	945
N. Despicht, The Transport Policy of the European Communities – D. Šíbl	950
Bibliografia	954
Obsah XVIII. ročníka Ekonomického časopisu.	957

Vedúci redaktor Ernest Freistadt
Zástupca vedúceho redaktora Ivan Okáli
Výkonná redaktorka Zdenka Sláviková
Redaktorka Katarína Rybanská
Tajomníčka redakcie Hana Smilková

Redakčná rada: Gerhard Brhlovič, Jozef Dančo, Rudolf Filkus, Štefan Heretik, Pavol Hoffmann, Filip Hronský, Michal Hronský, Félix Hutník, Jan Iša, Ján Kúkeľ, Milan Majcher, Jaroslav Němec, Jan Přívara, Pavol Rapoš, Mikuláš Sedlák, Jozef Sojka, Ladislav Unčovský, Jozef Vojtko.

Adresa redakcie: Bratislava, ulica Gen. Dr. M. R. Štefánika č. 4

Telefón 35761–5

Číslo bolo redakčne spracované v auguste 1970

JIŘINA ŠVANTNEROVA

K otázkam ekonomickej efektívnosti

Problémom ekonomickej efektívnosti sa venuje mimoriadna pozornosť tak v literatúre, ako aj v hospodárskej praxi. Svedčia o tom teoretické diskusie, ktoré sa rozvinuli na stránkach odborných časopisov u nás i v ostatných socialistických štátoch, ako aj prijaté uznesenia strany, zamerané na zvyšovanie ekonomickej efektívnosti.

V ekonomickej literatúre sa však venuje pozornosť predovšetkým skúmaniu faktorov zvyšovania ekonomickej efektívnosti národného hospodárstva, jeho jednotlivých odvetví, podnikov alebo jednotlivých činností.

Diskusia v časopisoch sa zamerala najmä na otázku kritérií ekonomickej efektívnosti, ako aj určenia ukazovateľov ekonomickej efektívnosti.

V ekonomických prácach sa stretávame iba s malým počtom autorov, ktorí sa usilujú vymedziť pojmy, ako sú efektívnosť, spoločenská efektívnosť, ekonomická efektívnosť, ekonomická efektívnosť národného hospodárstva a pod.

V predloženej stati chceme poukázať na problémy, ktoré vznikajú pri pokuse vyjadriť úroveň ekonomickej efektívnosti národného hospodárstva. Budeme sledovať dve skupiny otázok: a) chápanie ekonomickej efektívnosti národného hospodárstva a súčasný stav jej merania; b) chápanie kritérií ekonomickej efektívnosti národného hospodárstva. Uvedené dve skupiny otázok nevyčerpávajú celú problematiku ekonomickej efektívnosti, považujeme ich však za základné otázky, ktoré treba riešiť.

a) *Chápanie ekonomickej efektívnosti národného hospodárstva a súčasný stav jej merania*

Väčšina autorov chápe ekonomickú efektívnosť ako účinnosť prostriedkov vložených do určitej ekonomickej činnosti, hodnotenú z hľadiska výsledkov tejto činnosti.

Za základné kritérium ekonomickej efektívnosti za socializmu sa považuje dosahovanie maximálnych úspor celkovo vynaloženej spoločn-

skej práce pri maximálnej výrobe úžitkových hodnôt pre uspokojovanie potrieb pracujúcich.

Za podstatný prejav efektívneho rozvoja národného hospodárstva, a tiež za kritérium efektívnosti jeho rozvoja sa vo väčšine prípadov považuje neustále zlepšovanie vzťahu medzi množstvom vyrobených úžitkových hodnôt na jednej strane a množstvom práce vynaloženej na ich výrobu na druhej strane.

Podľa V. Škrlanta výsledná efektívnosť národného hospodárstva sa rovná sume úspor zmenšených o sumu strát spoločenskej práce.

Národné hospodárstvo chápe ako systém, ktorý má vstup, to znamená určitú východiskovú základňu v podobe zdrojov rastu a výstup — výsledné účinky, efekty tohto výrobného organizmu.

Za zdroje rastu považuje:

1. celkový fond pracovnej doby,
2. masu použitých výrobných fondov,
3. prírodné podmienky.

Rast celkovej efektívnosti je procesom dynamických zmien medzi vstupom a výstupom národohospodárskeho systému, kde prebieha maximalizácia úspor spoločenskej práce (efektov) a minimalizácia strát.¹

V. Škrlant, podobne ako väčšina autorov, objasňuje efektívnosť prostredníctvom jej kritérií. Úspory zhmotnenej a živej práce pri súčasnom raste spoločenskej produktivity práce považuje za kritérium efektívnosti.

L. Říha súhrnné kritérium efektívnosti vidí v rozvíjaní a zabezpečovaní neustále rastúcich a vo svojej štruktúre sa meniacich potrieb spoločnosti pri maximálnej ekonomii (minimálnej spotrebe) spoločenského času.²

Všeobecnejším vymedzením efektívnosti sa zaoberajú H. Kočtúch a F. Valenta.

H. Kočtúch³ vychádza zo všeobecného významu pojmov efekt a efektívny. Autor objasňuje, že „efektívnosť“ v najširšom zmysle vyjadruje účinnosť niečoho (určitého prostriedku, opatrenia a pod.) vzhľadom na daný cieľ. Z tohto hľadiska chápe napr. technickú efektívnosť ako účinnosť premien prírodných síl a látok na formy prístupnejšie ľudskému použitiu. Ďalej rozlišuje pojem spoločenská efektívnosť a ekonomická efektívnosť. Ekonomická efektívnosť na rozdiel od spoločenskej efektívnosti je podľa H. Kočtúcha pojmom užším, lebo sa dotýka len ekonomických dôsledkov určitej spoločenskej, výrobnjej, či nevýrobnej činnosti. Ekonomickú efektívnosť ďalej člení (podľa toho, v akých hraniciach sa skúma) na národohospodársku (skúmanú v hraniciach národného hospodárstva), odvetvovú alebo podnikovú (pokiaľ nepresahuje rámec odvetvia alebo podniku).

¹ V. Škrlant, *Růst a efektivnost socialistické ekonomiky*, Svoboda, Praha 1968.

² L. Říha, *Efektivnost vědecko-technického rozvoje a investic*, Práce, Praha 1969.

³ H. Kočtúch, *Ekonomická efektivnost investic*, Osveta, Bratislava 1959.

Správne upozorňuje na mnohotvárnosť skúmania ekonomickej efektívnosti národného hospodárstva a pripúšťa možnosť obmedziť sa pri jej skúmaní len na jednu zo sfér národného hospodárstva. Obmedzuje sa na oblasť materiálnej výroby, ktorá má oproti ostatným oblastiam rozhodujúci význam. Činnosť ľudí v tejto oblasti je podľa H. Kočtúcha spoločenskou výrobnou činnosťou, t. j. produktívnou prácou. V tomto zmysle potom hovorí o ekonomickej efektívnosti spoločenskej práce, vynakladanej v rámci sféry materiálnej výroby.

Tým, že H. Kočtúch chápe efektívnosť ako účinnosť určitých prostriedkov vzhľadom na daný cieľ, logicky potom aj ekonomickú efektívnosť spoločenskej práce chápe ako účinnosť výrobnej činnosti ľudí vzhľadom na ekonomické potreby ich existencie a ďalšieho rozvoja.

Ekonomickú efektívnosť spoločenskej práce definuje ako pomer celkovej masy práce k celkovému rozsahu ekonomicky naliehavých potrieb spoločnosti. Celkovou masou spoločenskej práce rozumie úhrn fondu pracovného času ľudí činných v materiálnej výrobe v danom období a ich materiálneho vybavenia; ekonomicky naliehavými potrebami rozumie potreby, ktoré v priebehu určitého obdobia treba nevyhnutne uspokojiť, ak má spoločnosť vôbec jestvovať a zároveň sa aj ekonomicky podľa vlastných zákonov rozvíjať.

F. Valenta rozlišuje efektívnosť spoločenskej činnosti, efektívnosť národného hospodárstva a efektívnosť výroby.⁴ Výroba predstavuje iba určitý moment reprodukcie. Za najvšeobecnejší pojem považuje efektívnosť spoločenskej činnosti. Podstatou efektívnosti spoločenskej činnosti za socializmu je podľa F. Valentu jej vzťah k objektívnym tendenciám a podmienkam vývoja socialistickej spoločnosti, jej súlad so zákonitým vývojom. Podľa neho je spoločenská činnosť širší pojem ako činnosť v národnom hospodárstve a podobne aj efektívnosť národného hospodárstva je širší pojem ako efektívnosť výroby.

Za podstatu efektívnosti socialistického národného hospodárstva považuje F. Valenta súlad konkrétnych ľudských činov a ich súborov, ktorými sa rozvíja socialistické národné hospodárstvo, a to:

— so zákonitými tendenciami rozvoja socialistickej spoločnosti a v nej so zákonitým vývojom potrieb jej členov;

— so zákonitými tendenciami vývoja samotného národného hospodárstva a v ňom predovšetkým so zákonitými tendenciami vývoja výrobných síl;

— s objektívnymi, meniacimi sa podmienkami (zdroje pracovných síl, prírodné bohatstvo, spoločenské vzťahy krajiny a rozsah vnútorného trhu, medzinárodné postavenie krajiny atď.), ktoré tendenciám vývoja spoločnosti, vývoja jej potrieb, rozvoju národného hospodárstva a rozvoju

⁴ F. Valenta, *K otázkam efektívnosti československého průmyslu*, SNPL, Praha 1960, 13.

výrobných síl dávajú v jednotlivých obdobiach rôznu konkrétnu efektívnu podobu.⁵

Uvedený autor považuje efektívnosť národného hospodárstva⁶ za širší pojem ako efektívnosť výroby.

Národné hospodárstvo predstavuje široký komplex rôznych úsekov, ako aj ekonomických činností, prebiehajúcich v jednotlivých sférach reprodukcie.

Podľa nášho názoru najvšeobecnejším pojmom je spoločenská efektívnosť.

Podstatu spoločenskej efektívnosti za socializmu chápeme ako využívanie prírodných a spoločenských zákonov pre všestranný rozvoj socialistickej spoločnosti a jej jednotlivých členov.

Na rozdiel od spoločenskej efektívnosti, technickú a ekonomickú efektívnosť považujeme za užšie pojmy.

Podstatou technickej efektívnosti je využívanie prírodných zákonov pre dosiahnutie maximálnej účinnosti premien prírodných síl a látok na formy prístupnejšie ľudskému použitiu.

Podstatou ekonomickej efektívnosti je využívanie spoločenských zákonov [najmä však ekonomických] pre všestranný rozvoj ekonomiky a jej jednotlivých členov.

Ekonomickú efektívnosť možno okrem iného členiť napr. podľa toho:

1. v akých hraniciach sa skúma — na ekonomickú efektívnosť národného hospodárstva, ekonomickú efektívnosť odvetví, odborov, podnikov;
2. aké sféry reprodukcie skúma — na ekonomickú efektívnosť výrobného procesu, ekonomickú efektívnosť obehu, ekonomickú efektívnosť spotreby;
3. aké ekonomické činnosti skúma — na ekonomickú efektívnosť investícií, základných fondov, technického rozvoja a pod.

Autori, ktorí efektívnosť národného hospodárstva chápu ako účinnosť prostriedkov vložených do národného hospodárstva, hodnotenú z hľadiska jeho výsledkov pri dosahovaní potrebného objemu úžitkových hodnôt pri maximálnej produktivite spoločenskej práce, alebo ako neustále zlepšenie vzťahu medzi množstvom vyrobených úžitkových hodnôt a množstvom vynaloženej práce na ich výrobu, hodnotia v podstate ekonomickú efektívnosť výrobného procesu.

⁵ F. Valenta, *Efektívnosť socialistickeho priemyslu*, NPI, Praha 1964, 24—25.

⁶ Národné hospodárstvo sa chápe ako:

1. súhrn všetkých odvetví materiálnej i nemateriálnej výroby a služieb [v rozsahu určitého štátneho útvaru], zahrňujúcich priemysel, poľnohospodárstvo a lesníctvo, stavebníctvo, dopravu, spoje, obchod, financie, úver, správu, zdravotníctvo, školstvo, vedu a osvetu;

2. súhrn ekonomických činností, ekonomických vzťahov a ich vzájomných súvislostí vo všetkých odvetviach i v jednotlivých sférach reprodukcie (výroba, rozdeľovanie, výmena a spotreba).

Výroba je hlavnou podmienkou existencie ľudskej spoločnosti a určujúcim faktorom jej vývoja. Z tohto hľadiska považujeme zvyšovanie efektívnosti výrobného procesu za rozhodujúci faktor zvyšovania efektívnosti národného hospodárstva.

Považujeme však za nevyhnutné venovať pozornosť, okrem zvyšovania efektívnosti výrobného procesu, aj zvyšovaniu efektívnosti v ostatných sférach reprodukcie, nevýrobných odvetviach alebo činnostiach, ktoré vplývajú na ekonomickú efektívnosť národného hospodárstva.

Nazdávame sa, že ekonomickú efektívnosť národného hospodárstva by bolo potrebné hodnotiť z hľadiska využitia potenciálne existujúcich prírodných zdrojov, zdrojov pracovných síl, masy výrobných fondov, ako aj existujúcej infraštruktúry pre dosahovanie potrebného objemu úžitkových hodnôt. V podstate by šlo o zhodnotenie, ako spoločnosť využíva existujúce národné bohatstvo pre potrebný (alebo pre vyrobený) objem úžitkových hodnôt.

V tomto prípade by išlo o komplexný pohľad na národné hospodárstvo, keď sa berú do úvahy všetky potenciálne existujúce zdroje (napr. všetky zdroje pracovných síl, teda aj tie, ktoré nie sú zapojené vo výrobnom procese). Ekonomická efektívnosť národného hospodárstva by sa hodnotila z hľadiska využitia týchto potenciálne existujúcich zdrojov pre dosahovanie potrebného objemu úžitkových hodnôt napr. pomerom spoločenského produktu, príp. národného dôchodku, alebo konečného produktu k národnému bohatstvu.

Problém je v tom, že kým vložené prostriedky tvoria reálne využiteľné zásoby, zatiaľ aktivizácia potenciálnych zdrojov (ich premena z možnosti na skutočnosť) vyžaduje dodatočné náklady. Efektívnosť využitia obidvoch uvedených zdrojov je preto rozdielna.

Vzhľadom na to, že pri kvantifikácii takýchto súhrnných ukazovateľov (napríklad kvantifikácia prírodného bohatstva) sú ťažkosti, v súčasnej hospodárskej praxi sa hodnotí z hľadiska dosahovaných výsledkov iba ekonomická efektívnosť prostriedkov vložených do národného hospodárstva.

V podstate sa hodnotí iba ekonomická efektívnosť výrobného procesu, najmä využitie pracovného fondu a využitie výrobných fondov pre dosiahnutie potrebného objemu úžitkových hodnôt. Teda hodnotia sa dva základné prvky vstupu výrobného procesu, ktoré sa jednotlivo kvantitatívne vyjadrujú.

Pokiaľ ide o hodnotenie výstupu výrobného procesu, niektorí autori navrhujú používať ako súhrnný ukazovateľ národný dôchodok pripadajúci na jedného obyvateľa.

Napríklad podľa A. Notkina⁷ rast fyzického objemu národného dôchodku na jedného pracovníka materiálnej výroby (prípadne na jedného oby-

⁷ A. Notkin, *Obščestvennyj produkt i nacionalnyj dochod v sisteme ekonomičes-*

vateľa) charakterizuje dynamiku produktivity spoločenskej práce a je východiskovým údajom i pre určenie dynamiky ekonomickej efektívnosti socialistickej výroby.

Tempá rastu fyzického objemu národného dôchodku, ako aj objem národného dôchodku na jedného pracovníka materiálnej výroby, príp. na jedného obyvateľa považuje A. Notkin za najdôležitejšie súhrnné ukazovatele na porovnávanie úrovne kapitalistických a socialistických krajín, a tým aj na overovanie výsledkov ekonomického súťaženia dvoch sústav.

A. Notkin⁸ v polemike s autormi, ktorí sa orientujú na konečný produkt [za vecný obsah konečného produktu sa považuje úhrn pracovných prostriedkov a spotrebných predmetov, ako aj prírastok zásob pracovných predmetov; niekedy sa do konečného produktu zahŕňajú i pracovné predmety, ako napr. suroviny a polotovary určené na vývoz], považuje za prvoradú úlohu zvyšovať národný dôchodok. Jeho rast je nevyhnutný pre rozvoj socialistickej spoločnosti, ktorej cieľom je zvýšenie životnej i kultúrnej úrovne národa.

Podobný názor zastávajú aj V. Komárek a L. Říha.⁹

Podľa V. Komárka maximálny rast fyzického objemu národného dôchodku, dosahovaný pri relatívne najnižšej vynaloženej pracovnej dobe, môže byť súhrnným ukazovateľom ekonomickej efektívnosti národného hospodárstva.

L. Říha považuje rast fyzického objemu národného dôchodku (vyjadreného v porovnateľných cenách) na jednotku vynaloženého času za kvantitatívne vyjadrenie súhrnného kritéria efektívnosti.

Snahy o presné určenie ukazovateľov ekonomickej efektívnosti národného hospodárstva (výroby), ako predpokladu pre využitie tejto kategórie v riadení národného hospodárstva, vedú ku konštrukcii ďalších kritérií a ukazovateľov.

b) *Chápanie kritérií ekonomickej efektívnosti národného hospodárstva*

Značná pozornosť sa venovala skúmaniu zmien vnútornej štruktúry hodnoty úhrnného spoločenského produktu ako kritéria ekonomickej efektívnosti národného hospodárstva.

Hlavné názorové rozdiely medzi ekonómami socialistických krajín sa vyskytli pri hodnotení vývoja podielu národného dôchodku v úhrnnom spoločenskom produkte. Názory ekonómov možno rozdeliť do piatich skupín.

kich kategorij socializma. Voprosy ekonomiki [1962], č. 9; A. Notkin, *Sovokupnyj i konečnyj obščestvennyj produkt. Voprosy ekonomiki* [1963], č. 3.

⁸ A. Notkin, *V. I. Lenin i razvitije teorii socialističeskogo vosproizvodstva. Voprosy ekonomiki* [1969], č. 5.

⁹ V. Komárek, *Efektivnost investic*, SNTL, Praha 1963, 178; L. Říha, *Efektivnost vědecko-technického rozvoje a investic*, Práce, Praha 1969, 13.

Prvá skupina ekonómov, predstaviteľom ktorých je F. Oliva a A. Notkin,¹⁰ zastáva názor, že za predpokladu rastu produktivity práce v spoločenskom meradle, keď počítame úhrnný spoločenský produkt v stálych (alebo porovnateľných) cenách, čím podľa ich názorov vyjadrujeme masu vyrobených úžitkových hodnôt, zvyšuje tzv. fyzický objem národného dôchodku svoj podiel v úhrnnom spoločenskom produkte. Keď vyjadrujeme úhrnný spoločenský produkt v bežných cenách, a tým masu vynaloženej práce na výrobu (hodnotu produktu), potom hodnota národného dôchodku znižuje svoj podiel v hodnote úhrnného spoločenského produktu.

Pri zdôvodňovaní názoru, že úhrnný spoločenský produkt vyjadrený v bežných cenách rastie rýchlejšie ako národný dôchodok, vychádza A. Notkin z marxistickej teórie rastu organickej skladby kapitálu (alebo výrobných fondov za socializmu). Podľa tejto teórie dochádza:

a) k relatívnemu zvýšeniu podielu materiálových nákladov (c) v porovnaní s podielom nákladov živej práce ($v + m$);

b) k relatívnemu zvýšeniu celého používaného základného kapitálu v porovnaní s kapitálom variabilným.

V čase, keď úspory živej práce v národnom hospodárstve sú procesom všeobecným a neustálym, náklady práce zvecnelej vo výrobných prostriedkoch sa znižujú na určitom úseku v určitom období a zvyšujú sa na iných úsekoch v inom období, a to v závislosti od toho, v akej miere je spojená úspora živej práce s doplňujúcimi nákladmi výrobných prostriedkov. Na základe toho sa uskutočňujú rýchlejšie úspory živej práce než práce zvecnenej vo výrobných prostriedkoch.

Intenzívnejšia úspora živej práce v porovnaní s úsporou výrobných prostriedkov je podľa A. Notkina faktorom zníženia podielu národného dôchodku v hodnote spoločenského produktu vyjadreného v bežných cenách.

A. Notkin však úsporu živej práce nepovažuje za faktor zníženia podielu národného dôchodku vo fyzickom objeme spoločenského produktu (vyjadreného v stálych cenách). Zvýšenie produktivity práce, ktoré vedie k zvýšeniu fyzického objemu výrobných prostriedkov, samo osebe nemôže zmeniť proporcie fyzického objemu spoločenského produktu a národného dôchodku. Tieto proporcie sa môžu zmeniť iba v tom prípade, keď technický rozvoj je sprevádzaný zmenou noriem spotreby výrobných prostriedkov na jednotku produkcie.

I keby úspora živej práce dosiahla akúkoľvek veľkosť, podľa A. Notkina úspory výrobných prostriedkov vždy znamenajú, že vo fyzickom objeme spoločenského produktu sa podiel materiálových nákladov znižuje a po-

¹⁰ F. Oliva, *Poměr růstu národního důchodu a národního produktu*. Plánované hospodárství [1956], č. 1; A. Notkin, *Sootnošeniye rosta obščestvennogo produkta i nacionalnogo dochoda*. Voprosy ekonomiki [1963], č. 10.

diel úžitkových hodnôt obsahujúcich novopridanú hodnotu sa zväčšuje.

Podobne aj F. Oliva rýchlejší rast spoločenského produktu, ako národného dôchodku vyjadreného v bežných cenách, objasňuje rastom produktivity práce na základe rozvoja techniky, t. j. v podstate používaním dokonalejších strojov. To podľa neho znamená zvýšenie objemu spoločenského produktu, v ktorom (za predpokladu nezmeneného počtu pracovníkov) je obsiahnuté rovnaké množstvo živej práce ako v predchádzajúcom období, avšak zvyšuje sa množstvo surovín, ako aj prenesenej hodnoty z nových strojov, teda zvyšuje sa podiel minulej práce (za predpokladu, že hodnota užívaných výrobných prostriedkov sa nezmenila). F. Oliva však súčasne poukazuje na to, že v prípade, keby produktivita práce pri výrobe výrobných prostriedkov v predchádzajúcom výrobnom procese rástla rýchlejšie ako produktivita práce v celej materiállovej výrobe v nasledujúcom výrobnom procese, potom by vzájomný vývoj hodnoty národného dôchodku a spoločenského produktu počítaného v bežných cenách bol obrátený, teda národný dôchodok by rástol rýchlejšie ako spoločenský produkt. Pripúšťa, že v jednotlivých časových úsekoch je to možné, ale v celkovom vývine sa nič také nezistilo.

Do prvej skupiny môžeme zaradiť aj B. P. Plyševského a J. V. Jaremenka,¹¹ ktorí však na rozdiel od predchádzajúcich autorov zastávajú názor, že vzťahy medzi rastom spoločenského produktu a národného dôchodku v bežných cenách v ZSSR za dlhé obdobie ukazujú, že podiel národného dôchodku sa menil v rôznych smeroch. Úvádzajú, že v období rekonštrukcie sa podiel národného dôchodku znižoval, v predvojnových päťročniciach a v období Veľkej vlasteneckej vojny sa podiel národného dôchodku zvyšoval, v povojnovom období sa jeho podiel znižoval.

Dynamika spoločenského produktu a národného dôchodku v bežných cenách podľa uvedených autorov závisí: od rastu objemu výroby, od zníženia hodnoty produkcie, od zmeny úrovne a vzájomných vzťahov cien v národnom hospodárstve.

B. P. Plyševskij a J. V. Jaremenko zastávajú názor, že tvrdenia, s ktorými sa stretávame v ekonomickej literatúre, o nutnosti zníženia podielu národného dôchodku v spoločenskom produkte, vychádzajú z jednostranných zovšeobecnení empirických vzťahov spoločenského produktu a národného dôchodku, vyjadreného v bežných cenách v povojnovom období, keď sa uskutočnilo zníženie celkovej úrovne cien v národnom hospodárstve pri relatívnom zvýšení cien na produkciu I. skupiny.

Technický rozvoj a zvýšenie produktivity práce spolu s tendenciou smerujúcou k zvýšeniu fondu úhrady v spoločenskom produkte spôsobujú, že vznikajú silné protichodné faktory, ktoré pôsobia na zvýšenie podielu národného dôchodku v spoločenskom produkte a za určitých

¹¹ B. P. Plyševskij, J. V. Jaremenko, *Zakonomernosti dviženija obščestvennogo produkta i nacionalnogo dochoda*. Ekonomizdat, Moskva 1963.

podmienok môžu prekonať vplyv faktorov pôsobiacich v opačnom smere.

V jednotlivých obdobiach, paralelne so zvýšením podielu národného dôchodku v spoločenskom produkte v porovnateľných cenách, sa usku- točňuje aj zníženie jeho podielu v bežných cenách.

Rozdiel medzi týmito dvoma indexami (stále a bežné ceny) môže vzniknúť podľa uvedených autorov iba v tom prípade, keď náklady na produkciu, ktorá vchádza do spoločenského produktu, sa znižujú iným smerom ako náklady na produkciu, ktorá tvorí národný dôchodok.

Bežná úroveň nákladov na základe pohybu produkcie od surovinových odvetví k odvetviám vyrábajúcim konečnú produkciu sa progresívne znižuje v porovnaní s predchádzajúcou úrovňou. Rýchlejšie znižovanie hodnoty konečnej produkcie, v porovnaní so znižovaním hodnoty produkcie v počiatočných etapách, nachádza výraz v nižších tempách zníženia hodnoty spoločenského produktu v porovnaní s hodnotou produkcie, ktorá tvorí národný dôchodok.

Podľa B. P. Plyševského a J. V. Jaremenka sa vývoj štruktúry spoločenského produktu v porovnateľných cenách odlišuje od vývoja štruktúry spoločenského produktu v bežných cenách tým, že zníženie nákladov výroby sa rôznym stupňom dotýka produkcie, ktorá patrí do fondu úhrady, spotreby a akumulácie. Tak sa objasňuje zníženie podielu národného dôchodku v spoločenskom produkte v bežných cenách a zvýšenie jeho podielu v porovnateľných cenách.

Druhá skupina ekonómov, predstaviteľom ktorých je B. Minc, E. A. Gromov¹² a iní ekonómi, zastáva názor, že za predpokladu rastu produktivity práce v spoločenskom meradle sa zvyšuje podiel fyzického objemu národného dôchodku vo fyzickom objeme úhrnného spoločenského produktu, zvyšuje sa tiež podiel hodnoty národného dôchodku v hodnote úhrnného spoločenského produktu. Národný dôchodok zvyšuje svoj podiel v spoločenskom produkte v oboch spôsoboch vyjadrenia. Podľa E. A. Gromova podiel národného dôchodku v hodnote i mase spoločenského produktu sa má zvyšovať, iba v krajnom prípade môže byť rovnaký, ale nemá sa znižovať.

Stabilita alebo zvýšenie podielu národného dôchodku v hodnote spoločenského produktu sa podľa J. A. Gromova uskutočňuje na základe relatívneho zlacnenia základných výrobných prostriedkov, zníženia podielu spoločenských nákladov na výrobné prostriedky (amortizácia) v spoločenskom produkte i úspor živej práce na zhotovenie pracovných predmetov. Stabilita alebo zvýšenie podielu národného dôchodku vo fyzickom objeme spoločenského produktu sa podľa neho uskutočňuje na základe zvýšenia objemu produkcie na jednotku alebo na rovnaký objem spoločenskej práce.

¹² E. A. Gromov, *O faktoroch povýšenia efektívnosti obščestvennogo proizvodstva*, Nauka, Moskva 1964; B. Minc, *Političeskaja ekonomija socializma* (preved s polsogo), Progress, Moskva 1965.

Najrozšírenejší názor, ktorým sa zdôvodňuje nutnosť zníženia podielu národného dôchodku v spoločenskom produkte, sa opiera o Marxovu teóriu zvýšenia organickej skladby kapitálu. Tvrdí sa, že rozvoj produktivity sa uskutočňuje na základe progresívnej zámény živej práce prácou zvecnelou (minulou). Ako sa s rastom produktivity práce za jednotku času spracúva stále väčšie množstvo materiálov (v naturálnom i hodnotovom vyjadrení), tak sa v hodnote produktu znižuje podiel živej práce a zvyšuje podiel práce minulej. Tento proces je typický tak pre jednotlivé podniky a odvetvia, ako aj pre celú spoločenskú výrobu. Jeho výsledkom je, že v spoločenskom produkte sa znižuje podiel národného dôchodku (objem nákladov živej práce) a zvyšuje sa podiel zvecnenej (minulej) práce.

Tento názor by podľa E. A. Gromova bol správny iba v tom prípade, keby spôsob tvorby a výpočtu nákladov výroby bol rovnaký, a to v jednotlivých podnikoch a odvetviach, ako aj v celom národnom hospodárstve. Avšak spôsob tvorby a výpočtu materiálových nákladov je odlišný.

Všetky výrobné prostriedky, ktoré dostávajú podniky a odvetvia zvonku, bez ohľadu na dĺžku doby obratu, sú produkciou, v ktorej je zvecnelá minulé práca. Avšak podľa E. A. Gromova nie sú chápania zvecenej a minulej práce pre národné hospodárstvo ako celok totožné.

V spoločenskej výrobe sa minulou prácou rozumie iba práca minulých rokov, ktorá je zvecnelá vo výrobných prostriedkoch s dlhotrvajúcou dobou obratu. Ale súhrn pracovných predmetov, ktoré sú predmetom obehu daného roka a tvoria vecný základ spoločenského produktu, je výsledkom živej práce bežného roka bez ohľadu na to, v ktorom kalendárnom období roku bola zhotovená tá alebo oná časť spoločenského produktu.

Z uvedeného vyplýva, že keď na jednotlivých úsekoch spoločenskej výroby protikladom živej práce je práca minulé, ktorá vystupuje ako súhrn pracovných prostriedkov a pracovných predmetov (konštantný kapitál), potom v národnom hospodárstve protikladom živej práce je minulé práca, obsiahnutá iba v pracovných prostriedkoch. Spoločenský produkt v hodnotovom vyjadrení sa člení na sumu nákladov minulej práce (amortizácia) a na sumu spoločensky nutných nákladov živej práce (národný dôchodok).

Autori, ktorí sa odvolávajú na rast organickej skladby kapitálu, ako na príčinu zníženia podielu národného dôchodku v hodnote spoločenského produktu, podľa E. A. Gromova neberú do úvahy, že hodnotová štruktúra individuálnych a odvetvových kapitálov nie je totožná s hodnotovou štruktúrou spoločenskej výroby národného hospodárstva, chápanou ako celok.

Podľa B. Minca¹³ zákonitosť rýchlejšieho rastu fyzického objemu ná-

¹³ B. Minc, c. d.

rodného dôchodku v porovnaní s úhrnným spoločenským produktom sa prejavuje v prípade absolútneho zníženia spotreby (úspor) výrobných prostriedkov na jednotku produkcie. Takáto zákonitosť však nevystupuje vždy — nepozorujeme ju v prípade zvýšenia spotreby výrobných prostriedkov na jednotku produkcie.

V skorších etapách ekonomického rozvoja sa spotreba výrobných prostriedkov v absolútnom vyjadrení na jednotku produkcie zvyšovala. V krajinách ekonomicky rozvinutých to však nie je nevyhnutné.

B. Minc v citovanej práci okrem iného upozorňuje na to, že K. Marx v schémach rozšírenej reprodukcie použil metódu vedeckej abstrakcie, nutnej pre objasnenie najvšeobecnejších podmienok tejto reprodukcie. K. Marx abstrahoval od technického rozvoja, a teda aj od rastu produktivity. V súvislosti s tým Marxove schémy reprodukcie neobjasňujú, aká časť prírastku produkcie je výsledkom rastu produktivity práce a aká časť prírastku je výsledkom rastu zamestnanosti.

Pretože Marx vo svojich schémach abstrahoval od rastu produktivity práce, dynamika výroby v naturálnom vyjadrení je identická s dynamikou výroby v hodnotovom vyjadrení. V skutočnosti však, podľa B. Minca, pri raste produktivity práce táto dynamika nemôže byť totožná a musí sa meniť.

K. Marx abstrahoval taktiež od zmien reálnych miezd. Keď budeme považovať reálne mzdy za stabilné, potom rast hodnoty variabilného kapitálu je iba výsledkom rastu zamestnanosti.

Vychádzajúc z charakteru socialistického hospodárstva, podľa B. Minca treba pri objasňovaní procesu reprodukcie brať do úvahy rast produktivity práce, úspory výrobných prostriedkov a rast reálnych miezd.

Tretia skupina ekonómov zastáva názor, že podiel národného dôchodku v spoločenskom produkte sa pri oboch spôsoboch vyjadrenia s rastom produktivity práce v spoločenskom meradle znižuje. Zvýšenie podielu (c) zvecnej práce v úhrnnom spoločenskom produkte, vyjadreného v bežných cenách, teda v hodnote, ako aj zvýšenie podielu (c) vo fyzickom objeme úhrnného spoločenského produktu (vyjadreného v stálych cenách) považujú za zákonitý proces, za prejav rastu spoločenskej produktivity práce, ako aj rastu efektívnosti výroby. Predstaviteľom týchto názorov je J. Kronrod.¹⁴

Pri zdôvodňovaní svojho názoru vychádza J. Kronrod z marxistickej teórie rastu organickej skladby kapitálu. Podľa neho je zákon rastu organickej skladby kapitálu súčasne i zákonom zníženia podielu živej práce, teda znovuvytvorenej hodnoty a rastu podielu minulej práce, teda pre-

¹⁴ J. Kronrod, *Nužno li peresmatrivať osnovy teorii vosproizvodstva?* Voprosy ekonomiki [1962], č. 6; J. Kronrod, *Struktura obščestvennogo produkta i zakon bystrejšego vozrastanija proizvodstva sredstv proizvodstva.* Voprosy ekonomiki [1965], č. 12.

nesenej hodnoty v úhrnnom spoločenskom produkte. Podľa J. Kronroda existuje ekonomický zákon rastu podielu prenesenej hodnoty v hodnote spoločenského produktu.

Ďalej zastáva názor, že tendencie zmien podielu fondu úhrady a národného dôchodku v hodnote i vo fyzickom objeme spoločenského produktu nie sú v protikladnom vývoji. Úspory materiálových nákladov sú podľa neho iba faktorom, ktorý spomaľuje rast podielu fondu úhrady (v hodnote i vo fyzickom objeme spoločenského produktu). Zákonitosť spočíva v tom, že produktivita živej práce rastie rýchlejšie ako úspory výrobných prostriedkov. Vyplýva to z toho, že samotné úspory výrobných prostriedkov, ako aj rast produktivity živej práce, sú spojené s rastom vybavenosti živej práce prácou minulou, s použitím stále väčšieho množstva práce minulej na jednotku živej práce. Preto sa podľa J. Kronroda nevyhnutne zvyšuje podiel minulej práce v porovnaní s podielom živej práce v hodnote produktu. Všeobecne známu koncepciu buržoázných ekonómov — rozlišujúcich dva druhy technického pokroku: pracovno úsporný a fondovo úsporný, ktoré prinášajú buď úsporu živej práce alebo zvecnejšej práce — považuje J. Kronrod za nesprávne aplikovanie vnútroodvetvových javov na celé národné hospodárstvo. Priznáva, že v jednotlivých podnikoch alebo odvetviach sa môžu uplatniť jednotlivé typy technického pokroku v rôznych kombináciách, ale keď skúmame národné hospodárstvo za dlhšie obdobie, stráca toto členenie význam. Podľa J. Kronroda teoretické poznatky i faktické údaje dokazujú, že rast podielu materiálových nákladov v hodnote spoločenského produktu je zákonitý proces, ktorý predstavuje hlavnú formu rastu spoločenskej produktivity práce, a teda aj zvýšenie efektívnosti spoločenskej výroby.¹⁵

Do tretej skupiny ekonómov môžeme zaradiť aj A. Korjagina,¹⁶ ktorý však, na rozdiel od J. Kronroda, poukazuje na nevhodnosť použitia stálych cien pre vyčísľovanie fyzického objemu národného dôchodku, pretože stále ceny nezachycujú štrukturálne zmeny, zmeny sortimentu, nezachycujú nové druhy výrobkov a pod.

Podľa A. Korjagina komplexná mechanizácia a automatizácia výroby sa prejavuje v tom, že menšie množstvo živej práce uvádza do činnosti stále väčšiu masu pracovných prostriedkov a pracovných predmetov.

Podiel základných výrobných fondov a bežných materiálových nákladov sa môže zvyšovať, znižovať, alebo zostať stabilným na základe konkrétnych podmienok rozvoja ekonomiky a základných smerov technického pokroku. Hlavná tendencia spočíva v tom, že podiel materiálových nákladov v úhrnnom spoločenskom produkte sa zvyšuje. V súvislosti s tým, podľa A. Korjagina, efektívnosť spoločenskej výroby sa môže zvyšovať

¹⁵ J. Kronrod, c. d.

¹⁶ A. Korjagin, *O dole zatrat oveščestvlennoho i živogo truda v sovokupnom obščestvennom produkte*. Voprosy ekonomiki (1965), č. 8.

na základe zvýšenia, zníženia, alebo stability národného dôchodku v úhrnnom spoločenskom produkte. To, čo sa uskutočňuje v určitom momente, nie je ešte zákon, ale iba prejav jeho pôsobenia v konkrétnych podmienkach. Zákon vyjadruje hlavnú tendenciu a tou je podľa neho zvyšovanie podielu minulej práce v hodnote spoločenského produktu.

Štvrtá skupina ekonómov nesúhlasí s názorom, že zvýšenie podielu materiálových nákladov je zákonitým prejavom technického pokroku, teda, že zvýšenie efektívnosti spoločenskej výroby sa musí prejaviť v znížení podielu národného dôchodku v úhrnnom spoločenskom produkte. Nesúhlasí ani s opačným názorom, že zvýšenie podielu materiálových nákladov je ukazovateľom zníženia efektívnosti spoločenskej výroby. S. Šatalin,¹⁷ predstaviteľ tejto skupiny ekonómov, považuje obidva názory za nesprávne. Podľa neho zvýšenie efektívnosti spoločenskej výroby môže sprevádzať zvýšenie, zníženie i stabilita podielu národného dôchodku v úhrnnom spoločenskom produkte.

Vzťah dynamiky produktivity živej práce a spoločenskej produktivity práce považuje S. Šatalin za rozhodujúci faktor, určujúci zmenu podielu hodnoty národného dôchodku v úhrnnom spoločenskom produkte. Keď sa produktivita živej práce zvyšuje v rovnakej miere ako spoločenská produktivita, podiel národného dôchodku v hodnote spoločenského produktu zostáva stabilný. V prípade rýchlejšieho rastu produktivity živej práce v porovnaní s rastom spoločenskej produktivity sa podiel národného dôchodku v hodnote spoločenského produktu znižuje. Pri rýchlejšom raste spoločenskej produktivity v porovnaní s produktivitou živej práce sa podiel národného dôchodku v hodnote spoločenského produktu zvyšuje.

Keď sa mení produktivita živej práce rovnomerne vo všetkých odvetviach, znižuje sa rovnomerne i hodnota produkcie jednotlivých odvetví. Zmena podielu národného dôchodku v hodnote spoločenského produktu je totožná so zmenou podielu národného dôchodku vo fyzickom objeme spoločenského produktu.

V prípade úspor materiálových nákladov, bez ohľadu na to, či sú rovnomerné vo všetkých odvetviach, sa zvyšuje podiel národného dôchodku v hodnote i vo fyzickom objeme spoločenského produktu.

Pri nerovnomernom vývoji produktivity živej práce v jednotlivých odvetviach národného hospodárstva je možný protikladný pohyb podielu národného dôchodku v hodnote i vo fyzickom objeme úhrnného spoločenského produktu.

Pohyb podielu národného dôchodku závisí od úrovne bežných materiálových nákladov na výrobu produkcie a od úrovne fondovej náročnosti

¹⁷ S. Šatalin, *Tempy i proporcii ekonomičeskogo razvitiija i effektivnost' obščestvennogo proizvodstva*. Voprosy ekonomiki (1965), č. 1; S. Šatalin, *O sootnošenii tempov rosta valovogo obščestvennogo produkta i nacionalnogo dochoda*. Voprosy ekonomiki (1966), č. 1.

produkcie. S. Šatalin zdôrazňuje a na príkladoch nízkeho využívania materiálov v ZSSR ukazuje, že reálne zníženie bežných materiálových nákladov v úhrnnom spoločenskom produkte svedčí o zvýšení ekonomickej efektívnosti spoločenskej výroby.

Zníženie podielu bežných materiálových nákladov v úhrnných nákladoch na výrobu znamená zvýšenie podielu konečného produktu vo fyzickom objeme úhrnného spoločenského produktu. Pohyb tohto podielu, teda podielu konečného produktu, a nie podielu národného dôchodku v úhrnnom spoločenskom produkte, ktorý závisí od bežných materiálových nákladov, ako aj od fondovej náročnosti produkcie, charakterizuje podľa S. Šatalina zmeny efektívnosti spoločenskej výroby.

Piata skupina ekonómov, predstaviteľom ktorých na napr. P. Valenta,¹⁸ zastáva názor, že v súčasnej dobe nie je možné zistiť fyzický objem národného dôchodku, ani úhrnného spoločenského produktu ako množstvo produktov, úžitkových hodnôt vyrobených v rôznych fázach spoločenského výrobného procesu žiadnym, ani najzložitejším spôsobom výpočtu. Akýkoľvek spôsob výpočtu fyzických objemov obidvoch vrcholných ukazovateľov vedie vždy iba k tomu, že sa viac alebo menej presne vyjadrí ich hodnota, t. j. množstvo vynaloženej práce spoločnosti.

Na základe praktických poznatkov z vývoja nášho národného hospodárstva dochádza k záveru, že pri raste produktivity práce v spoločenskom meradle sa zvyšuje podiel národného dôchodku v hodnote úhrnného spoločenského produktu.¹⁹

Aby však bolo možné uvedené závery využiť v praxi, pri riadení národného hospodárstva, správne poukazuje na nutnosť teoreticky ich zdôvodniť a podložiť.

Za národohospodárske kritérium efektívnosti považuje F. Valenta okrem vývoja podielu hodnoty národného dôchodku v spoločenskom produkte aj vývoj štruktúry hodnoty spoločenského produktu podľa troch fáz spoločenského výrobného procesu.

Za základnú, relatívne stálu kostru spoločenskej delby práce považuje hranice medzi sférami pôsobnosti troch fáz spoločenského výrobného procesu dnešného typu. Po prvé, je to hranica medzi skupinou ťažobných odvetví (ťažobný priemysel, poľnohospodárstvo) a medzi skupinou odvetví vyrábajúcich medziprodukty, t. j. pracovné predmety, z ktorých sa vyrábajú už iba pracovné prostriedky, spotrebné predmety, alebo pomocné materiály, potrebné na výrobu akéhokoľvek výrobku (hutníctvo,

¹⁸ F. Valenta, *Efektívnosť socialistického priemyslu*, NPL, Praha 1964, 132—141.

¹⁹ F. Valenta, c. d., pozn. 18, s. 154—157. K podobnému záveru prichádza i R. Krč, ktorý vo svojej teoretickej štúdii, uverejnenej v publikácii *Ekonomické aspekty technického pokroku*, Vyd. SAV, Bratislava 1967, 104, píše, že technický pokrok nevedie jednoznačne k rastu podielu spredmetnenej práce v spoločenskom produkte. Fondovo úsporný technický pokrok umožňuje udržať alebo zvyšovať tempo ekonomickeho rastu bez zvyšovania podielu akumulácie.

chémia, výroba textílií, prvotné spracovanie dreva, garbiarne, energetika atď.). Po druhé, je to hranica medzi sférou pôsobnosti skupiny odvetví vyrábajúcich medziprodukty a skupiny odvetví vyrábajúcich pracovné prostriedky a spotrebné predmety (strojárstvo, stavebníctvo, konzervárne, odevný priemysel, nábytkársky priemysel a pod.).²⁰

Spôsob zisťovania spoločenského produktu podľa troch uvedených fáz vytvára podľa F. Valentu nielen vhodnú základňu pre sledovanie podielu národného dôchodku, ale vyjadruje aj štruktúru spoločenského produktu v inom priereze, ako je hľadisko minulej a živej práce. Vývoj tejto druhej štruktúry spoločenského produktu (podiel hodnoty produktov ťažby, hodnoty medziproduktov a hodnoty konečných výrobkov) považuje za ďalšie kritérium ekonomickej efektívnosti národného hospodárstva, pretože, ako ďalej hovorí, z teoretických úvah i zo štatistických materiálov vyplýva, že s rastom produktivity práce v spoločenskom meradle relatívne klesá hodnota vyťažovaných surovín vo vzťahu k hodnote vyrobených medziproduktov a relatívne stúpa hodnota konečných produktov vo vzťahu k hodnote vyrobených medziproduktov.

Z uvedeného vyplýva, že existujú rôzne, v niektorých prípadoch úplne protikladné názory na vývoj podielu nákladov minulej práce a národného dôchodku v úhrnnom spoločenskom produkte.

Stotožňujeme sa s názormi ekonómov A. Korjagina a F. Valentu, že v súčasných podmienkach, na základe ocenenia výrobkov v stálych cenách, nevyjadrujeme skutočný fyzický objem národného dôchodku a úhrnného spoločenského produktu, t. j. taký objem, ktorý by bol totožný s masou vyrobených úžitkových hodnôt. Je to preto, že iba nemennosť jednotlivých druhov výrobkov, stálosť sortimentu, ako aj štruktúry výroby je predpokladom, že fyzický objem národného dôchodku a spoločenského produktu (počítaný v stálych cenách) je totožný s celkovou masou vyrobených úžitkových hodnôt. V súčasnom období technických, technologických a konštrukčných prevratov však uvedené podmienky nemôžu byť splnené a dochádza k zmenám konkrétnych druhov výrobkov, k zavádzaniu nových druhov výrobkov, k zmenám sortimentu, ako aj k štruktúrnym zmenám. Preto i pri použití stálych cien (rovnako ako pri ocenení výrobkov bežnými cenami) vyjadrujeme iba hodnotu národného dôchodku a hodnotu spoločenského produktu.

Otázky ekonomickej efektívnosti národného hospodárstva sa rozpracúvajú a neustále spresňujú. Venuje sa pozornosť vypracúvaniu jednak súhrnných ukazovateľov ekonomickej efektívnosti národného hospodárstva (niektorým z nich sme v predloženom článku venovali pozornosť), ale aj zvláštnych ukazovateľov ekonomickej efektívnosti výroby. Tým sa čoraz viac krištalizujú stanoviská a vyjasňuje riešenie tejto základnej ekonomickej problematiky.

²⁰ F. Valenta, c. d., pozn. 18, s. 167—173.

К ВОПРОСАМ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ

Ирина Швантнерова

В статье автор объясняет понимание экономической эффективности народного хозяйства, современное состояние ее измерения и понимание критериев экономической эффективности народного хозяйства.

Приводятся взгляды некоторых экономистов на понимание эффективности и собственный взгляд автора на ограничение сущности общественной, технической и экономической эффективности. В настоящее время фактически оценивается экономическая эффективность производственного процесса. Хотя повышение эффективности производственного процесса является решающим фактором повышения эффективности народного хозяйства, подчеркивается, что необходимо также уделять внимание повышению эффективности и в других сферах воспроизводства, непроизводственных отраслях или деятельности, которые воздействуют на экономическую эффективность народного хозяйства.

Автор отстаивает взгляд, что экономическую эффективность народного хозяйства было бы необходимо оценивать и с точки зрения использования потенциально существующих средств, (природных средств, рабочей силы, массы производственных фондов, существующей инфраструктуры) для достижения необходимого объема потребительных стоимостей, например, соотношением общественного продукта или национального дохода или же фактического продукта к национальному богатству.

Значительное внимание уделено в статье исследованию изменений внутренней структуры оценки совокупного общественного продукта как критерия экономической эффективности народного хозяйства. Приводятся различные мнения между экономистами социалистических стран на оценку развития доли национального дохода в общественном продукте. Статья рисует картину о масштабе и уровне разработанных вопросов экономической эффективности.

ON QUESTIONS OF ECONOMIC EFFECTIVENESS

Iřina Švantnerová

The study presents a clarification of the interpretation of economic effectiveness in national economy, describes the contemporary state of its measurement and understanding of its criteria.

It outlines the views of some economists on the term effectiveness, and the author's own concept as regards a definition of the essence of societal, technical and economic effectiveness. Evaluation at the present time bears essentially on the economic effectiveness of the production process. Although an increase in effectiveness of this process is the decisive factor for an increase of effectiveness of the national economy, emphasis is laid on the imperative necessity of increasing effectiveness also in the other spheres of reproduction, in non-productive branches or activities that have a bearing on the economic effectiveness of the whole national economy.

In the author's view, economic effectiveness of national economy should be assessed also from the aspect of utilizing potentially existing resources (primary resources, labour force, masses of production funds, existing infrastructures) for achieving the required volume of utility values, for example, by the ratio of social product, or national income, or the final product towards national assets.

Considerable attention is devoted to an investigation of the changes of the inner structure of values of the total societal product as criteria of the economic effectiveness of national economy. The principal differences of view are given among economists of socialist countries for evaluating the development of the share of national income in the societal product. The study presents a fairly unified picture of the extent and level of processing of questions of economic effectiveness.

MILAN FUNDÁREK

Náčrt historického vývoja produkčných funkcií

Teória produkčných funkcií ako súčasť teórie výroby tvorí jednu z čiastkových oblastí ekonomickej vedy. Jej základom je skúmanie kvantitatívneho zloženia rôznych faktorov výroby, výskum ich funkčných závislostí od objemu produkcie a formulácia týchto závislostí pomocou teoretických modelov — produkčných funkcií.

Ekonomická teória a aplikácia pozná dnes celý rad rozdielnych typov produkčných funkcií. V teórii i pri aplikácii sa najčastejšie pracuje s funkciami, ktoré umožňujú vzájomnú substitúciu výrobných faktorov. Z nich najväčšiu popularitu získala Cobbova-Douglasova produkčná funkcia, a to najmä pre svoje výhodné matematické vlastnosti, ktoré v mnohých smeroch zodpovedajú realite hospodárskeho života. Jej široké uplatnenie v teóriách rastu, častá aplikácia v makroekonomických analýzach a odvolávanie sa na tento špecifický tvar produkčnej funkcie v odbornej literatúre, vyvoláva často nesprávny dojem, ako keby sa teória produkčných funkcií začala rozvíjať až na základe prác týchto autorov.

V skutočnosti je súčasná nemarxistická teória výroby a produkčnej funkcie, podobne ako väčšina teoretických poznatkov ekonomickej vedy, výsledkom dlhodobého bádania mnohých generácií ekonómov. Cesta k súčasným poznatkom viedla i v tejto oblasti cez zavrhovanie, navracanie sa a rozvíjanie niektorých hypotéz, ktoré autori vo svojej dobe nevyjadrili dost jasne, alebo naopak, predbiehali celkové poznatky svojej doby a v prúde prevládajúcich názorov ostali vtedy bez ohlasu.

Teoretické základy produkčnej funkcie sú postavené na princípoch marginálnej analýzy, a tak sledovanie jej histórie je do istej miery aj sledovaním histórie marginálnej analýzy. Ak sa v oblasti marginálnych teórií obmedzíme len na hypotézy, ktoré po dlhé roky smerovali k formulácii produkčnej funkcie, potom jej hlavné teoretické zdroje treba hľadať nesporne v teórii hraničnej produktivity a v princípoch substitúcie výrobných faktorov. Ale východiskom, z ktorého sa rodí explicitná formulácia produkčnej funkcie, sú až neoklasické teórie ceny a alokácie zdrojov, založené na hraničných princípoch, ktoré sa formulujú koncom 19. storočia. Pri spätnom pohľade sa však tento proces javí už len ako proces rozvíjania a vylepšovania myšlienok, ktoré boli vyslovené dávno predtým, hlavne v dielach A. R. J. Turgota, J. H. von Thüнена a J. S. Milla.

Zákony výnosov a substitúcie

Počiatky produkčnej funkcie sú spojené s empirickými pozorovaniami v poľnohospodárstve. Jej zárodočné formy sa objavujú vo formulácii zákona o klesajúcich výnosoch pôdy už v období buržoáznej klasickej ekonómie v dielach Smitha a Ricarda.

Tento zákon vyjadroval skutočnosť, že za predpokladu, keď niektorý výrobný faktor zostáva konštantný a nezdokonaľujú sa ani technické a organizačné vedomosti (State of the Arts), zväčšovanie niektorého výrobného faktora prebieha od určitého bodu k zvyšovaniu výroby klesajúcou mierou. V klasickej ekonómii hrala úlohu fixného faktora pôda, ktorá nebola nepovažovaná za schopnú rozširovať sa úmerne s prácou a kapitálom.

Zákon klesajúcich výnosov, ktorý v tejto interpretácii vyjadroval pokles výnosov v úhrnných veličinách, ovládal ekonomickú teóriu až do konca 19. storočia. Prakticky až do vystúpenia Edgewortha, ktorý túto teóriu zmodernizoval a vyjadril v hraničných pojmoch. Je to určitý paradox, lebo viac ako 30 rokov pred klasikmi sformuloval Turgot zákon klesajúcich výnosov oveľa exaktnejšie s použitím prírastkových veličín. Vo svojom diele [1] konštatoval, že ak sa na daný kus pozemku postupne pridáva rovnaké množstvo kapitálu, objem výrobkov, ktorý vyplýva z pridávania kapitálu, najprv rastie až do určitého bodu, v ktorom pomer medzi prírastkom produktu a kapitálu dosiahne svoje maximum. Za týmto bodom je ďalšie pridávanie kapitálu sprevádzané stále menšími prírastkami, až nakoniec celý rad prírastkov konverguje k nule. Formuláciou zákona klesajúcich hraničných výnosov objavil Turgot jednu z vlastností, resp. jeden z rezov produkčnej plochy. Odtiaľ je už len krok k formulácii produkčnej funkcie. Stačí upustiť od podmienky konštantnosti jedného faktora.

Možno teda právom vysloviť domnienku, že pri zovšeobecnení týchto pozorovaní a ich matematickej formulácii by mohla vzniknúť produkčná funkcia ešte pred koncom 18. storočia. Turgotov objav je však súčasne dôkazom toho, že aj najlepšie hypotézy, pokiaľ predbiehajú celkovú úroveň poznatkov, ostávajú vo svojej dobe nevyužitá a upadajú na dlhý čas do zabudnutia.

A tak trvalo ďalších sto rokov, kým princíp hraničnej produktivity nezávisle od Turgota objavil znova nemecký ekonóm Heinrich von Thünen [2]. Jeho formulácia marginálnej fyzickej produktivity výrobných faktorov v jasnosti a presnosti nezaostáva v ničom za súčasnými odbornými textami. Ale von Thünen neostal len pri formulácii týchto závislostí. Jasne formuloval, pravda v iných termínoch, jednu zo základných poučiek marginálnej analýzy, podľa ktorej maximum zisku (v Thünenovej formulácii Reinertrag) sa dosahuje v bode, kde sa hraničné výnosy (Wert des Mehrertrages) a hraničné náklady (Mehraufwand) rovnajú.¹

¹ Túto poučku takmer v rovnakom čase a nezávisle od Thüнена vyslovil aj Cournot v oblasti spotreby.

Ďalším príspevkom von Thüнена do teórie produkcie bolo, čo Marshall neskôr nazval „veľkým Thünenovým zákonom substitúcie“. V druhom diele svojej práce vyjadril tento substitučný princíp prostriedkami marginálnej analýzy a formuluje poučku, že najvýhodnejšie výrobné metódy určujú v podstate relácie medzi cenami tovarov a cenami výrobných faktorov [3].

V priebehu storočia sa tak objavili už druhý raz všetky základné postuláty pre explicitnú formuláciu produkčnej funkcie tento raz v oveľa prepracovanejšej forme. Nevyužitie týchto poznatkov treba pripísať hlavne skutočnosti, že diela oboch pionierov marginálnej analýzy Thüнена a Cournota nenašli vo svojej dobe veľký ohlas a museli čakať na svoje objavenie ďalších zhruba 50 rokov. V Nemecku v tejto dobe ovládala pole ekonomickej teórie historická škola a v Anglicku sa teória vyvíjala naďalej pod vplyvom Smitha, Ricarda a v tej dobe najmä pod vplyvom vulgarizátora klasickej buržoáznej ekonómie J. S. Milla.

Začiatok novej etapy teórie výroby znamenajú sedemdesiate roky 19. storočia, keď sa začala formulovať teória hraničnej užitočnosti, ako reakcia na učenie utopických socialistov a Marxovu kritiku kapitalizmu. Teória hraničnej užitočnosti sa rýchle rozšírila a uplatnila aj v teórii výroby tým, že Menger zapojil do tejto koncepcie aj výrobné prostriedky, ktorých hodnotu odvodzoval nepriamo z úžitkovej hodnoty spotrebných predmetov, vyrábaných pomocou týchto výrobných prostriedkov. Je známe, že táto koncepcia, pomocou ktorej sa predstavitelia rakúskej školy snažili celý ekonomický proces výroby, výmeny a rozdeľovania dôchodkov zjednotiť a vysvetliť na jedinom princípe hraničnej užitočnosti, zlyhala. Najmä preto, že ponuková stránka ekonomického mechanizmu, založená na princípe hraničnej užitočnosti, sa ukázala ako sterilná.

Vysvetľovaním výmennej hodnoty výrobných prostriedkov pomocou úžitkovej hodnoty finálneho produktu vznikol, prirodzene, problém, ako izolovať príspevok každého výrobného prostriedku pri uspokojovaní potrieb spotrebiteľa. Menger sa snažil tento problém rozriešiť určením ich marginálneho prínosu (*Grenzbeitrag*), t. j. postupným zmenšovaním objemu každého faktora, pri udržiavaní konštantnej úrovne ostatných. To bol spôsob, ako Rakúšanovia objavili znova hraničnú produktivitu. V ich chápaní to však bola marginálna produktivita, ktorá sa zakladala na prírastkoch užitočnosti a ktorá sa líšila od fyzickej produktivity podľa von Thüнена.

Na scénu sa znova dostáva aj princíp substitúcie. Mengerove riešenie uvedeného problému vyžadovalo, aby vychádzal zo vzájomnej nahraditeľnosti faktorov. Skutočne, v jeho *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre* nachádzame explicitné vyjadrenie tejto myšlienky. „Je isté“, napísal, „že fixné množstvá tovaru vyššieho poriadku možno pri výrobe kombinovať nielen spôsobom, ktorý pozorujeme v chemickej výrobe... ale, všeobecné skúsenosti nás učia, že dané množstvo tovarov nižšieho poriadku možno vyrobiť veľmi rozdielnymi kombináciami tovarov vyššieho poriadku.“

Ale plné uplatnenie princípu substitúcie sa objavuje až v diele Marshalla,

ktorému možno preto právom pripísať zásluhu na jeho znovuobjavení a rozpracovaní. Princíp substitúcie, na základe ktorého výrobcovia nahradzujú nákladnejšie kombinácie výrobných faktorov menej nákladnými, sa stáva organickou súčasťou jeho teórie, preniká a kontroluje v jeho diele celý ekonomický proces výroby. V jeho „*Grundsätze*“ nachádzame už primerane opísanú teóriu hraničnej produktivity a na nej založenú teóriu cien výrobných faktorov. V jeho diele sú už zahrnuté všetky základné postuláty produkčnej funkcie. Že produkčnú funkciu nepoužil explicitne, pripisuje Schumpeter [4] Marshallovej averzii priznať kauzálnu úlohu parciálnym koeficientom produkčnej funkcie a tomu, že si uvedomil koncepčné ťažkosti, ktoré sú s jej formuláciou zviazané.

Hoci teoretické základy pre explicitnú formuláciu produkčnej funkcie zhrnul a v celej komplexnosti dotvoril až Marshall, jej prvé použitie sa objavuje v literatúre už niekoľko rokov pred vyjdením Princípov. Roku 1876 Walras použil v analýze všeobecnej ekonomickej rovnováhy produkčnú funkciu „degenerovanú“ v tom zmysle, že konštantné výrobné koeficienty neumožňovali substitúciu medzi výrobnými faktormi. Táto koncepcia nenašla vo svojej dobe uplatnenie a ďalší vývoj produkčných funkcií nadviazal na Marshallom rozvinutú koncepciu variability výrobných faktorov.

Najmä zásluhou rozvíjania myšlienok neoklasickej školy produkčná funkcia sa stáva okolo r. 1900 už bežnou súčasťou buržoáznej ekonomickej teórie. Do teoretickej výzbroje ekonomickej vedy vstupuje ako matematické obmedzenie rozhodovania podnikov, ktorých racionálne správanie smeruje k maximalizácii zisku. Produkčná funkcia spolu s funkciou dopytu, založenou na princípe hraničnej užitočnosti, vytvárajú potom dva základné piliere buržoáznej ekonomickej teórie.

Spoločným princípom marginálnej analýzy, pomocou ktorého sa vysvetľovalo správanie hlavných ekonomických subjektov (spotrebiteľa a výrobcu), sa prejavuje v mnohých analogických črtách formálnej analýzy spotrebiteľa a podniku. Túto formálnu zhodu treba okrem jednotiaceho princípu marginálnej analýzy pripísať aj tomu, že mnohé nástroje analýzy spotrebiteľa, ktorá mala dlhšiu tradíciu, sa preniesli aj do analýzy podniku. Uvedený proces sa prejavoval aj v neskorších rokoch. V tomto smere bol závažný najmä prínos Hicksa [6], ktorý zmodernizoval teóriu dopytu. Krivku dopytu vysvetľuje na základe logiky voľby spotrebiteľa a pojem hraničnej užitočnosti nahradzuje hraničnou mierou substitúcie. Koncepcia hraničnej miery substitúcie sa uplatňuje aj v analýze výroby. Allen [7] konštruuje geometrické zobrazenie produkčného povrchu. Rezy tohto povrchu, rovnobežné s osami faktorov a premietnuté na rovinu faktorov, vytvárajú krivky rovnakej produkcie.² Každá izokvanta predstavuje konštantný objem výroby, ktorý sa dá dosiahnuť všetkými kombináciami dvoch navzájom nahraditeľných výrobných faktorov. Pohyb po tejto izokvante ($dx = 0$) sa vyjadruje hraničnou mierou substitúcie.

² R. Frisch zaviedol pre tieto krivky pojem izokvanta.

Zákon klesajúcich výnosov každého faktora sa tu vyjadruje podmienkou, aby izokvanty boli konvexné k počiatku súradnicového systému.

Makroekonomické produkčné funkcie

Mikroekonomická teória výroby neoklasickej školy vyúsťuje nezadržateľne do marginálnej teórie rozdeľovania a ťažko hovoriť o teórii výroby bez toho, žeby sme nenarazili na teóriu rozdeľovania. Neoklasická teória totiž v snahe vyvrátiť vedeckú, pracovnú teóriu hodnoty, a tým aj Marxovu kritiku vykorisťovateľského charakteru kapitalistického ekonomického systému, vytvára produktivnú teóriu rozdeľovania dôchodkov. Teória hraničnej produktivity, v pozadí ktorej je implicitne produkčná funkcia, je nástroj, pomocou ktorého sa vysvetľuje dopyt po výrobných faktoroch a v spojení s teóriou ponuky faktorov aj výška miezd a úroku. Apologetický charakter tohto učenia je jasný. Teória tu vytvára nástroj na kvantitatívne vyjadrenie dôchodkov jednotlivých faktorov výroby.

Z hľadiska teórie produkčnej funkcie je zaujímavé, že v súvislosti s buržoáznymi teóriami rozdeľovania dochádza k jej transformácii na makroekonomickú úroveň. Hoci vo svojej podstate vznikla produkčná funkcia ako abstraktné zobrazenie výrobných činností a vystupuje v teórii ako obmedzenie pri maximalizačnom správaní sa individuálneho podniku, začala sa v prácach niektorých buržoázných ekonómov, zaoberajúcich sa teóriami rozdeľovania, používať aj na makroekonomickej úrovni. Väčšina ekonómov narábala so „spoločenskou“ produkčnou funkciou ako danou, hoci tento predpoklad nebol empiricky potvrdený. Takýto postup nie je však celkom nepochopiteľný, ak si uvedomíme, že ekonomická teória sa pohybovala vo svete dokonalej konkurencie. V uvedených podmienkach nebolo ťažké vytvoriť hypotézu o rovnosti medzi hraničnými produktivítami faktorov v rôznych podnikoch. Pretože odvetvia predstavujú len agregáciu podnikov a hospodárstvo ako celok zase agregáciu odvetví, nebolo ťažké predpokladať implicitne ani existenciu spoločenskej hraničnej produktivity a na jej základe formulovať „zákony“ spoločenského rozdelenia dôchodkov.

Základy produktivnej (funkcionálnej) teórie rozdeľovania nachádzame už u von Thüna [2], ktorý tvrdil, že produkt vzniká len spoločným účinkovaním práce a kapitálu a snažil sa stanoviť, aký podiel z tohto spoločného výsledku pripadá na jednotlivé výrobné faktory. Podiel kapitálu na spoločnom produkte (úrok) určuje podľa neho účinnosť posledného prvku použitého kapitálu a podiel pracujúcich (mzdu) „účinnosť práce, určená prírastkom, o ktorý sa zväčší celkový produkt pri zvýšení počtu robotníkov o jedného“.

Na princípe hraničnej produktivity bola neskôr založená aj teória imputácie Mengera a Wiesera [8], podľa ktorej sú výrobné zdroje oceňované podľa svojich hraničných prínosov k celkovému produktu.

Ale Wieserovo a podobne aj Walrasovo riešenie tohto problému nebralo do

úvahy substitúciu výrobných faktorov, a preto celkové vyčerpanie produktu sa mohlo uskutočniť len v rovnovážnom stave ekonomiky. Otázku plného vyčerpania produktu v duchu anglickej neoklasickej teórie sa podujal riešiť Wicksteed v *Essay on the Coordination of the Law of Distribution* (1894). V nej formuloval explicitne substitučnú produkčnú funkciu vo všeobecnom tvare a na jej základe na pokúsil dokázať tvrdenie, ktoré opatrne naznačil Marshall, že podiel každého faktora bude mať za ideálnych podmienok tendenciu rovnať sa svojmu množstvu násobenému hraničnou produktivitou. Slovom Wicksteeda, „ak produkt, ktorý sa má rozdeliť, označíme P , potom podiel na produkte, na ktorý si ľubovoľný faktor K môže robiť nárok, bude dP/dK na jednotku a jeho celkový podiel bude $\frac{dP}{dK} K$ “. Wicksteed založil tento dôkaz na podmienke, že produkčná funkcia je lineárne homogénna. Tým otvoril cestu pre úplné rozdelenie produktu aj mimo bodu rovnováhy. V tomto prípade totiž vzťah, ktorý vyplýva podľa Eulerovej vety z lineárnej homogenity funkcie³

$$P = \frac{\partial P}{\partial K_1} K_1 + \frac{\partial P}{\partial K_2} K_2 + \dots$$

platí pre celý interval, v ktorom existuje produkčná funkcia. Wicksteed to považoval za dôkaz, že teória hraničnej produktivity podáva dostatočné vysvetlenie procesu rozdeľovania dôchodkov. K podobným záverom dospel neskôr i Walras; na návrh Baroneho začal používať premenlivé výrobné koeficienty, ktoré umožňovali substitúciu faktorov. Vo IV. vydaní *Eléments* (1896) formuloval teóriu hraničnej produktivity v 3 poučkách, z ktorých posledná hovorí, že celý objem výroby sa rozdeľuje medzi produktívne služby. Túto poučku Walras v neskoršom vydaní *Eléments* vynechal. Podobne sa vzdal svojho tvrdenia i Wicksteed v *Common Sense of Political Economy*. Obaja zjavne v dôsledku kritiky Edgewortha a Pareta [9]. Edgeworth odmietol hypotézu lineárnej homogenity ako špekulatívnu, ktorá je v zjavnom rozpore s motívom zisku, ako hybným motorom kapitalistickej ekonomiky. Pareto sa zasa odvolával na nedeliteľnosť faktorov. Dokazoval, že je technicky nemožné deliť faktory v rovnakých proporciách. Táto námietka smerovala už nielen proti hypotéze lineárnej homogenity funkcie, ale aj proti všeobecnej platnosti princípu hraničnej produktivity.

Ostalo potom na Wicksellovi [11], aby dokázal relatívnu platnosť Wickstedovho predpokladu. Dôvodil, že hoci lineárnu homogenitu nemožno uplatniť *à priori*, v podmienkach dokonalej konkurencie budú mať podniky tendenciu ustáliť svoju produkciu na úrovni, pri ktorej neprevládajú ani klesajúce, ani

³ Lineárne homogénna funkcia je funkcia, v ktorej násobenie všetkých nezávisle premenlivých ľubovoľným číslom spôsobuje zmenu závisle premennej o presne rovnaký násobok. Za týchto podmienok neprináša zvyšovanie výroby žiadne ekonomické výhody alebo nevýhody.

rastúce výnosy, ale kde miera výnosov bude konštantná. Mimochodom, Wicksteed bol prvý, ktorý formuloval explicitne spoločenskú produkčnú funkciu pre dva faktory v tvare $x = V_1^\alpha V_2^{1-\alpha}$ ($\alpha < 1$).

Teória rozdeľovania založená na princípe marginálnej produktivity sa rozvíjala najmä v Amerike, a to dosť nezávisle od situácie v Európe. Už roku 1888 Stuart Wood [12] uverejnil svoju teóriu marginálnej produktivity, ktorá brala do úvahy vzťahy substitúcie medzi faktormi a ktorá sa svojou koncepciou tesne priblížila dnešnej koncepcii hraničnej miery substitúcie. Oveľa viac sa však v tejto oblasti „preslávil“ Y. B. Clark. Súčasne s Woodom uverejnil svoju teóriu miezd, ktorú neskoršie doplnil v sérii článkov a uverejnil ju v konečnej podobe v „The Distribution of Wealth“ roku 1899. V nej rozvinul svoju reakčnú teóriu spoločenského rozdeľovania, podľa ktorej rozdelenie dôchodkov spoločnosti je riadené prírodným zákonom a ak by tento zákon mohol pôsobiť bez obmedzovania, dostával by každý výrobný faktor tú časť bohatstva, ktorú vytvára.

Napriek apologetickému charakteru marginálnej teórie rozdeľovania treba z hľadiska vývoja produkčných funkcií konštatovať, že to boli najmä práce zaoberajúce sa problémami rozdeľovania dôchodkov, ktoré podstatnou mierou prispeli k rozpracovaniu produkčnej funkcie.

Od produkčnej funkcie, ktorá takto vznikla, sa vyžadovali určité vlastnosti, ktoré spĺňali postuláty starých zákonov výnosov. Aby sa dali určiť parciálne derivácie s ohľadom na jednotlivé faktory (hraničná produktivita), musela byť funkcia spojitá a diferencovateľná. Požadovalo sa ďalej, aby prvé derivácie boli pozitívne, t. j. aby malé prírastky niektorého faktora zvýšili objem produkcie a aby rad týchto prírastkov zo začiatku rástol, prechádzal maximom a po dosiahnutí tohto bodu sa znižoval. Ďalšou požiadavkou na produkčnú funkciu bolo, aby výrobné faktory boli deliteľné a navzájom nahraditeľné. Nie je ťažké pochopiť, že takáto produkčná funkcia našla široké uplatnenie a obľubu. Objasňovala totiž na vysokej abstraktnej úrovni ekonomickú logiku produkcie, ľahko sa s ňou narábalo a poskytovala interpretovateľné výsledky.

Na tomto mieste sa žiada povedať niekoľko slov k používaniu produkčných funkcií v socialistickej ekonomike. Lebo práve spojenie produkčných funkcií s nevedeckými teóriami rozdeľovania dôchodkov spôsobilo, že produkčné funkcie i marginálna analýza, na ktorej je produkčná funkcia založená, sa v marxistickej ekonómii odmietali.

Dnešné poznatky ukazujú, že toto odmietavé stanovisko bolo spôsobené nedostatočným rozlišovaním dvoch koncepcií, ktoré sú obsiahnuté v pojme marginálnej analýzy. Dlhú dobu sa marginálna analýza chápala výlučne ako súhrn ekonomických teórií, ktoré sú založené na subjektívnej teórii hraničnej užitočnosti a hraničnej produktivity. Dnes sa pojem „marginálna analýza“ chápe aj v nemarkxistickej ekonómii skôr ako metóda analýzy, ktorá sa opiera o aplikáciu diferenciálneho počtu a ako taká slúži na riešenie optimalizačných problémov. Tento typ analýzy sa presadzuje, len čo chceme porovnávať navzájom efektívnosť rôznych činností, alebo riešiť problémy alokácie a optimálneho využitia

obmedzených zdrojov. V tomto zmysle je použiteľnosť marginálnych princípov všeobecná.

Bez toho, že by sme sa púšťali do podrobností, možno povedať, že hraničná analýza ako nástroj optimalizácie ekonomickej činnosti nie je v rozpore s marxistickou ekonomickou teóriou. Naproti tomu z hľadiska marxistickej politickej ekonómie sú neprijateľné mnohé politické a etické interpretácie založené na marginálnej analýze, najmä v oblasti spoločenských výrobných vzťahov a v oblasti rozdeľovania dôchodkov.

Toto konštatovanie platí v plnom rozsahu aj pre používanie produkčnej funkcie v analýzach a projekciách reprodukčného procesu. Pokiaľ sa produkčné funkcie používajú len na modelovanie výrobnnej činnosti, možno na ne pozerat ako na matematický nástroj, pomocou ktorého sa vyjadrujú isté technické a funkčné vzťahy, existujúce medzi výrobnými faktormi a výrobou, ako výsledkom ich vzájomného pôsobenia vo výrobnom procese. V tomto zmysle sa používajú produkčné funkcie v poslednom čase aj v socialistickej ekonómii, ako je to zrejmé z odbornej literatúry socialistických štátov. Možno tu uviesť viaceré práce autorov sovietskych (Michajlevskij, Solovjev, Gladiševskij), poľských (Dunajewski, Zaljaš, Sadowski), maďarských (Matyas, Szokolczai, Stahl) i našich (Štrnad-Tlustý, Toms-Hájek, Klas, Adamec a ďalší).

Novšia história produkčnej funkcie

Mikroekonomická teória výroby sa dostáva do dnešnej podoby v tridsiatych rokoch. Od tej doby sa objavilo len málo, čo by výrazne prispelo k jej vylepšeniu. Zhruba v päťdesiatych rokoch formuluje Gutenberg [13] tzv. „produkčné funkcie typu B“, v ktorých sa snaží odvodiť výrobnú funkciu z technických vlastností výrobných agregátov. Dovtedy — a vlastne v prevažnej miere i teraz — ekonomická teória tieto technické vzťahy neskúmala, ale považovala ich za dané. A tak hlavný pokrok v teórii produkcie v posledných dvadsiatich rokoch sa uskutočnil v oblasti lineárnych modelov výroby (lineárne programovanie). V tomto smere sa teda teória výroby vracia späť k Walrasovým produkčným funkciám s fixnými koeficientami výroby. Jej vývoj je spojený hlavne s menami Leontiefa a Kantoroviča.

Hoci teória výroby je v podstate mikroekonomická, od začiatku tridsiatych rokov sa väčšina prác v oblasti produkčných funkcií zameriava na makroekonómiu a zásluhou Meada, Swanna a Solowa splýva teória výroby s teóriami rastu. Produkčná funkcia v tomto spojení súčasne stráca charakter nástroja na overovanie marginálnych teórií rozdeľovania a začína sa uplatňovať hlavne ako nástroj modelovania výrobného procesu na makroekonomickej úrovni.

Začiatok tohto vývoja je pevne spojený s dnes už všeobecne známou prácou amerických ekonómov Cobba a Douglasa [14]. Ich cieľom bolo vytvoriť makroekonomickú produkčnú funkciu, ktorá, naplnená empirickými dátami, by modelovala skutočný vývin produkcie amerického priemyslu a súčasne by

na empirickom materiáli potvrdila všetky základné postuláty teórie výroby ($F(0,0) = 0$, t. j., z ničoho nemožno nič vyrobiť; prvé derivácie funkcie podľa jednotlivých argumentov — práce a kapitálu — sú kladné a druhé derivácie sú záporné). Navyiac chceli empiricky dokázať tvrdenia marginálnej teórie rozdeľovania, že podiel miezd a ziskov na národnom dôchodku sa rovná hraničným produktivitám práce, resp. kapitálu. Po dlhých empirických pokusoch navrhli funkciu v tvare $P = bL^kC^{1-k}$, kde P predstavuje index objemu čistej produkcie, L index počtu pracovníkov a C index kapitálových zásob. Ďalší vývoj sa zdal nasvedčovať, že voľba tejto funkcie bola šťastná. Výpočet pomocou metódy najmenších štvorcov dával dobrú zhodu medzi skutočným a vypočítaným tempom rastu produkcie a funkcia spĺňala všetky požadované postuláty teórie výroby. Okrem toho sa zdalo, že potvrdzuje aj predpoklady marginálnej teórie rozdeľovania.⁴

Po námietke D. Duranda [10], že tento záver je ovplyvnený predpokladom lineárnej homogenity funkcie, autori upustili od hypotézy linearity a robili prepočty s funkciou $P = bL^kC^j$, kde súčet parametrov $k + j \neq 1$. Douglasove výpočty s touto alternatívou poskytovali výsledky, pri ktorých súčet parametrov sa veľmi tesne blížil 1. Usudzoval preto, že tým sa potvrdila správnosť pôvodných hypotéz o lineárnej homogenite funkcie [15].

Výsledky a závery týchto Douglasových prác sa zo začiatku prijímali veľmi skepticky. Kritizovala sa nielen metodologická stránka veci, ale vyslovila sa aj kritika teoretických predpokladov, z ktorých sa pri formulácii produkčnej funkcie vychádzalo (lineárna homogenita funkcie). Známa sa stala kritika H. Mendershausena [16], ktorý vyslovil pochybnosti o správnosti použitých údajov a správnosti výsledkov, ktoré boli podľa neho ovplyvnené multikolinearitou. Nepovažoval za správnu ani interpretáciu vypočítaných parametrov. Tie podľa neho nevyjadrovali podiel jednotlivých faktorov na dôchodku, ale len pomer medzi časovým trendom výroby a kapitálu a zamestnanosti a kapitálu.⁵

⁴ Formálne matematický dôkaz tohto tvrdenia je takýto: $\frac{\partial P}{\partial L} = k \frac{P}{L} = w$ a z toho

potom $k = \frac{w \cdot L}{P_1}$, kde w predstavuje mzdu. Podľa výpočtov Cobba a Douglasa dosahoval parameter k hodnotu 0,75, čo podľa osobitného šetrenia National Bureau of Economic Research zodpovedalo v priemere podielu miezd a plátov na čistej priemyselnej produkcii USA pre roky 1909—1918.

⁵ Mendershausen dokazoval, že vývoj produkcie, zamestnanosti a kapitálu možno vyjadriť ako lineárnu funkciu času. Potom rozdiely v sklone kriviek P a C i L a C možno vyjadriť ako

$$\begin{aligned} \log P - \log C &= \alpha - \gamma \\ \log L - \log C &= \beta - \gamma \end{aligned}$$

a podiel $\frac{\alpha - \gamma}{\beta - \gamma}$ sa musí rovnať parametru k v Cobbovej-Douglasovej funkcii, ak je správny predpoklad, že k sa rovná práve podielom rozdielu trendov. Podľa Mendershausenových prepočtov koeficient k dosiahol hodnotu 0,741, čo je približne výsledok, ktorý vypočítali Cobb a Douglas (0,748).

Okrem tejto kritiky vyvolala Douglasova práca znovu polemiku o hypotéze lineárnej homogenity, t. j. konštantnosti výnosov pri zmenách rozsahu výroby. Je zrejmé, že hlavným motívom uplatnenia tejto hypotézy v produkčnej funkcii bola snaha dokázať, že „ocením“ faktorov podľa ich hraničných produktívít sa vyčerpá celý dôchodok a dokázať tým aj správnosť teórie rozdeľovania, založenej na princípe hraničnej produktivity.⁶

K plnej rehabilitácii Cobbovej-Douglasovej funkcie dochádza v druhej polovici päťdesiatych rokov, keď sa táto funkcia začala uplatňovať v neoklasických teóriách rastu. Od tejto doby možno zaznamenať dnes už takmer neprehľadný počet prác venovaných empirickému rozpracovaniu produkčných funkcií. Práce sa zo začiatku opierali o základný model, do ktorého sa postupne prinášali nové úpravy. Prehľad týchto nových dejín produkčnej funkcie publikoval Walters [18]. Úpravy boli spočiatku prevažne metodologického charakteru. Ťažkosti spojené so získavaním a prepočítavaním časových radov, najmä produkcie a kapitálu, viedli k hľadaniu nových zdrojov informácií a k určitým obmenám v používaných premenných. Prvá podstatná úprava spočívala v tom, že namiesto časových radov začali používať prierezové údaje.⁷ Výskum s týmito údajmi začali Bronfenbrenner a Douglas [19]. Odvtedy sa odhad produkčnej funkcie Cobbovho-Douglasovho typu opiera prevažne o prierezové údaje, ktoré poskytujú ekonomicky lepšie interpretovateľné výsledky a nie sú zaťažené niektorými štatistickými problémami časových radov. Prierezové štúdie možno pritom rozdeliť do troch skupín, podľa toho, o aké údaje sa opierajú. Prvá skupina vychádza z podnikových údajov určitého výrobného odvetvia. Tento prístup sa používal najskôr v poľnohospodárstve a výrobné funkcie v tomto prípade obvykle obsahovali viac ako dva výrobné faktory. Prvú štúdiu tohto typu vypracoval pre japonské poľnohospodárstvo Kamiya [20] a známe sa stali práce Headyho a Dillona [21]. V priemyselnej oblasti začal s prácami tohto druhu Verhulst [22].

Druhá skupina prierezových štúdií vychádza z agregovaných údajov za priemyselné odbory. Štúdie tohto typu sú najrozšírenejšie. Z veľkého rozsahu možno spomenúť napr. práce Lomaxa [23], Bronfenbrennera a Douglasa [19].

Tretiu skupinu prierezových štúdií tvoria medzioblastné a medzinárodné porovnania výrobných odvetví. Príkladom takejto medzioblastnej štúdie je Lomaxova štúdia britského uhoľného priemyslu [30] a príkladom medziná-

⁶ Až neskôr sa ukázalo, že predpoklad lineárnej homogenity funkcie nie je pre splnenie postulátov marginálnej teórie rozdeľovania dôchodkov nutný a aj bez použitia Eulerovej vety možno dokázať úplné vyčerpanie produktu [17].

⁷ Pri štatistickom odhade produkčných funkcií sa ako argumenty používajú časové rady základných fondov a pracovníkov za celé odvetvia alebo národné hospodárstvo. Pri prierezových údajoch sa na os výrobných faktorov nanáša objem základných fondov a počet pracovníkov jednotlivých podnikov (pri odborových a odvetvových štúdiách) alebo odborov, príp. odvetví (pri štúdiách za celé hospodárstvo). Prierezové štúdie poskytujú teda statický obraz o výrobných pomeroch v určitom sledovanom roku, zatiaľ čo štúdie založené na časových radoch poskytujú tento obraz za volený časový úsek.

rodnej zase Olsonova [25] štúdia, kde sa autor usiluje zhodnotiť vplyv výrobných faktorov na rozvoj hospodárstva ako celku. Početné práce priniesli so sebou rad nových podnetov a štúdií, ktoré riešili metodologickú stránku veci. Bol to napríklad problém voľby, štatistického zberu a merania premenných produkčnej funkcie, otázky, ktoré z premenných sa na základe ich štatistických vlastností majú zahrnúť do modelu, aké chyby vzhľadom na výber premenných a metódy odhadu môžu vzniknúť pri výpočte produkčných funkcií, ako vplýva na reálnosť odhadnutých parametrov predpoklad dokonalej konkurencie na trhu výrobných faktorov a pod. V poslednom čase sa intenzívne študuje najmä vplyv náhodných porúch na produkčnú funkciu a s tým spojené problémy identifikácie výrobných funkcií. V tomto smere sú známe práce Marshaka a Andrews [26] i Nerlova [27].

Súbežne s týmito problémami sa začali rozvíjať i štatistické metódy odhadu parametrov. V prvých štúdiách sa odhad parametrov uskutočňoval metódou najmenších štvorcov. Vychádzalo sa z predpokladu lineárnej homogenity funkcie. Rovnica sa preto upravila na rovnicu o dvoch premenných a metódou najmenších štvorcov sa vypočítala pružnosť výroby vzhľadom na faktor práce. Doplnok do 1 tvoril potom pružnosť výroby vzhľadom na kapitál. V neskorších štádiách sa vychádzalo z toho, že súčet koeficientov pružnosti sa nemusí rovnať 1 a pri odhade parametrov sa vychádzalo z rovnice o troch premenných. Rovnako sa postupovalo i pri výpočte parametrov z prierezo- vých údajov. Odhad parametrov pomocou metódy najmenších štvorcov je ešte stále najrozšírenejšou metódou odhadu produkčnej funkcie. Jej efektívnosť spočíva v jednoduchosti výpočtu, malých štandardných odchýlkach a v relatívnej presnosti pri predikcii. Táto metóda nie je však bez nedostatkov. Akonáhle sa deterministická rovnica premení na stochastickú a uvažuje sa s náhodnými poruchami, metóda najmenších štvorcov poskytuje odhad parametrov, ktoré sú skreslené a nekonzistentné [28]. Na odhad parametrov v stochastických rovniciach navrhli Marshak a Andrews [26] odhad pomocou kovariačnej matice. Túto metódu však použil pri empirickom výpočte zatiaľ len Verhulst v štúdiu o francúzskom plynárenskom priemysle.

Najjednoduchšou metódou odhadu parametrov produkčnej funkcie je metóda, ktorú navrhol Klein [29]. Parametre produkčnej funkcie sa tu vypočítavajú ako geometrický priemer podielu miezd a zisku na celkovej hodnote výroby. Konštanta b sa potom vypočíta metódou najmenších štvorcov. V posledných rokoch sa vďaka možnostiam, ktoré poskytujú samočinné počítače, začal uplatňovať odhad parametrov priamo z mocninnej funkcie, teda bez jej logaritmickéj linearizácie [30].

Zaujímavý pokus o vytvorenie makroekonomickej teórie výroby urobil Chenery [31]. Uviedli sme už, že teória produkcie je vo svojej podstate mikroekonomická; pracuje s homogénnymi fyzickými jednotkami práce, kapitálu a výroby a vychádza z predpokladu, že technické vzťahy medzi vstupmi a výstupmi sú dané. Ale práca, zariadenie a výroba na makroekonomickej úrovni sú štatistické agregáty, medzi ktorými takéto technické vzťahy nie

sú priamo identifikovateľné a musia sa preto nájsť ekonometrickými metódami. Chenery sa pokúsil túto medzeru vyplniť vytvorením ekonomicky vhodnej produkčnej funkcie zo základných technologických informácií. Tento smer našiel zatiaľ málo nasledovníkov.

Ďalšia dôležitá etapa teórií produkčnej funkcie je spojená so skúmaním príčin zmien objemu výroby, ktoré vznikali v priebehu času. V pôvodných štúdiách sa predpokladalo, že rast produkcie je spojený len s extenzívnym rastom výrobných faktorov. Čoskoro sa však ukázalo, že zväčšovanie kvantity faktorov nevysvetľuje rast produkcie bezo zvyšku a že tento rast nemožno pripísať plne ani rastu produktivity práce, ako výsledku zmien v kapitálovom vybavení. Na scénu vstupuje neutrálny technický pokrok, ako tretí faktor, ktorý zaplňa túto medzeru a vysvetľuje reziduál.

Problémy merania prínosu technického pokroku v raste národného hospodárstva sú doménou teórií rastu a produkčná funkcia so svojimi substitučnými vlastnosťami sa stáva najvhodnejším nástrojom na vyjadrenie a kvantifikáciu technického pokroku. Táto úloha produkčnej funkcie v teóriách rastu je zrejmä z prác viacerých autorov. Podrobný prehľad o vývoji názorov a metód merania technického pokroku je uvedený napr. v článku F. Flecka [32]. Z našich autorov sú to práce Tomsa a Hájka [33] a Š. Adamca [34].

Prvý krok na vyjadrenie technického pokroku v produkčnej funkcii urobil Tinbergen [35]. Vychádza z predpokladu, že technický pokrok je neutrálny v Harrodovom, ako aj v Hicksovom zmysle a že „racionalizácia“ je plynulá a pravidelná. Účinok technického pokroku potom vyjadril zavedením exponenciálneho trendu do pôvodnej Cobbovej-Douglasovej funkcie.

Aby sa vyhol problémom multikolinearity v regresnej analýze, Solow [36] pri odhade technického pokroku použil metódu odhadu parametrov, ktorú navrhol Klein. Prijal predpoklad, že podiely dôchodkov pripadajúce na každý výrobný faktor sú úmerné príslušným elasticitám. Takto stanovil „extenzívny“ príspevok kapitálu a pracovnej sily na prírastku národného dôchodku, vyplývajúci z kvantitatívneho rastu oboch výrobných faktorov. Zvyšok pripísal neutrálnemu technickému pokroku, ktorý sa podľa jeho výpočtu zúčastňoval na prírastku národného dôchodku až 90 %. Tento záver nezostal nenapadnutý. Ako ukázal Levin [37], tento zostatok je výsledkom pôsobenia nielen technického pokroku, ale aj ďalších preukazateľných faktorov — vzdelania, organizácie, štruktúrnych zmien a pod. Levinova práca bola začiatkom radu štúdií rôznych autorov, ktorí sa zamerali na rozbitie tohto zostatku a kvantifikáciu príspevku ďalších faktorov. Vychádzalo sa pritom z poznatku, že príčiny technického pokroku nie sú len v samotnej výrobe, ale, že ich zdroj je predovšetkým v nevýrobnej sfére — vo vede, výskume a kvalite pracovnej sily, ako výsledku vzdelania.

Ďalšie rozpracovanie teórie produkčnej funkcie a v rámci neho nový prístup k separácii technického pokroku predstavovala novšia práca Solowa [38]. Vyjadril v nej myšlienku, že kapitálový faktor sa v dôsledku technického pokroku neustále kvalitatívne mení. Utvoril tzv. generačný model (vintage

model), v ktorom kapitál nevystupuje ako homogénna veličina, ale jeho zásobu tvoria vekové vrstvy kapitálu, s rôznou kvalitou techniky, a teda s rôznym stupňom zabudovania technického pokroku. Koeficienty, ktoré vyjadrujú technickú kvalitu rôznych vekových vrstiev výrobného zariadenia, predstavujú váhy, ktorými kapitál vstupuje do produkčnej funkcie. Pre ťažkosti empirického naplnenia ostal zatiaľ tento model rozpracovaný len na teoretickej úrovni.

V posledných rokoch sa výskum oblasti technického pokroku zamerával na separáciu vplyvu úspor z rozsahu výroby a kvantifikáciu nie-neutrálneho technického pokroku.

Až do roku 1961 sa väčšina štúdií v teórii produkcie opierala hlavne o Cobb-Douglasov typ produkčnej funkcie. Na túto pevnú pozíciu Cobbovej-Douglasovej produkčnej funkcie sa podnikol útok z pozícií pružnosti substitúcie výrobných faktorov. Jedným zo základných postulátov produkčnej funkcie Cobb-Douglasovho typu je jednotková, konštantná pružnosť substitúcie medzi faktormi. Vyjadrené ekonomicky to znamená, že 1 % zmena v pomere mzdových a úrokových sadzieb vedie k takej zmene použitia výrobných faktorov, že pomer ich hraničných produktív sa zmení tiež presne o 1 %. Táto vysoká substituovateľnosť je v príkrom rozpore s predpokladom konštantnosti pomeru výrobných faktorov pri zmene cien výrobných faktorov v produkčných funkciách medziodvetvovej analýzy (Leontiefove funkcie). Oba predpoklady sa považovali za extrémny, medzi ktorými sa mala pohybovať skutočnosť.

Tieto úvahy viedli Arrowa, Cheneryho, Minhasa a Solowa [39] k formulácii funkcie

$$P = \gamma[\delta K^{-\rho} + (1 - \delta)L^{-\rho}]^{-\frac{1}{\rho}},$$

kde pružnosť substitúcie je konštantná a rovná $(1 + \rho)^{-1}$.

Základná zmena, ktorú táto funkcia priniesla, je v tom, že substitúcia môže byť konštantná aj na inej úrovni ako 1 (Cobbova-Douglasova funkcia) alebo 0 (Leontiefova funkcia). Ak je totiž $\rho > 0$, pružnosť sa nachádza medzi 0 a 1, ak $\rho = -1$, pružnosť je nekonečná a ak $\rho = \infty$, pružnosť substitúcie je nulová. Cobbova-Douglasova i Leontiefova funkcia sa takto stávajú špeciálnym prípadom všeobecnej funkcie s konštantnou pružnosťou substitúcie (CES funkcia).⁸

Väčšia pružnosť tejto funkcie viedla v poslednom období k jej častejšiemu používaniu, napriek ťažkostiam, ktoré sú spojené s výpočtom jej parametrov. Funkciu nemožno totiž linearizovať vo všetkých parametroch a metóda najmenších štvorcov je preto nepoužiteľná. Odhad parametrov sa potom uskutočňuje kombinovanými metódami. Prehľad problémov spojených s odhadom produkčnej funkcie s konštantnou elasticitou substitúcie a niektorých riešení

⁸ Podrobnejšie pozri článok Š. Adamca *Pružnosť substitúcie a produkčné funkcie*, Ekonomický časopis (1969), č. 10.

v literatúre, uvádza Brown [40]. Empirický odhad CES funkcie za hospodárstvo ČSSR uskutočnili Strnad a Tlustý [41].

CES funkcia v pomerne krátkom čase získala konkurenta vo forme produkčnej funkcie s variabilnou pružnosťou substitúcie. Tieto funkcie vznikajú ako modifikácie CES funkcie, pričom k modifikácii konštantnej pružnosti substitúcie sa pristupuje z rôznych hľadísk. Soskice [42] vyslovuje hypotézu, že predpoklad konštantnej homogenity CES funkcie pri rôznych úrovniach výroby nie je správny, ale naopak, že výnosy pri zmenách rozsahu výroby sa menia v závislosti od toho, na akej úrovni výroby sa operuje. Vytvára funkčnú závislosť výnosov pri zmenách rozsahu výroby na objeme outputu a na jej základe formuje produkčnú funkciu, v ktorej sa pružnosť substitúcie mení v závislosti od veľkosti objemu výroby.

Yao-chi-lu a Fletcher [43] považujú zase za slabé miesto CES funkcie predpoklad nezávislosti vzťahu produktivity práce a priemernej mzdy od kapitálových zásob, na ktorom je založená formulácia CES funkcie. Pokladajú za veľmi pravdepodobné, že ak sa mení kapitálové vybavenie pracovníkov (K/L) pri zmenách pomeru cien faktorov, bude sa so zmenami pomeru K/L meniť aj pružnosť substitúcie. Ako základ pre formuláciu svojej funkcie nevolia preto vzťah dvoch premenných — produktivity práce (P/L) a priemernej mzdy (W), ale vzťah troch premenných P/L , W a K/L . Na základe funkčného vzťahu týchto premenných k produkcii formulujú potom funkciu v tvare

$$P = \gamma[\delta K^{-e} + (1 - \delta)\eta (K/L)^{-c(1-e)} L^{-e}]^{-\frac{1}{e}},$$

ktorá má rovnakú formu ako CES funkcia, s výnimkou multiplikatívneho člena $(K/L)^{-c(1+e)}$.

Pružnosť substitúcie tejto funkcie je variabilná a závisí od pomeru (K/L). Ak c smeruje k nule, násobiteľ nadobúda hodnotu 1 a nová funkcia sa redukuje na CES funkciu. Nová funkcia je preto všeobecnejšia a zahrňuje v sebe CES funkciu ako osobitný prípad.

A nakoniec, Sato [44] formuluje funkciu na základe predpokladu, že pružnosť substitúcie je lineárnou funkciou K/L . Aj v tejto funkcii sa teda pružnosť substitúcie mení podľa zmien v kapitálovom vybavení pracovníkov.

Všetky tieto práce, ktoré tvoria už súčasnosť teórie produkčnej funkcie, sú charakterizované zameraním na problémy správnej špecifikácie produkčnej funkcie a na správnu interpretáciu dosiahnutých číselných výsledkov. V štúdiách z posledného obdobia sa pritom zreteľne presadzuje tendencia preklenúť mnohé zjednodušenia Cobbovej-Douglasovej funkcie a priblížiť sa tak viac k realite hospodárskeho života. Tento proces vyúsťuje však do matematicky stále komplikovanejších formulácií produkčných funkcií, ktorých empirické naplnenie sa stretáva so stále väčšími ťažkosťami. Či je táto cesta matematicky komplikovanejších funkcií najlepším spôsobom vylepšenia Cobbovej-Douglasovej funkcie, to je otázka, na ktorú musia dať odpoveď ďalšie výskumy.

Literatúra

- [1] Turgot, A. R. J., *Reflection sur la formation et la distribution des richesses*; 1766.
- [2] von Thünen, J. H., *Der isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und Nationalökonomie*, Berlin 1875.
- [3] Schneider, E., *Einführung in die Wirtschaftstheorie*, IV. B., J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1965.
- [4] Schumpeter, J. A., *History of Economic Analysis*, Allen Unwin Ltd, London 1963.
- [5] *Gablers Wirtschafts-lexikon*, Verlag Gabler, Wiesbaden.
- [6] Hicks, J. R., *Value and Capital*. Oxford 1939.
- [7] Allen, R. G. B., *Mathematical Analysis for Economists*, Mac Millan, London 1938.
- [8] Wieser, *Über den Ursprung und die Hauptgesetze des wirtschaftlichen Werks*, Wien 1884.
- [9] Pareto, V., *Cours d'économie politique*, Lausanne 1896.
- [10] Durand, D., *Some Thoughts of Marginal Productivity*. The Journal of Political Economy, vol. XLX, 1937.
- [11] Wicksell, K., *Vorlesungen über Nationalökonomie I.*, Jena 1915.
- [12] Wood, S., *A New View of Theory of Wages*, Q. J. E., Oct. 1888.
- [13] Gutenberg, E., *Grundlagen der Betriebswirtschaftslehre I*, Berlin, Göttingen, Heidelberg 1951.
- [14] Cobb, C. W., Douglas, P. H., *A Theory of Production*. Am. Ec. Review, vol. XVIII. (Supp) 1928.
- [15] Douglas, P. H., *Are There Laws of Production?* Am. Ec. Review, vol. 38, 1948.
- [16] Mendershausen, H., *On the Significance of Prof. Douglas Production Function*. Econometrica, vol. 6, 1938.
- [17] Henderson, J. M., Quandt, R. E., *The Theory of the Firm*, Mc Graw-Hill, New York 1958.
- [18] Walters, A. A., *Production and Cost Function: An Econometric*. Survey Econometrica, vol. 31, 1963.
- [19] Bronfenbrenner, M., Douglas, P. H., *Cross Section Studies in the Cobb-Douglas Function*. Journal of Political Economy, vol. 47, 1939.
- [20] Kamiya, K., *Productivity of Labour*. Journal of Rural Economics, 1941.
- [21] Heady, E., Dillon, J. L., *Agricultural Production Function*, Iowa University Press 1962.
- [22] Verhulst, J. M., *Pure Theory of Production Applied to French Gas Industry*. Econometrica, vol. 16, 1948.
- [23] Lomax, K. S., *Production Function for Manufacturing Industry in the U. K.* Am. Ec. Review, vol. 40, 1950.
- [24] Lomax, K. S., *Coal Production Function for Great Britain*, J. R. S. S. vol. 113, 1950.
- [25] Olson, E., *Factors Affecting International Differences in Production*. Am. Ec. Review, vol. 38, 1948.
- [26] Marshak, J., Andrews, W. H., *Random Simultaneous Equations and the Theory of Productions*. Econometrica, vol. 12, 1944.
- [27] Nerlove, M., *Estimation and the Identification of Cobb-Douglas Production Function*, North Holland 1965.
- [28] Hoch, I., *Simultaneous Equation Bias in Context of Cobb-Douglas Production Function*, Econometrica, 1958, vol. 26.
- [29] Klein, L. R., *A Textbook of Econometrics*, Row, Peterson and Ewaston, 1. 11. 1953.
- [30] Bodkin, R. G., Klein, L. R., *Nonlinear Estimation of Aggregate Production Function* RZS, 1967, vol. 49.
- [31] Chenery, H. B., *Engineering Production Function*, Q. J. E., 1949, vol. 63.
- [32] Fleck, F. H., *Die Messung des technischen Fortschritts innerhalb des gesamtwirtschaftlichen Wachstumsprozesses*, Zeitschrift für Nationalökonomie, 1965.

- [33] Toms, Hájek, *Determinanty ekonomického rastu a naša veľká alternatíva*, EÚ-ČSAV.
- [34] Adamec, Š., *Modelovanie, klasifikácia a kvantifikácia technického pokroku v agregátnych modeloch rastu* (kand. práca 1968).
- [35] Tinbergen, J., *Zur Theorie der langfristigen Wirtschaftsentwicklung*, Weltwirtschaftliches Archiv, 1942.
- [36] Solow, R. N., *Technical Change and the Aggregate Production Function* RES, vol. 39, 1957.
- [37] Levin, H. S., *A Small Problem in the Analysis of Growth*, RES, 1960, vol. 42.
- [38] Solow, R. M., *Investment and Technical Progress*, Stanford University Press, Stanford 1960.
- [39] Arrow—Chenery—Minhas—Solow, *Capital-Labor Substitution and Economic Efficiency*, RES, vol. 43, 1961.
- [40] Brown, M., *On the Theory and Measurement of Technological Change*, 1966.
- [41] Strnad, V., Tlustý, Z., *Teorie a aplikace makroekonomických produkčních funkcí*, Výsk. práce VÚNP, 1969.
- [42] Soskice, D., *A Modification of the CES Function to Allow for Changing Returns to Scale over the Function*, RES, 1968.
- [43] Yao-chi-lu—Fletcher, L. B., *A Generalization of CES production function*, RES, 1968.
- [44] Sato, R., *Linear Elasticity of Substitution Production Function*, Metroeconomica, XIX, 1967.

Diskusia

JAROSLAV NĚMEC

K teoretickým východiskám analýzy a projekcie socialistického systému

I.

Skúmajúc kapitalistickú ekonomiku, marxistická teória kládla a kladie dôraz na objasnenie genézy (systému) jej spoločenskej formy, dialektiky jej vývinu a podmienky zániku. Prístup k analýze i kladenie otázok majú prevažne ontologickú povahu. Teórii ide o poznanie podstaty objektívnych procesov, zákonitostí a protirečení, ktoré vedú k negácii systému. Prístup marxistickej ekonómie je motivovaný snahou urýchliť negáciu pôsobením na sebauvedomenie spoločenských síl povolaných ju uskutočniť. Toto je jediný aktívny prvok marxistickej politickej ekonómie vo vzťahu ku kapitalistickému systému.

Omnoho zložitejší je prístup a postoj tej istej teórie k socialistickej ekonomike.

Po prvé, socialistická ekonomika nie je ako historická forma natoľko rozvinutá, aby sa teória mohla pokúsiť o podobnú genetickú analýzu ako v prípade kapitalizmu.

Po druhé, vznik a doterajší vývin socialistickej ekonomiky sa natoľko spája so štátnou mocou a vedomým pôsobením tejto moci na formovanie jej systému vo všetkých oblastiach, že je veľmi komplikované odlišiť objektívne nevyhnutné od historicky náhodného, všeobecné od špecifického, alebo dokonca jedinečného.

Po tretie, politická ekonómia sa v tomto prípade usiluje nielen o teoretické objasnenie objektívneho vývinu systému, ale aj o jeho projekciu. Zúčastňuje sa nielen na jeho teoretickej interpretácii, ale aj praktickej tvorbe. Preto jej prístup obsahuje vedľa ontologických aj teleologické a praxeologické hľadiská. Pýta sa, čo je historicky nevyhnutné, ale súčasne aj účelné. Hľadá determinujúce podmienky konania ľudí a zároveň formuluje jeho ciele i kritériá pre voľbu prostriedkov ich racionálnej realizácie.

Táto zložitá situácia žiada od ekonomickej vedy v socializme, na jednej strane, aby bola vývinovou teóriou ekonomického systému, na druhej strane, aby poskytovala pravidlá účelného, resp. racionálneho konania,

teda, aby zároveň bola teóriou normatívnou. Môže tá istá teória vyhovieť jednému i druhému? To by bolo snáď možné iba vtedy, ak by všetky ekonomické procesy, alebo presnejšie, ľudské konanie v oblasti ekonomiky, boli v plnom rozsahu determinované objektívnymi podmienkami a zákonmi; čiže, ak by daný stav ekonomiky jednoznačne predurčoval jej ďalší vývin a všetko by sa rozvíjalo akoby na základe nejakého scenára, stanoveného objektívnymi zákonmi alebo božskou prozreteľnosťou. Takúto determinovanosť, ako je známe, marxistická teória odmieta. V ekonomickej činnosti predpokladá istú mieru slobody. Táto sloboda sa vzťahuje v socializme i na formy hospodárenia, na určovanie spoločenského vývinu. Systém ekonomiky je tu nielen produktom objektívnych podmienok či procesov, ale aj cieľavedomej činnosti.

Tam, kde ide o cieľavedomé či účelové konanie, však platia aj pre vedecké skúmanie iné kritériá ako pre analýzu „prírodno-historických procesov“. Tiež metódy a prostriedky analýzy sa menia. Politická ekonómia, akokoľvek vyzbrojená poznaním objektívnych ekonomických zákonov a mechanizmov ich pôsobenia, neumožňuje ešte sama osebe hospodáriacim subjektom (nech už ide o subjektivitu reprezentujúcu celú spoločnosť — štát, alebo o kolektívy, či o jednotlivcov) racionálne rozhodovať o voľbe výrobných programov, o rôznych alternatívach investícií, alokácií, zdrojov, o voľbe technológií, substitúcií výrobných faktorov atď. Znalosť pravidiel racionálneho rozhodovania a techník hospodárenia zasa neumožňuje uspokojivé riešenie pre usporiadanie spoločenských vzťahov, foriem ekonomického styku, systému riadenia a pod.

Na druhej strane je však zrejmé, že obidva prístupy a obidva druhy analýzy sa vzájomne predpokladajú a doplňajú. Úvahy o racionálnom hospodárení vždy nakoniec na určitom stupni predpokladajú konkrétne spoločenské podmienky; určité fyzické osoby, ich záujmy a ciele, dostupné prostriedky, úroveň výrobných síl, vzťahy k iným ekonomickým subjektom, určité inštitucionalizované pravidlá konania atď. Pri ignorovaní všetkých týchto (pre určitý systém daných) spoločenských konštánt sa všetky modely racionálneho konania stávajú sterilnými a jalovými. To už v dostatočnej miere ukázala skúsenosť západných „economics“. Uplatnené v konkrétnych podmienkach však predstavujú veľmi efektívne inštrumentárium pre rozhodovanie najrôznejších stupňov. Avšak tak isto všetky spoločenské analýzy a projekcie systému alebo dokonca aj na ich základe uskutočňované reformy sú odsúdené k neúspechu, ak ignorujú „zákony“ subjektívneho konania. Ak doteraz bola marxistická ekonomická teória silná v oblasti poznávania vývinových spoločensko-ekonomických procesov, čiže tam, kde ide o postihnutie objektívnych zákonitostí a objektívne determinovaného vôbec, už menej bola vyzbrojená tam, kde išlo o účelovú činnosť, o techniky hospodárenia atď., napriek tomu, že celá hospodársko-politická prax socialistickej spoločnosti sa stáva prevažne plánovanou a vedome kontrolovanou činnosťou.

II.

1. V súčasných teóriách sa uvažuje o systéme jednak ako o logickom usporiadaní javov, ktoré do skúmanej oblasti vnáša pozorovateľ — hovorí sa o systémoch „zavádzaných“ na určité objekty, jednak ako o systéme reálnom. Marxistická teória analyzuje ekonomiku ako systém reálny. Systémové usporiadanie ekonomiky považuje za objektívne existujúce a v tejto podobe sa ho usiluje vydeliť z konkrétnej totality danej spoločnosti. Ekonomika sa takto chápe ako určitý relatívne samostatný podsystem spoločnosti, s väzbami na zodpovedajúci systém politický, právny, kultúrny, sociálny a iných inštitúcií. Ako taká je ďalej štrukturovaná a možno v nej rozlíšiť rad podsystemov (výrobné sily, výrobné vzťahy, hospodárske inštitúcie atď.) alebo vrstiev systému. Vo všeobecnom zmysle slova možno systém ekonomiky považovať za určitý historický spôsob (formu) výroby, determinovaný všeobecnými podmienkami tej-ktorej spoločensko-ekonomickej formácie; v našom prípade spoločenským vlastníctvom výrobných prostriedkov s určitou úrovňou výrobných síl. Pritom sa však na jeho formovaní a vývine zúčastňujú aj špecifické podmienky jednotlivých krajín. Vieme, že ovplyvňujú konkrétne inštitucionálne usporiadanie. Problematické je však, ako hlboko a v ktorých oblastiach.

2. Ak vyjdeme z faktu, že teória socialistickej ekonomiky doteraz nemá ten typ analýzy, ktorý urobil pre kapitalistickú ekonomiku Marx, potom treba konštatovať, že bližšie teoretické vymedzenie tohto systému je vlastne otvorený a veľmi závažný teoretický problém. Náš prístup k jeho skúmaniu, a teda aj postup analýzy (formulovanie úloh) sa nemôže viazať na vymedzenie pojmu socialistického systému. Tento by mal predstavovať vlastne až výsledok skúmania. Východiskom teda môže byť iba konkrétna realita a kritické hodnotenie doterajšej teórie.

Poskytuje však napr. ekonomika tejto krajiny vo svojej konkrétnej autentickú predstavu o systéme socialistickej ekonomiky? Čiže, možno jej skúmaním dôjsť k nejakej teoretickej „reprodukcii“ alebo modelu takéhoto systému? V súčasnom štádiu jeho vývoja je to problematické. Vieme, že systém nie je hotový, že sa nachádza v procese permanentných zmien. Vyjadriť ho možno iba v jeho rozpornosti a nekonzistentnosti. Tu si však treba ujasniť, prečo a z akého dôvodu ku skúmaniu pristupujeme.

3. Cieľom štúdia systému socialistickej ekonomiky nemôže byť deskripcia jeho prvkov, ale analýza vývinových tendencií systému a funkcií jeho mechanizmov vzhľadom na danú povahu ekonomiky i vzhľadom na konkrétne ciele spoločnosti, analýza, ktorá by umožňovala jednak účelné projektovanie vývoja systému, jednak racionálne riadenie jeho jednotlivých článkov. Preto je potrebné predovšetkým hlboké poznanie hybných síl jeho tvorenia a formovania i síl, s ktorými sa spája jeho bezprostredné fungovanie, t. j. hospodárska aktivita najrôznejších subjektív v činnosti.

4. Existencia základných inštitútov (resp. vzťahov) systému socialistickej ekonomiky, ako aj formy hospodárskej aktivity najrôznejších subjektív, pôsobiacich na ich základe či ich prostredníctvom, sa odvodzujú predovšetkým od spoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov. Predpoklad spoločenského vlastníctva viedol spravidla k predstave ekonomického systému, v ktorom spoločnosť v podobe štátnej organizácie vystupuje akoby jediný subjekt. Táto predstava bola už prekonaná. Ekonomická teória dochádza stále viac k poznaniu, že v procese spoločenského privlastňovania, dokonca i pri všetkých formách centralizovaného riadenia pôsobí viacero subjektív, ktoré sa navonok prejavujú špecifickými záujmami, a teda aj cieľmi. Popri spoločenských záujmoch, reprezentovaných štátnymi orgánmi, ide o národné a lokálne záujmy, o záujmy výrobných kolektívov, individuálnej pracovnej sily a hromadné záujmy spotrebiteľov i niektoré ďalšie. Tieto vplyvajú nielen na bezprostrednú aktivitu rôznych [fyzických či právnických] osôb a jej výsledky, ale aj na utváranie a formovanie samotného systému hospodárenia. Protirečenia medzi postavením výrobcov a hospodárskym režimom, fixovaným v určitej organizácii a právnej nadstavbe, sú vlastne tou skrytou silou, ktorá si vynucuje permanentné korekcie systému a stimuluje jeho vývoj.

Je extrémom domnievať sa, že spoločenská štruktúra, ktorá sa vytvára v procese spoločenského privlastňovania, vedie k jeho atomizácii a rozpadu — ku vzniku nejakých osobitných kolektívnych foriem vlastníctva. Kolektívy výrobcov, práve tak ako súkromné osoby (v súčasnom kapitalizme) vedené iba svojím obmedzeným interesom, nie sú schopné účelne ovládať a rozvíjať výrobné sily modernej spoločnosti. Extrémna je však často aj predstava o možnostiach socialistickej spoločnosti bezprostredne podriaďiť tieto výrobné sily jedinej spoločenskej vôli a jedinému komplexu cieľov.

5. Chápanie spoločenského vlastníctva do veľkej miery ovplyvnilo tiež predstavy o vývoji výrobných vzťahov a o systéme socialistickej ekonomiky.

Z toho, že organizovaná moc socialistického štátu po revolúcii postupne konštituovala podmienky spoločenského hospodárenia a že tieto podmienky s rozvojom ekonomiky účelne menila (t. j. že systém prispôbovala novým cieľom a stavu ekonomiky), sa usudzovalo, že hospodársky systém tejto spoločnosti je v celom rozsahu cieľavedome „budovaný“, že všetky jeho zmeny sú akoby projektované spolu s rozvojom výrobných síl. Takéto predstavy, ako je známe, našli svoj výraz v teóriách o zrušení ekonomických zákonov v socialistickej spoločnosti. Keď boli v tejto podobe odmietnuté — ako teórie nechápajúce, že prekonanie živelnosti v ekonomike neznamená negáciu jej objektívnych zákonov, ale iba ich vedomé ovládnutie — objavovali sa v zdanlivo opačnom stanovisku — v stanovisku, podľa ktorého sa všetka činnosť socialistického štátu vydávala za realizáciu akýchsi „požiadaviek“ objektívnych zákonov. V krajnom

pripade sa pripúšťalo ojedinelé porušenie zákonov, spravidla ako dôsledok nepochopenia objektívne nevyhnutného. Avšak všetky ekonomické podmienky, všetky inštitúcie — t. j. tie, ktoré boli v súlade s objektívnymi zákonmi, i tie, ktoré boli s nimi v rozpore — mohli podľa tohto nazerania vzniknúť iba ako zámerné a chcené ústrednými orgánmi štátnej moci. Mimo ich vôle akoby k žiadnemu inštitucionalizovaniu vzťahov a podmienok nedochádzalo. V tomto chápaní jednak nebolo miesto pre žiadny samovývoj (resp. vnútorný vývoj) systému, jednak pre javy (vzťahy, formy, inštitúcie), ktoré by sa vymykali kategórii determinovanosti alebo kategórii chýb.

Ak oproti tomuto stanovisku dnes pripúšťame, že aj náš systém sa vyvíja, že tu prebiehajú vedľa projektovaných reforiem a konštitutívnych aktov štátu aj drobné zmeny, ktoré sú (nechceným) produktom stretávania sa mnohých vôlí a ktoré tiež inštitucionalizujú nové vzťahy či podmienky hospodárenia bez ich formalizovania, alebo aspoň vytvárajú situácie vynucujúce si ich formalizovanie v právnej alebo inej podobe, neznamená to popretie plánovitého, vedome regulovaného vývoja. Berúc však zároveň do úvahy existenciu vnútorných hybných síl socialistickej spoločnosti, uvedomujeme si stále hlbšie zložitost dialektiky vývoja jej ekonomiky. Chápeme pohyb vyvolaný týmito silami ako jav pozitívny, ako nevyhnutný predpoklad aj pre cieľavedomú činnosť akejkolvek spoločenskej subjektivity. V závislosti od intenzity tohto pohybu sa mení vlastne aj funkcia štátnej moci v ekonomike. Pri aktivite vnútorných síl vystupuje do popredia jej usmerňujúca a riadiaca funkcia, pri ich umŕtvovaní naopak funkcia donucovania, nahradzujúca úlohu hybného faktora. Druhý z uvedených prípadov treba v socialistickej ekonomike predpokladať iba ako mimoriadny a prechodný zjav. Sociálna povaha tohto systému si skôr či neskôr vynúti v ekonomike podmienky umožňujúce maximálne uplatnenie všetkých aktívnych síl spoločnosti. Len tak sa môže realizovať ako historicky vyšší spoločenský poriadok.

6. Objasnenie možností vedomého pôsobenia na vývoj systému socialistickej ekonomiky v súlade s objektívnou povahou tejto ekonomiky i s cieľmi spoločnosti vyžaduje predovšetkým analýzu objektívnych podmienok, ktoré uvádzajú do pohybu hlavné spoločenské sily a determinujú ich konanie. Tieto podmienky treba skúmať ako jeden komplex spolu s účelnou činnosťou, cieľmi a záujmami hospodáriacich subjektov — štátnej moci a jej orgánov, výrobných jednotiek a obyvateľstva (ako pracovnej sily, ako spotrebiteľov).

III.

1. Výrobné prostriedky v marxistickej economickej teórii i teórii historického vývinu zaujímajú medzi determinujúcimi objektívnymi podmienkami kľúčové miesto. Ich vplyv na usporiadanie výrobných vzťahov a spo-

ločenských štruktúr sa v histórii spravidla presadzoval cez záujmy a aktívnu činnosť určitých spoločenských síl (vlastníckych tried) ovládajúcich tieto prostriedky a v boji so záujmami ostatných (vlastníckych a vykorisťovaných) tried, pričom vždy určitá z týchto síl (vládnuca trieda) využívala vo svoj prospech štátnu moc a ostatné nadstavbové inštitúcie. Historicky nevyhnutný progres vo vývoji výrobných síl sa takto v oblasti výrobných vzťahov realizoval cez zložitú dialektiku spoločenských rozporov, konfliktov i revolučných zvrátov.

Platí táto vývinová schéma i v socialistickej spoločnosti?

Z logickej dedukcie by vyplývalo, že formovanie výrobných vzťahov, ktoré by mali zodpovedať vždy danej úrovni výrobných síl, tu nemôže narážať na odpor žiadnych spoločenských síl, ani štátnej moci (ktorá tu môže pôsobiť iba v mene celej spoločnosti a v záujme spoločenského progresu). Táto dedukcia zrejme zodpovedá aj historickej skutočnosti. Zodpovedá jej aspoň v tom zmysle, že v socializme nie sú podmienky, aby sa za určité usporiadanie vzťahov, ktoré prežíva svoje objektívne oprávnenie, postavili také silné a trvalé záujmy, aby prípadné protirečenia mohli prerásť vo vážnejšie spoločenské konflikty. Treba sa zamyslieť nad týmito aspektami.

— Negatívne javy, ako sú napr. spomaľovanie temp rastu národného dôchodku, klesajúca účinnosť základných fondov, narastanie zásob nepredajného tovaru a nedostatok iných tovarov, trvajúca napätá bilancia pracovných síl, ťažkosti v zahraničnom obchode, stagnácia životnej úrovne, narastanie politického napätia atď., by bolo možné považovať za určité symptómy rozporov v systéme ekonomiky, resp. rozporov medzi výrobnými silami a danými vzťahmi. Takýto stav, povedzme, ukazuje na potrebu určitých reforiem. Vyplýva však z neho jednoznačne, čo treba reformovať a ako treba reformovať? Zrejme nie. Diskusie okolo reforiem, ktoré prebiehajú, alebo ktoré sa pripravujú v niektorých socialistických krajinách, ukázali dosť rozdielne stanoviská k riešeniu súčasných ťažkostí systému. Z toho vyplýva, abstraktne povedané, že výrobné sily, pokiaľ si aj vynucujú nejaké zmeny vo výrobných vzťahoch, nevynucujú si celkom určité zmeny. Riešenie je teda otvorené a treba ho hľadať. Predpokladá hlboké poznanie konkrétnej reality, avšak ani to celkom neodstraňuje prvok neistoty. S tým je potom spojené, že každá reforma, každý zásah do daného systému, je vždy do istej miery experimentom.

— Je zrejmé, že spoločenské štruktúry, ktoré sa už stabilizovali, majú tendenciu k určitej zotrvačnosti, zvlášť pokiaľ na ich zmenu netlačia dostatočne silné interesy. V tom nebude výnimkou ani socialistická spoločnosť. Ba naopak. Zdá sa, že čím sociálny organizmus pevnejšie funkčne zväzuje svoje jednotlivé súčasti, t. j. čím viac je fungovanie jednotlivých článkov závislé od systému ako celku, tým odolnejší a stabilnejší je voči zmenám. To je pochopiteľné, veď spravidla každá čiastková zmena me-

chanizmu ovplyvňuje fungovanie systému ako celku. Vezmime napr. projekt našej ekonomickej reformy a spomeňme, ako si jedna zmena žiadala ďalšie, až takmer neostala v ekonomike oblasť, ktorej by sa reforma nedotýkala. Prvok neistoty očakávaného výsledku nejakej zmeny, o ktorom sme vyššie hovorili, tendenciu k určitej zotrvačnosti ešte ďalej zvyšuje.

— Brzdiacim momentom vývoja výrobných vzťahov môžu byť nakoniec aj záujmy, a to záujmy spoločenských skupín, ktoré sú nejako zviazané s určitými konkrétnymi funkciami v danom systéme a ktorých sa reforma môže dotýkať, prípadne záujmy, ktorých sa dotýkajú zmeny v spôsobe a podmienkach rozdeľovania a iné. Samozrejme, tieto skupiny a ich interesy nemajú zďaleka tú váhu, ani rozmery ako v triednej spoločnosti. Pretože nie sú spojené s vlastníctvom žiadnej z objektívnych podmienok výroby, sú iba prechodného charakteru. Napriek tomu však istú úlohu vo vývine socialistického systému hrajú a treba s nimi rátať v teoretických analýzach i v praxi hospodárskej politiky.

2. Pri úvahách o metodickom prístupe k analýze socialistického ekonomického systému sa niektorí ekonómi ešte stále vracajú k problému tzv. základnej alebo východiskovej kategórie.¹ Ide o pokusy reprodukovať v podmienkach socialistickej ekonomiky metodický postup Marxovej analýzy kapitalizmu, alebo, presnejšie, metodický postup jej teoretického zobrazenia, ktoré vychádza od najvšeobecnejšej, elementárnej formy daného systému (tovaru) a rozvíjaním jeho rozporov objasňuje genézu celého výrobného spôsobu a jeho konkrétnych foriem. Tento prístup, ako sa zdá, zanedbáva zásadný rozdiel medzi vznikom a vývinom kapitalistického a socialistického výrobného spôsobu. Teoretická analýza i výklad kapitalistického systému mohli vychádzať od tovaru ako svojej bunky, lebo systém bol skutočne živelným rozvinutím základných rozporov tovaru. Logický výklad tu preto v abstraktnej, zjednodušenej podobe reprodukoval reálny historický vývin, ktorý napriek všetkým konkrétnostiam a špecifikám prechádzal v rovnakej postupnosti cez tie isté štádiá a uzlové body — od jednoduchého tovarovej výroby cez pôvodnú akumuláciu a proletarizáciu pracovnej sily, manufaktúru, strojovú veľkovýrobu, koncentráciu, monopol atď. Všetky tieto stupne boli potencionálne obsiahnuté v tovare ako v genetickom jadre kapitalizmu, jeho vývinové formy od jednoduchého hodnotového vyjadrenia cez peňažnú formu a jej funkcie i rôzne formy ceny a tovarového styku atď. priamo v sebe zahrňujú a odrážajú jednotlivé vývinové stupne kapitalizmu. Zá-

¹ Pozri napr. V. Čerkovec, *O metodologických princípach političeskoj ekonomii kak naučnoj sistemy*, Moskva 1965. L. Jestignejeva, *Ischodnaja logičeskaja kategorija polit-ekonomičeskogo issledovanija*. Voprosy ekonomiki [1968]; A. Koščenko, *Nepostredstvenno logičeskaja kategorija polit-ekonomičeskogo issledovanija*, tamtiež. Pred niekoľkými rokmi sa o tomto probléme diskutovalo i v našich časopisoch.

kladné či typické vzťahy daného systému sa takto objektivizujú v určitej predmetnej forme.

Pre socialistickú ekonomiku možno tiež stanoviť určité základné a iba pre ňu charakteristické vzťahy. Avšak k ich vzniku a rozvinutiu dochádza diametrálne odlišnou cestou. Sotva by sme tu napr. mohli hľadať analógiu genézy od tovaru po kapitál a ďalej potom vývoja kapitálu až po jeho najrozvinutejšie formy. Ekonomika má všetky znaky systému vedome konštituovaného, podriadeného určitým cieľom i predstave (od samého začiatku obsahuje prvok projekcie). Samozrejme, na utváranie a formovanie systému pôsobia objektívne podmienky i zákony. I tu prebieha, ako už bolo povedané, určitý vnútorný samovývin. Tento objektívny, ako hovorí Marx, prírodno-historický proces je však od samého začiatku akosi absorbovaný či integrovaný do vedomého pôsobenia na systém ekonomiky a na rozvíjanie jej konkrétnych foriem. Logiku vývoja tejto ekonomiky preto nijako nemožno odkryť z pohybu nejakej ekonomickej formy. Okrem toho, sotva možno predpokladať, že v takto vedome utváranej ekonomike by mohli jej základné vzťahy nadobudnúť podobnú spredmetnenú formu ako napr. v kapitalizme. Na tom nič nemení ani to, že v ekonomickom styku medzi spoločnosťou a jej členmi (ako aj medzi členmi navzájom) vystupujú naďalej tovar a peniaze — typický výraz spredmetnenia ekonomických vzťahov — a že v socialistickom hospodárstve pôsobí zákon hodnoty i niektoré mechanizmy s ním spojené. Analýza tovarových foriem nijako nevedie k pochopeniu systému tejto ekonomiky, ani jeho špecifických vývinových determinantov. Naopak, funkciu tovaru peňazí a od nich odvodených kategórií možno pochopiť až zo základných funkčných väzieb systému.

3. Systém socialistickej ekonomiky je podriadený predovšetkým spoločenskému privlastňovaniu. Toto môže byť rôzne podľa podmienok (najmä stupňa rozvoja), v ktorých sa uskutočňuje. Napriek rôznosti sa však aj pre tento systém črtá akýsi základný všeobecný vzťah.² Ako negácia súkromnokapitalistického odlúčenia výrobcov od objektívnych podmienok výroby je tento vzťah celkom zreteľný a jednoznačný. Takto jednoznačne však nie je určený vo svojom pozitívnom zmysle, t. j. ako forma spojenia výrobcov s výrobnými prostriedkami. Je zrejmé, že toto spojenie nemôže byť totožné s historicky pôvodným spojením členov rôznych spoločenstiev s prírodnými podmienkami výroby, lebo jeho predpoklady sú celkom odlišné.³

— Predovšetkým, základnou (určujúcou) podmienkou pre socialistický

² Pozri K. Marx, *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie*, Berlin 1953, str. 376.

³ Myslím tu spojenie charakteristické pre formy výroby predchádzajúce kapitalistickú výrobu, ktoré Marx analyzuje (najmä ich rozklad) v *Grundrisse*. [Ide o časť: *Formen, die der kapitalistischen Produktion vorhergehen*].

výrobný spôsob nie je pôda, jej plody a prírodné bohatstvo, ale výrobné prostriedky, ktoré sú už produktom minulej (akumulovanej) práce. Od nich závisí i využitie pôdy a prírodného bohatstva.

— Povaha týchto výrobných prostriedkov si na jednej strane vynucuje ich spoločenské ovládanie, na druhej strane však nedovoľuje ich bezprostredné užívanie členmi spoločnosti, a teda ani bezprostredné spojenie s výrobcami. Predpokladá neustále uvoľňovanie a mobilitu pracovnej sily i produkovaných prostriedkov.

— Spoločnosť, príslušnosť ku ktorej je aj tu podmienkou individuálnej účasti na privlastňovaní, prešla rozkladnými procesmi kapitalistického vývoja a nemôže na báze modernej priemyselnej veľkovýroby v žiadnej podobe obnoviť pôvodné zväzky, z ktorých vyrastali predkapitalistické formácie. Táto spoločnosť môže byť vybudovaná iba ako spoločnosť slobodných indivíduí, či — ako na viacerých miestach hovorí Marx — spoločnosť „združených indivíduí“.

— Výrobné podmienky tejto spoločnosti sa zakladajú na zrušení kapitálu, a teda aj kapitálovej formy spojenia výrobcov s výrobnými prostriedkami, nerušia však tovarovú formu výroby a tovarové vzťahy medzi výrobcami.

— Zrušenie súkromného monopolu výrobných prostriedkov znamená aj odstránenie všetkých dôchodkov súkromných osôb, vyplývajúcich z púheho vlastníckeho titulu, neznamená však zrušenie vlastníckeho monopolu vôbec. Spoločenské vlastníctvo, tak v prvotnospoločnej, ako aj v socialistickej spoločnosti, nikdy neznamenalo voľné používanie spoločného majetku. Používanie výrobných prostriedkov i rozdeľovanie výsledkov výroby sa uskutočňuje na základe pevne stanovených pravidiel zakotvených v zákone alebo tradícii, ktoré sú objektívne podmienené povahou výrobných prostriedkov. Takto usporiadaný systém užívania spoločenského majetku nie je nič iné ako osobitný monopol — výsada spoločenstva voči jeho jednotlivým členom a voči iným spoločenstvám. Spoločenské vlastníctvo sprostredkúva všetkým členom spoločenstva účasť na úžitku zo spoločenského vlastníctva, avšak iba v závislosti od podmienok, ktoré každého z nich k tomu oprávňujú. Tým zároveň vylučuje všetkých z úžitku na spoločnom majetku mimo hraníc stanovených pravidiel a podmienok. Znamená teda zároveň určité výlučné užívanie i vylúčenie z užívania. To sú znaky vlastníckeho monopolu.

Forma, akou sa monopol spoločenského vlastníctva realizuje v socialistickej ekonomike, je vo všeobecnosti predurčená uvedenými predpokladmi a zahrňuje v sebe i spôsob spojenia výrobcov s výrobnými prostriedkami. Forma je rozporná. Podmienky, ktoré si vynucujú výsadné užívanie výrobných prostriedkov spoločnosťou, implikujú zároveň špecifické oddelenie jednotlivých výrobcov od týchto prostriedkov. S riešením všeobecných protirečení tohto vzťahu sú potom spojené najmä tieto problémy:

a) Pretože každý člen spoločnosti (príp. aj jednotlivé kolektívy) je ako individuum vylúčený z užívania výrobných prostriedkov mimo spoločenského reprodukčného procesu a pretože užívanie výrobných prostriedkov predstavuje opakujúci sa proces, ktorý sa nekončí rozdelením a zžitkovaním vlastníctva, vzniká v momente odlúčenia výrobných prostriedkov od bezprostredných výrobcov problém spravovania týchto prostriedkov v mene spoločnosti a v jej prospech. Prakticky to znamená konštituovanie systému hospodárenia, v ktorom sa vymedzujú funkcie určitých subjektív, smery a hranice aktivity účastníkov reprodukčného procesu i spôsob a podmienky rozdeľovania spoločenského produktu a jeho konečného privlastňovania členmi spoločnosti. Na riešenie tohto problému je zrejme vždy nevyhnutná spoločenská autorita vybavená dostatočnou mocou i sankciami, ktoré by mali svoje zákony (vlastnícke právo).

b) Tie podmienky, ktoré nedovoľujú bezprostredné využívanie výrobných prostriedkov jednotlivými výrobcami, vylučujú zároveň výrobu priamo pre určité individuálne potreby členov spoločnosti. Spoločenské užívanie výrobných prostriedkov (podmienené ich povahou) predpokladá hromadnú výrobu pre hromadné potreby. V tom prípade však nemôže byť medzi výrobou a individuálnymi potrebami občanov — ktoré sa odlišujú podľa najrôznejších subjektívnych zvláštností, záľub, veľkosti podielu na spoločenskom produkte, podľa veku, pohlavia atď. — priamo súvislosť. Výrobok si preto aj tu hľadá spotrebiteľa až potom, keď už bol vyrobený.

Vyrobené úžitkové hodnoty by síce mohli byť podľa nejakých noriem výrobcom vnútené; vtedy by sa zrejme musela živelne rozvinúť naturálna výmena rozdeľovania výrobkov, pri ktorej by o konečnom privlastňovaní spotrebných statkov predsa len rozhodovala individuálna voľba spotrebiteľov a pri ktorej by sa tiež živelne rozvíjali základné tovarové formy. To všetko by sa odohrávalo bez kontroly spoločnosti (jej autority) a rozkladalo ňou konštituovaný systém privlastňovania.

Spoločnosť preto musí voľbu spotrebiteľov (individuálnych vlastníkov) uznať a inštitucionalizovať. Tým však uvoľňuje a potvrdzuje vzťahy, pri ktorých produkty spoločenskej práce nadobúdajú opäť dvojaký charakter — popri tom, že sú úžitkovými hodnotami, stávajú sa hodnotami. Iba ako také môžu byť rozdeľované (vo forme peňažného dôchodku) a ich ekvivalent vo forme tovaru, privlastňovaný na základe aktu, má všetky znaky kúpy. Všeobecné podmienky výroby a spoločenského privlastňovania si takto silou zákona vynucujú tovarovú formu výroby — s peniazmi, cenami atď. — napriek tomu, že bolo zrušené súkromné vlastníctvo, a teda aj vzťahy, z ktorých sa tovarová forma historicky rozvinula.

c) Druhou stránkou toho istého problému je spojenie výrobcov s výrobnými prostriedkami priamo v konkrétnom výrobnom procese. Hovoríme o spojení v konkrétnom výrobnom procese, lebo odlúčenie výrobcov od výrobných prostriedkov, ktoré predstavuje základný charakteristický znak

kapitalizmu sa spoločenským vlastníctvom ruší. Výrobné prostriedky prestali byť doménou vôle súkromného vlastníka, ich užívanie sa stáva rovnakou výsadou všetkých členov spoločnosti. Jej realizácia, ak predpokladáme, že spoločnosť disponuje — vzhľadom na potencionálnu pracovnú silu svojich členov — dostatočnými výrobnými fondami, sa však stretáva s týmito rozporami vo výrobných vzťahoch:

— Výrobné prostriedky môžu byť používané iba v kooperujúcej práci, čo predpokladá organizáciu s rôznym postavením jednotlivcov v pracovnom procese, alokáciou výrobných prostriedkov podľa spoločenských potrieb a objektívnych podmienok výroby, v závislosti od toho uvoľňovanie a nové rozmiestovanie pracovnej sily, pracovnú morálku a individuálne podriadenie výrobnému procesu atď.

— Povaha výrobných prostriedkov podmieňuje rôznosť výrobných podmienok — rôzne nároky na kvalifikáciu pracovnej sily, namáhavosť, zdravie, opotrebenie pracovnej sily, estetickú stránku a iné.

— Naproti tomu zo spoločenského vlastníctva vyplýva rovnosť každého z členov spoločnosti ku všetkým prostriedkom bez rozdielu. Akékoľvek obmedzenie niektorých členov spoločnosti pri ich používaní alebo výsady iných by znamenali porušenie monopolu spoločenského vlastníctva a vytváranie osobitných monopolov. Pretože však každý z členov je objektívne obmedzený časom, miestom i schopnosťami, môže nakoniec používať (v danom čase) iba určitý obmedzený súbor prostriedkov.

— Riešenie rozporov musí na jednej strane rešpektovať objektívnu povahu a požiadavky výrobného procesu, na druhej strane musí umožňovať realizáciu rovnakého vlastníckeho vzťahu pre všetkých. To opäť predpokladá jednak stanovenie všeobecne platných podmienok a pravidiel, jednak slobodnú voľbu pri zaradení do výrobného procesu. Na tomto základe ostáva ako hlavná forma riešenia všetkých nerovností v pracovných podmienkach i subjektívnych predpokladoch jednotlivých pracovníkov, pri dodržaní rovnosti vo vlastníckych vzťahoch, výška podielu na spoločenskom produkte a ostatné nástroje rozdeľovania.

Za týchto okolností sa rozdeľovanie podľa práce môže presadzovať iba ako princíp, okolo ktorého kolíše ocenenie práce podmienené na jednej strane spoločenskou potrebou po určitých konkrétnych prácach a na druhej strane „ponukou“ samotnej pracovnej sily. Tieto odchýlky možno do istej miery vyrovnávať cieľavedomým regulovaním pohybu pracovníkov (najmä ich plánovitou výchovou), ale nemožno ich celkom eliminovať.

d) Úžitok výrobných prostriedkov sa realizuje iba prostredníctvom výroby za spolupôsobenia živej práce. Pretože predstavujú nevyhnutnú výrobnú podmienku, znamená ich vlastníctvo aj nevyhnutnú podmienku účasti na privlastňovaní si výsledkov výroby. Súkromným osobám už iba vlastnícky titul na ne prinášal osobitný dôchodok. V socializme znamená

ich púhe vlastnenie tiež osobitný úžitok tým, že umožňuje produktívne uplatnenie práce.⁴ Sprostredkovanie účasti na jeho užití nemusí však pri dostatočnom vybavení spoločnosti výrobnými fondami vyvolávať žiadne ďalšie ťažkosti.

e) Ak sú výrobné prostriedky používané akoby celou spoločnosťou, t. j. keď výroba je organizovaná ako proces podriadený jedinej spoločnej subjektivite a spoločnému súboru cieľov, výrobné prostriedky podmieňujú akoby produktívnu silu celej spoločnosti. Každá konkrétna práca zároveň predstavuje alikvotnú časť celkovej práce spredmetnenej v produkte. Pri tomto spôsobe spoločenského privlastňovania potom nevyhnutne zaniká súvislosť medzi konkrétnymi výrobkami a produktívnou silou rôznych prác, ako aj súvislosť medzi spoločenskou užitočnosťou vyrábaného tovaru a prácou, ktorá je v ňom spredmetnená. Podiel výrobcov môže takto byť závislý iba od množstva vynaloženej práce (a jej „ceny“ stanovenej tarifami mzdovej sústavy), nezávisle od jej produktívnej sily (danej technickým vybavením práce) i spoločenskej užitočnosti. To prakticky znamená, že určenia podielu výrobcov sa netýka, či nimi vyrobený tovar obsahuje spoločensky nevyhnutné náklady, ani to, či sa bude realizovať ako spoločensky užitočná hodnota, alebo sa stane nepredajným ležiakom. Ako vidieť, ide o protirečenie, ktoré sa negatívne odráža na interesoch výrobcov. Jeho riešenie, ktoré si vynucuje viazať podiel výrobcov na úžitkový efekt ich práce a na vynaloženie spoločensky nevyhnutných nákladov, nie je možné (pri súčasnej kooperácii) na úrovni individuálnej práce. Základňou sa môžu stať iba celé výrobné jednotky. To si však vyžaduje premeniť tieto jednotky z organizačných a administratívnych článkov výroby na jednotky hospodárske, t. j. na podniky s určitou vlastnou subjektivitou. Týmto smerom sa uberajú takmer všetky ekonomické reformy v socialistických krajinách.

Objektívne podmienky privlastňovania a rozdeľovania, ako aj nimi určovaný systém riadenia, resp. hospodárenia, pôsobia aj na postavenie

---

⁴ Umožniť všetkým členom spoločnosti účasť na tvorbe a privlastňovaní dôchodku prakticky znamená poskytnúť im zamestnanie, alebo — v prípade obmedzených fondov výrobných prostriedkov vzhľadom na potenciálnu pracovnú silu — sprostredkovať časti občanov privlastňovanie dôchodku určitými mimoriadnymi spôsobmi. To je stav, s ktorým sa stretávajú niektoré priemyselne nerozvinuté socialistické krajiny. Ich postup v otázkach zamestnanosti sa odlišoval v závislosti od špecifických podmienok tej-ktojej ekonomiky, avšak spravidla sa problém riešil jednak, povedal by som, roztriedením tej práce, ktorá by ináč bola spoločensky potrebná (predstavovala by akési ekonomické optimum) na dané prostriedky, jednak na úkor dôchodku zamestnanej časti obyvateľstva. V každom prípade však riešenie zamestnanosti vystupuje v podmienkach spoločenského vlastníctva s naliehavosťou nevyhnutnosti a žiadna socialistická spoločnosť ho nemôže obísť.

hospodárskych subjektov. V závislosti od neho možno odvodzovať predstavu o určitom type konania týchto subjektov i o spôsobe jeho regulovania. Všeobecne možno o hlavných subjektoch hospodárenia v socialistickej ekonomike uviesť tieto určenia:

5. *Štát* so svojím aparátom pôsobí v ekonomike jednak ako organizovaná politická moc, jednak ako hospodáriaca subjektivita spravujúca spoločenské vlastníctvo. Táto jeho dvojaká úloha sa vyjadrovala v princípe spojenia štátnej moci a všetkých oprávnení vlastníka. Z povahy spoločenského vlastníctva v každom prípade vyplýva nevyhnutnosť sústrediť určité vlastnícke oprávnenia na orgány, ktoré konajú menom spoločnosti. Týmito orgánmi sa stávajú štátne orgány nielen preto, že pri konštituovaní socialistickej ekonomiky predstavujú jediných reprezentantov spoločnosti, ale aj preto, že tieto oprávnenia si môže (v procese revolúcie, i dlho po nej) spoločnosť (resp. existujúca triedna spoločnosť) prisvojiť a po dlhý čas aj udržať iba prostredníctvom štátnej moci. Na druhej strane však štátna moc môže vlastnícke oprávnenie realizovať iba potiaľ, pokiaľ ovládne výrobné prostriedky spoločnosti na základe svojich ekonomických funkcií, t. j. pokiaľ ich bude schopná racionálne využívať jednak v súlade s ich povahou, jednak s cieľmi väčšiny obyvateľov danej krajiny. V tom prípade však celkom prirodzene ustupujú do pozadia aspekty charakteristické pre štátnu formu spoločenského vlastníctva, t. j. prvky mocenského donucovania. Naopak, ak sa hospodárska činnosť štátu dostáva do rozporu s povahou výrobných prostriedkov i s cieľmi podporovanými masami občanov, donucovacie momenty vystupujú do popredia, pričom sa ekonomické postavenie štátu ako vlastníka úmerne tomu oslabuje. Takéto situácie potom vyvolávajú odpor, vo verejnosti i v ekonomickej teórii, a to nielen proti niektorým stránkam štátneho riadenia socialistickej ekonomiky, ale proti ústrednému riadeniu vôbec.

6. Zdôrazňujúc potrebu štátneho riadenia socialistickej ekonomiky, treba považovať za mimoriadne naliehavé, práve pre upevnenie jeho racionálnych ekonomických funkcií, analýzu podmienok a javov v pôsobení štátneho aparátu, ktoré môžu byť zdrojom tendencií rozporných s povahou socialistickej ekonomiky i s jej cieľmi. Za najvážnejšie treba považovať tie, ktoré vedú k byrokratizácii riadenia.

Podmienky byrokratizácie riadenia iste ležia v oblasti organizácie štátneho hospodárskeho aparátu — v neúčelnej centralizácii, ťažkopádnych metódach a formách riadenia, prenose informácií, výbere kádrov, v nedostatočnej kontrole verejnosti, avšak i v nedostatočnej politickej a občianskej uvedomelosti, prípadne nízkej kultúrnej úrovni krajiny, predovšetkým však v podmienkach, ktoré vedú k vylúčeniu alebo oslabeniu bezprostredných záujmov na výsledkoch hospodárenia, v izolovaní výroby od spotreby, v oslabení vplyvu širokej verejnosti na výrobu prostredníctvom ekonomických kanálov (hlavne trhu) a iné.

7. Kritiky systému socialistickej ekonomiky, najmä jeho štátnej formy poukazujú na to, že mu chýbajú kritériá pre racionálne hospodárenie, hlavne pre hospodárenie s výrobnými faktormi. Ekonomická teória, a to nielen socialistickej, dnes už vyvrátila extrémne závery z dôb Misesa či Hayeka, podľa ktorých sa socialistickej ekonomika vôbec nemôže úspešne rozvíjať. Tak isto prax hospodárskeho vývoja v socialistickej krajinách zavrhol staršie i novšie prognózy niektorých buržoáznych teoretikov. Jednako však problém objektívnych kritérií racionálneho hospodárenia ostáva pre súčasnú socialistickú spoločnosť otvorený. V súhrnnej podobe ide o problém cien. Tento však predpokladá riešenie mnohých ďalších problémov — predovšetkým oceňovanie základných výrobných faktorov (výrobných prostriedkov, pracovnej sily, prírodných zdrojov), spolu s tým problém metód alebo mechanizmov oceňovania, ďalej vplyv výrobných faktorov na tvorbu dôchodkov (otázky okolo zisku, rôznych rent, tzv. sociálnej dividendy a pod.), problém konkurencie (resp. jej nahradenie či simulácia) a iné.

8. Vychádzajúc z poznatku, že každá forma centrálného riadenia sa nevyhnutne stretáva s autonómnym pôsobením rôznych subjektivít, ktorých konanie je v daných konkrétnych podmienkach motivované (okrem spoločenských cieľov stanovených ústrednými štátnymi orgánmi) osobitnými cieľmi, musíme nevyhnutne predpokladať, že možnosti priameho direktívneho riadenia sú značne obmedzené. Štátne riadenie, ak chce realizovať svoje ekonomické ciele, musí pôsobiť na podmienky motivujúce konanie hospodáriacich osôb a využívať záujem vyplývajúci zo špecifických cieľov týchto osôb pre splnenie štátnych úloh. Tento spôsob riadenia si vyžaduje použitie a rozvinutie osobitných techník spoločenskej regulácie. Preto treba preskúmať rôzne možné väzby medzi štátom určenými či regulovanými podmienkami hospodárenia a správaním autonómnych subjektov (predovšetkým podnikov, resp. podnikových kolektívov a pracovnej sily i spotrebiteľov).

9. *Podnik* predstavuje aj v socializme jednak osobitnú formu hospodárenia, jednak spoločensko-ekonomickú jednotku. Možno povedať, že navonok vystupuje ako organizovaný kolektív pracovnej sily, hospodáriacej s určitým súborom výrobných prostriedkov alebo daným majetkovým komplexom. Ako organizácia je podnik v socializme priamo konštituovaný ako článok ekonomického systému, a to hospodárskou politikou štátu. To platí pre centralizovanú ekonomiku, pre sovietsky, náš, alebo napr. juhoslovanský systém. Typom systému je teda určený aj typ podniku. Ako taký je podnik charakterizovaný osobitným podnikateľským subjektom, cieľmi, osobitnými majetkovoprávnymi vzťahmi k výrobným prostriedkom i k výsledkom výroby. Prírodné, na základe týchto charakteristík sa potom rôzne typy podnikov odlišujú formou správy, spôsobom rozdeľovania, formou vzájomného styku s ostatnými článkami ekonomického systému, a nakoniec aj celkovým správaním na trhu i hos-

podárením vnútri podniku. Týmto zvláštnostiam podniku zodpovedajú aj formy riadenia systému zo strany spoločnosti.

10. Podnik okrem toho, že je organizáciou vytvorenou za určitým ekonomickým účelom, je aj spojením ľudí spoločnými cieľmi a záujmami; tie nie sú totožné s cieľom, ktorý stanoví organizácii systém. Takto podnik v sebe integruje určitú spoločenskú štruktúru (vzťahy), ktorá nie je zámerne „organizovaná“ spolu s formou podniku. Vzniká spontánne, v dôsledku vzťahov všeobecnejšej povahy. V jednotlivých formách podniku sa však modifikuje, čo sa potom odráža v jej vnútornej dynamike i správaní.

11. Táto dvojaká povaha podniku si vyžaduje rôzny prístup ku skúmaniu. Tu treba kombinovať teoretickú analýzu, vychádzajúcu z určitých predpokladaných charakteristík podniku (ktorá by viedla k vyjadreniu v zodpovedajúcich modeloch správania sa jednotlivých typov podnikov) so socialistickým skúmaním vzťahov vnútri podnikov a analýzou ich vplyvu na činnosť podniku. Tento prístup môže viesť jednak k určitému testovaniu fungovania podnikových článkov z hľadiska zámerov štátnej hospodárskej politiky v oblasti budovania hospodárskeho systému, jednak k ujasneniu tendencií vlastného vnútorného pohybu ekonomiky.

MÁRIA KRIŽKOVÁ

Teória fyzikálnych polí a kvantifikácia ekonomických vzťahov v priestore

Snaha o kvantifikovanie niektorých ekonomických javov v priestore privádza priestorových ekonómov okrem iných disciplín tiež k teórii fyzikálnych polí. Medzi vonkajšími formami mnohých technických a ekonomických javov možno pozorovať analógiu, i keď to neznamená, že mechanizmus ich činnosti je rovnaký. Pozoruhodná je však formálna zhoda, ktorá právom dovoľuje očakávať, že niektoré matematické prístupy používané vo fyzike budú vhodné i pre analýzu ekonomických systémov. Túto formálnu zhodu badať najmä v ekonomickej teórii pólov, ktorá používa mnohé pojmy (póly, príťažlivé sily, indukované efekty a pod.) a vysvetľuje niektoré ekonomické javy podobne ako teória fyzikálnych polí.

Z fyziky je známe, že keď položíme magnet na železné piliny, zoradia sa spontánne do obrazca, ktorému hovoríme magnetické pole. To je akási vnútorná štruktúra priestoru, ktorá nie je okom viditeľná, ale ktorej sa musí hmota podrobovať. Newton vyslovil názor, že hmota určuje geometriu priestoru, ktorá sa od euklidovskej geometrie líši tým viac, čím väčšia je hustota telies. Z toho možno vidieť, že hmota podmieňuje vlastnosti priestoru vo svojom okolí. Keď teda hovoríme, že hmota vytvára okolo seba silové pole, nie je to len vyjadrenie skutočnosti, že telesá sa priťahujú pôsobením na diaľku, ale že v každom mieste, v ktorom sa javia gravitačné účinky, nastali fyzikálne zmeny.

V predložennom článku ukazujeme, že pojem hmoty a jej správania je aktuálny aj pri zdôvodňovaní niektorých javov priestorovej ekonómie. Podstatou ekonomickej činnosti sú vzťahy, rodiace sa z práce medzi ľuďmi, resp. spoločnosťami, ktorí nie sú koncentrovaní v jednom bode, ale nerovnomerne roztrúsení po území. Každý jednotke hospodárskej činnosti prináleží prostredníctvom jej vzťahov k iným jednotkám určitá časť priestoru — určité pole definované ekonomicky. Keď predmetom skúmania nie sú jednotlivé hospodárske jednotky, ale ich vzájomne súvisiaca sieť, môžeme sa na tieto jednotky pozerať ako na póly ekonomických aktivít a na systavy ich vzájomných vzťahov ako na silové polia. Táto predstava má opodstatnenie v tom, že odráža priestorový aspekt ekonomickej činnosti a súčasne je vhodným základom pre využitie styčných disciplín, zaoberajúcich sa predstavami o priestore.

1. Náboje, póly a sila

Zo štúdia elektrického poľa plynie, že dve elektricky nabité telesá pôsobia na seba navzájom silou, pričom druhé teleso môže byť na ľubovoľnom mieste v okolí prvého telesa. Jav sa vysvetľuje jestvovaním elektrických nábojov, ktoré vytvárajú vo svojom okolí elektrické pole; v ňom ostatné elektrické náboje podliehajú elektrickým príťažlivým alebo odpudivým silám. Elektrické náboje v pohybe spôsobujú elektrodynamické účinky, ktoré úzko súvisia s magnetickými javmi. I keď sa podľa dnešných názorov pri vysvetľovaní magnetizmu nemusí predpokladať, že existuje zvláštna magnetická substancia, zaužívalo sa hovoriť o magnetických póloch, v ktorých je nahromadené „magnetické množstvo“, resp. „magnetizmus“ a v ktorých sa sústreďujú magnetické siločiarly. Všeobecne sa pólom rozumie jedno z dvoch protikladných postavení a polaritou vlastnosť telies prejavovať elektrické alebo magnetické vlastnosti vo zvýšenej miere na póloch.

Podobne, keď skúmame nejaký priestorový systém (napr. oblasť), zisťujeme, že tento tiež nie je sám osebe ekonomicky aktívny. Takým ho robia určité „ekonomické náboje“, t. j. ekonomické systémy, resp. ich prvky — jednotlivci alebo spoločnosti, ktoré v ňom žijú, pracujú, vyrábajú a spotrebúvajú, čiže vykonávajú určitú činnosť, aby získali prostriedky na dosiahnutie svojich cieľov. Z tohto dôvodu ekonomické systémy usilujú o takú štruktúru, také správanie a rozhodovanie, aby sa ich činnosť vyznačovala čo najvyššou ekonomickou účinnosťou. Tým, že ekonomický systém rozhoduje o veľkosti a obsahu svojej výroby, o štruktúre výroby, o cenách výrobkov atď. a podľa toho aj koná, pôsobí vlastne ako ekonomická sila do svojho okolia. Keď má ekonomický systém schopnosť získavať mimoriadne výrazný ekonomický vplyv vzhľadom na svoje najbližšie okolie, vyznačuje sa ekonomickou polarizáciou, čiže nadobúda ekonomickú polaritu a hovoríme o ňom ako o ekonomickom póle. Môže ním byť podnik, komplex podnikov, ekonomická oblasť a pod.

K iným ekonomickým systémom vo svojom okolí, ktoré možno tiež považovať za póly (lebo každá hospodárska jednotka je v určitom smere aktívna), majú vzťahy podľa povahy ekonomického pôsobenia. Podľa rôznosti ekonomickej výhodnosti majú tieto vzťahy charakter príťažlivých alebo odpudivých síl. Výsledkom činnosti jedného ekonomického náboja, resp. pólu, napr. dodávateľa, môžu byť dodávky určitého druhu. Či majú charakter príťažlivej sily na iný ekonomický subjekt v okolí, ktorý by mohol byť odberateľom, závisí od kvality dodávok, od ich ceny, prípadne od iných ekonomických výhod z hľadiska odberateľa v porovnaní s výhodami od iných možných dodávateľov, čiže ekonomický pól priťahuje iné póly prostredníctvom úspor, ktoré majú z používania jeho výrobkov.

Ekonomickými výhodami sa teda všeobecne rozumejú výhody plynúce z úspor na nákladoch, z maximalizácie zisku, alebo súvisiace s takými lokalizačnými faktormi, ktoré vcelku zvyšujú ekonomické výsledky hospodárskej jednotky na príslušnom mieste.

Sú dva rozličné druhy elektrických nábojov i pólov — jedny sú kladné a druhé záporné, pričom dva rovnaké druhy elektriny sa navzájom odpudzujú a dva rôzne druhy sa priťahujú.

Analógia s elektricky nabitým telesom môže vo vzťahu medzi rôznymi ekonomickými nábojmi znamenať buď poskytovanie, alebo využívanie úspor. Keď ekonomický náboj, ktorý poskytuje ekonomické výhody partnerovi, považujeme napr. za analógiu s kladne nabitou časticou v elektrickom poli, potom iný ekonomický náboj, pre ktorý sú poskytované výhody zaujímavé, bude analógiou záporne nabitej častice.

Ak sú poskytované výhody pre partnera nezaujímavé, ide o analógiu s kladne nabitou časticou. V prvom prípade pôjde o príťažlivú, v druhom o odpudivú ekonomickú silu.

2. Základný zákon o pôsobení sily a Reillyho gravitačný zákon

Základný zákon o pôsobení elektrickej sily, týkajúci sa kvantitatívneho vyjadrenia vzájomného silového pôsobenia medzi elektrickými nábojmi, formuloval Coulomb takto:

$$F = k \frac{Q_1 \cdot Q_2}{d^2},$$

čiže sila F , ktorou sa súhlasné elektrické náboje odpudzujú (alebo nesúhlasné priťahujú), je priamoúmerná veľkostiam dvoch nábojov Q_1 a Q_2 a nepriamoúmerná štvorcu ich vzájomnej vzdialenosti d . Konštanta úmernosti k závisí od voľby jednotiek pre meranie sily náboja a vzdialenosti, a okrem toho od prostredia, ktoré je medzi nábojmi.

Vzájomné vplyvy pôsobenia osôb a vecí v priestore sú v poslednom období predmetom bádania mnohých ekonómov, geografov, sociológov, plánovačov a iných odborníkov, uvádzaných v literatúre ako „social physics“, ktorí konštruujú modely vzájomného priestorového pôsobenia pre ekonomické systémy a vychádzajú pritom z gravitačného zákona.

V spomínaných modeloch sa vzájomné priestorové vzťahy vyjadrujú ako funkcia stupňa koncentrácie ľudí a vecí v dvoch bodoch, resp. vo dvoch oblastiach a ako funkcia vzdialenosti týchto bodov, resp. oblastí. Toto vyjadrenie je analogické Coulombovmu základnému zákonu o pôsobení elektrickej sily medzi elektrickými nábojmi alebo Newtonovmu gravitačnému zákonu pre mechanickú silu.

Americký autor V. J. Reilly sa pokúsil aplikovať Coulombov zákon tak, že skúmal aplikovateľnosť zákona všeobecnej gravitácie na podnikateľskú príťažlivosť medzi mestami. Porovnával vzdialenosť oddeľujúcu dve mestá a vplyv ich obyvateľstva. Dospel k záveru, že dve mestá pôsobia na seba priamoúmerne ku svojim hmotám a nepriamoúmerne k určitej mocnine vzájomnej vzdialenosti. Pretože gravitačný zákon aplikoval na terciárny sektor,

uvažoval, že určité mesto je priťahované svojimi nákupmi k inému mestu tým viac, čím je toto významnejšie svojimi obchodnými službami, ponukou a špecializovanosťou a čím menšia vzdialenosť ich oddeľuje. Vychádzajúc z Reillyho gravitačného zákona, autor Delbes vo svojich prácach skúmal konkrétne Lyon, ako mesto príťažlivosti celej lyonskej oblasti. Došiel k poznatku, že čím viac sú jednotlivé mestá lyonskej oblasti vzdialené od Lyonu, tým viac sa znižuje vplyv jeho príťažlivosti, avšak následkom toho sa vplyv terciárneho sektora príslušných miest na vlastné okolie stáva zjavnejší. Gravitačný zákon podľa Reillyho¹ aplikoval Delbes v takomto tvare:

$$\frac{M \cdot M_1}{d_1^n} = F,$$

kde M — obyvateľstvo činné v terciárnom sektore Lyonu,

M_1 — obyvateľstvo iného mesta lyonskej oblasti, činné v terciárnom sektore,

d_1 — vzdialenosť tohto mesta od Lyonu,

F — ekonomická príťažlivá (odpudivá) sila medzi dvoma uvažovanými mestami

$$\frac{M \cdot M_2}{d_2^n} = F \text{ — príťažlivá sila Lyonu na druhé mesto lyonskej oblasti.}$$

Keďže M , obyvateľstvo v terciárneho sektora Lyonu, by sa nachádzalo v každom vzťahu v súvislosti s rôznymi mestami lyonskej oblasti, môže sa písať

$$\frac{M_1}{d_1^n} = \frac{M_2}{d_2^n} = \frac{M_3}{d_3^n} = \dots = \frac{M_i}{d_i^n} = F,$$

čiže pre ľubovoľne mesto: $\log M_i = n \cdot \log d_i + F$.

Táto rovnica zodpovedá lineárnemu tvaru

$$Y = aX + b,$$

v ktorej a (smernica priamky) sa rovná n (koeficientu vzdialenosti).

Pretože pre každé mesto je jeho obyvateľstvo a vzdialenosť od Lyonu známa, dá sa n vypočítať. Vzťah medzi obyvateľstvom mesta a vzdialenosťou, ktorá oddeľuje dve mestá, sa dá znázorniť graficky — na os x sa nanáša logaritmus vzdialenosti príslušného mesta od Lyonu a na os y logaritmus obyvateľstva zamestnaného v terciárnom sektore.

Reillyho gravitačný zákon je vhodné aplikovať najmä na tie ekonomické vzťahy, v ktorých je významná vzdialenosť, napr. na nákupy medzi obyvateľmi a dodávateľmi, telefónne spojenia medzi dvomi mestami a pod.

Kvantifikovať ekonomické príťažlivé sily sa pokúsilo i niekoľko iných autorov (Boudeville, Lombardini, Davin, Paelinck atd.). Niektorí sa nepokúsili, i keď používajú pojmy analogické pojmom fyzikálnych polí, využiť matematický aparát z fyziky.

¹ Reilly, *The law of retail gravitation*, New York 1931.

J. R. Boudeville vyjadruje vo svojej práci určitú transakciu medzi dvoma mestami vzťahom analogickým Coulombovmu zákonu a tvrdí, že k záveru sa dopracoval bez ohľadu na existenciu uvedeného zákona.

Transakciu vyjadril takto:

$$F_{12} = \frac{w_1 M_1^\alpha w_2 M_2^\beta}{w_3 d_{12}^\gamma},$$

pričom M_1 — hmota mesta 1,
 M_2 — hmota mesta 2,
 d_{12} — vzdialenosť 1 a 2,
 w_1, w_2, w_3 — váhy odrážajúce diverzifikáciu činnosti a dopravné náklady,
 α, β, γ — expónty.

3. Vektorové a skalárne silové pole

Elektrické pole sa definuje ako priestor, v ktorom pôsobia elektrické sily a považuje sa za známe, keď vieme určiť silu F , ktorá pôsobí na náboj Q v ľubovoľnom mieste poľa. Veličina, ktorá elektrické pole charakterizuje, je intenzita elektrického poľa E a definujeme ju rovnicou

$$E = \frac{F}{Q},$$

teda ako pomer sily pôsobiacej na bodový náboj a veľkosti tohto náboja. Intenzita poľa je vektorovou veličinou (ako sila). Jej smer je súhlasný so smerom elektrickej sily pôsobiacej na kladný náboj a je opačný ako smer sily pôsobiacej na záporný náboj.

Intenzita poľa E vo vzdialenosti d od bodového náboja Q je určená Coulombovým zákonom

$$E = k \frac{Q}{d^2}.$$

Ekonomické pole predstavuje priestor, v ktorom sa realizujú a ekonomicky zhodnocujú rozhodnutia pólov a kde sa spoločensky osvedčuje ich ekonomická životnosť. Táto predstava má svoje opodstatnenie v tom, že vyjadruje priestorové hľadisko ekonomickej činnosti.

Z uvedeného vidieť, že analogicky k elektrickému poľu môžeme ekonomické pole definovať ako priestor, v ktorom pôsobia ekonomické sily. Tieto sily usporiadajú priestor tým, že priťahujú jednotky nadväzujúcich špecifických činností, ktoré základnú jednotku dopĺňajú technicky, technologicky, alebo ekonomicky. Keď vieme určiť ekonomickú silu pôsobiacu na ekonomický náboj, resp. pól v ľubovoľnom mieste poľa, je toto pole známe. Analogicky potom veličinou charakterizujúcou ekonomické pole je jeho intenzita, ktorú možno vyjadriť ako pomer ekonomickej sily pôsobiacej na ekonomický náboj, resp.

pól a jeho veľkosti. Je to číselne vyjadrený súbor ekonomických výhod, ktorý je dosažiteľný v podobe dodávaných výrobkov a služieb na určitom mieste ekonomického pola.

Kým pri výpočte ekonomickej sily sa ekonomické hladisko ľudských činností týkalo iba jednotlivých jednotiek, pri výpočte intenzity ekonomického pola je podstatné hladisko systémov vzťahov, spájajúce tieto jednotky.² Výpočet intenzity ekonomického pola má hlavný význam najmä v tom, že ekonomická činnosť sa neposudzuje iba z určitého redukovaného hladiska na jednotlivosti, ale že sa skúma vzájomná väzba všetkých vnútorných prvkov ekonomického pola, ako aj ich väzba s okolím.

Keby sme mali číselne, analogicky podľa vzťahov platných vo fyzike, vyjadriť intenzitu ekonomického pola E vo dvoch miestach B, C v okolí dvoch ekonomických systémov, ktorých hmota (napr. hrubá výroba, obchodná kapacita, kúpna sila, počet obyvateľstva a pod.) je vyjadrená hodnotami $C_1 = -30, C_2 = 30$ a jednotlivé vzdialenosti d sú známe podľa obr. 1, postupovali by sme takto:

$$E = \frac{1}{k} \frac{Q}{d^2} \quad k = 1.$$

Intenzita v bode B : a) od náboja Q_1 : $E_{B_1} = \frac{-30}{9^2} = -0,37$,

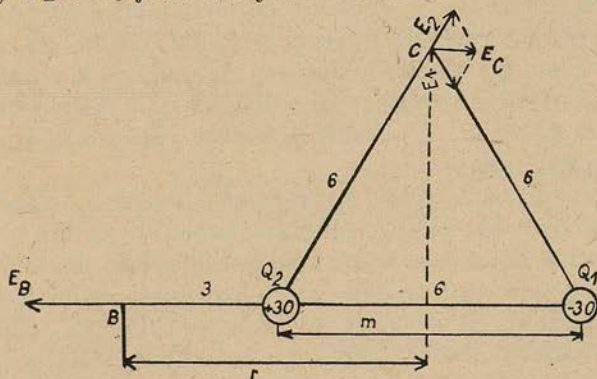
$$\text{b) od náboja } Q_2: E_{B_2} = \frac{30}{3^2} = 3,33,$$

$$E_B = E_{B_1} + E_{B_2} = 2,96.$$

Intenzita v bode C : z obr. 1 je zrejmé, že

$$E_C = \frac{30}{6^2} = \frac{30}{36} = 0,83.$$

Smer intenzity E_B a E_C je uvedený na obr. 1.

Obr. 1

² L. Giraud, *Attraction commerciale et la loi de Reilly*, Cahiers de l'I. S. E. A., série L, č. 7, september 1960.

Elektrické pole môžeme však rovnako presne a dokonca jednoduchšie opísať, keď použijeme skalárne pole hodnôt elektrostatického potenciálu. Vektorové pole intenzity a skalárne pole potenciálu sú úplne ekvivalentné. Výhoda spočíva v tom, že kým vektorové pole je definované v každom mieste veličinou určenou vzťahom na vzťažnú sústavu súradníc troma zložkami, skalárne pole je v každom mieste jednoznačne opísané jediným údajom — v prípade elektrického poľa prácou, ktorá je skalárom.

Elektrostatické pole sa vyznačuje tým, že v ňom každý náboj Q' podlieha sile, ktorá pri posunutí náboja Q' o r' vykonáva prácu

$$A' = Q' \cdot \frac{Q}{4\pi\epsilon_0 r'^2} r'.$$

Skalárny súčin, ktorým je práca definovaná, môže byť kladný alebo záporný podľa smeru vektora sily a vektora posunutia jej pôsobiska.

Vykonaná práca predstavuje pokles funkcie

$$W(Q') = Q' V(d),$$

ktorá sa nazýva potenciálnou energiou náboja Q' v poli náboja Q . Potenciálnu energiu, ktorú má náboj v elektrickom poli v určitom mieste, určíme prácou potrebnou na prenesenie tohto náboja zo zvoleného vzťažného miesta na miesto, v ktorom jeho potenciálnu energiu určujeme.

Funkciu $V(d)$, ktorá sa vypočíta z tejto elektrostatickej potenciálnej energie delením nábojom Q' , pričom od jeho veľkosti už nezávisí, vyjadríme

$$V(d) = \frac{W(Q')}{Q'}$$

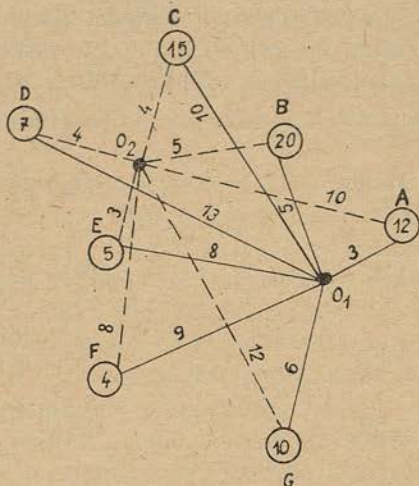
a nazývame elektrostatickým potenciálom náboja Q v mieste vzdialenom od náboja Q' o dĺžku d . Potenciál je číselne vyjadrená potenciálna energia na jednotku v danom mieste a je to veličina, ktorá z hľadiska potenciálnej energie charakterizuje pole. Môžeme tiež hovoriť, že keď namiesto práce, ktorú silové pole vykoná, berieme jej zápornú hodnotu, pracujeme s pojmom potenciál.

Z princípu superpozície vyplýva, že potenciál poľa buďeného ľubovoľným počtom bodových nábojov je v každom mieste rovný algebraickému súčtu potenciálov všetkých nábojov.

V prípade ekonomických pólov možno tiež hovoriť o potenciálnej energii a potenciáli. Tým, že hospodárska jednotka vyrobí v niektorom mieste ekonomického poľa určité množstvo výrobkov zaujímavých pre inú hospodársku jednotku, získava potenciálnu energiu, ktorá je uskutočnením dodávok schopná premeniť sa na „prácu“. Skutočnosť, že dodávateľ dodal a odberateľ prevzal určité výrobky, znamená, že časť ekonomickej sily zmenila pôsobisko. U dodávateľa klesla potenciálna energia — zmenšila sa schopnosť uspokojiť prípadné požiadavky iných odberateľov — a u odberateľov sa potenciálna energia zvýšila, pretože prevzaté výrobky mohol použiť ako medziprodukt, zvýšiť svoju výrobu, a tým aj svoju potenciálnu energiu. Kým ekonomická potenciál-

na energia je príbuzným pojmom ekonomickej príťažlivej sily F , ekonomický potenciál korešponduje s pojmom intenzity vektorového poľa E a číselne vyjadruje schopnosť poskytovať ekonomické efekty v danom mieste.

Obr. 2

Za príklad ekonomickeho poľa, budeného viacerými ekonomickými pólmi a vyjadreného ako skalárne pole hodnôt elektrostatičného potenciálu, zoberieme túto situáciu (obr. 2): uvažujeme 7 miest A, B, C, D, E, F, G s obchodnými kapacitami tovarov $Q_1, Q_2, Q_3, Q_4, Q_5, Q_6, Q_7$ ($Q_1 = 12, Q_2 = 20, Q_3 = 15, Q_4 = 7, Q_5 = 5, Q_6 = 4, Q_7 = 10$) žiadaných obcami O_1 a O_2 , ktorých kúpna sila je s_{O_1} a s_{O_2} ($s_{O_1} = 8$ a $s_{O_2} = 10$) a ktorých koeficient vzdialenosti $n = 2$. Výpočet ekonomickej potenciálnej energie robíme podľa vzťahu:

$$\begin{aligned} W_{O_1} &= k \left[\frac{s_{O_1} \cdot Q_1}{d_{O_1A}^n} + \frac{s_{O_1} \cdot Q_2}{d_{O_1B}^n} + \dots + \frac{s_{O_1} \cdot Q_7}{d_{O_1G}^n} \right] = \\ &= k \cdot s_{O_1} \left[\frac{Q_1}{d_{O_1A}^n} + \frac{Q_2}{d_{O_1B}^n} + \dots + \frac{Q_7}{d_{O_1G}^n} \right]. \end{aligned}$$

Výraz v prvej zátvorke vyjadruje ekonomickú potenciálnu energiu obce O_1 v ekonomicom poli jednotlivých miest $A, B, \dots, G$. Jeden člen zátvorky

$\frac{s_{O_1} \cdot Q_1}{d_{O_1A}^n}$ vyjadruje ekonomickú potenciálnu energiu W_{O_1} obce O_1 v ekonomicom poli prvého mesta A . Výraz v druhej zátvorke vyjadruje ekonomický potenciál "V" miest $A, B, \dots, G$ v miestach vzdialených od nich o dĺžky $d_{O_1A}, d_{O_1B}, \dots, d_{O_1G}$.

Jeden člen zátvorky $\frac{Q_1}{d_{O_1A}^n}$ je ekonomický potenciál mesta A vo vzdialenosti d_{O_1A} .

Vzdialenosti d_{O_1A} , d_{O_1B} , ..., d_{O_1G} a d_{O_2A} , d_{O_2B} , ..., d_{O_2G} medzi jednotlivými mestami dosadzujeme podľa obrázku 2.

Kvantitatívne porovnanie vyjadrujeme v intenzívnych veličinách.

Obec O_2 leží v mieste silnejšieho ekonomického poľa ako obec O_1 . Na obec O_1 má najsilnejší vplyv svojou obchodnou kapacitou mesto A , najslabší vplyv mestá D a F . Na obec O_2 najsilnejšie pôsobí mesto C , najslabšie mestá E a F .

Hodnoty pre " W_{O_1} "

$$sO_1 \cdot \frac{Q_1}{d_{O_1A}^2} = 8 \cdot \frac{12}{3^2} = 10,66$$

$$sO_1 \cdot \frac{Q_2}{d_{O_1B}^2} = 8 \cdot \frac{20}{5^2} = 6,4$$

$$sO_1 \cdot \frac{Q_3}{d_{O_1C}^2} = 8 \cdot \frac{15}{10^2} = 1,2$$

$$sO_1 \cdot \frac{Q_4}{d_{O_1D}^2} = 8 \cdot \frac{7}{13^2} = 0,33$$

$$sO_1 \cdot \frac{Q_5}{d_{O_1E}^2} = 8 \cdot \frac{5}{8^2} = 0,62$$

$$sO_1 \cdot \frac{Q_6}{d_{O_1F}^2} = 8 \cdot \frac{4}{9^2} = 0,37$$

$$sO_1 \cdot \frac{Q_7}{d_{O_1G}^2} = 8 \cdot \frac{10}{6^2} = 2,22$$

Hodnoty pre " W_{O_2} "

$$sO_2 \cdot \frac{Q_1}{d_{O_2A}^2} = 10 \cdot \frac{12}{10^2} = 1,2$$

$$sO_2 \cdot \frac{Q_2}{d_{O_2B}^2} = 10 \cdot \frac{20}{5^2} = 8$$

$$sO_2 \cdot \frac{Q_3}{d_{O_2C}^2} = 10 \cdot \frac{15}{4^2} = 9,37$$

$$sO_2 \cdot \frac{Q_4}{d_{O_2D}^2} = 10 \cdot \frac{7}{4^2} = 4,37$$

$$sO_2 \cdot \frac{Q_5}{d_{O_2E}^2} = 10 \cdot \frac{5}{3^2} = 5,55$$

$$sO_2 \cdot \frac{Q_6}{d_{O_2F}^2} = 10 \cdot \frac{4}{8^2} = 0,62$$

$$sO_2 \cdot \frac{Q_7}{d_{O_2G}^2} = 10 \cdot \frac{10}{12^2} = 0,69$$

Hodnoty pre " V_{O_1} "

$$\frac{Q_1}{d_{O_1A}^2} = \frac{12}{3^2} = 1,33$$

$$\frac{Q_2}{d_{O_1B}^2} = \frac{20}{5^2} = 0,8$$

$$\frac{Q_3}{d_{O_1C}^2} = \frac{15}{10^2} = 0,15$$

$$\frac{Q_4}{d_{O_1D}^2} = \frac{7}{13^2} = 0,04$$

$$\frac{Q_5}{d_{O_1E}^2} = \frac{5}{8^2} = 0,07$$

$$\frac{Q_6}{d_{O_1F}^2} = \frac{4}{9^2} = 0,04$$

$$\frac{Q_7}{d_{O_1G}^2} = \frac{10}{6^2} = 0,26$$

Hodnoty pre " V_{O_2} "

$$\frac{Q_1}{d_{O_2A}^2} = \frac{12}{10^2} = 0,12$$

$$\frac{Q_2}{d_{O_2B}^2} = \frac{20}{5^2} = 0,80$$

$$\frac{Q_3}{d_{O_2C}^2} = \frac{15}{4^2} = 0,93$$

$$\frac{Q_4}{d_{O_2D}^2} = \frac{7}{4^2} = 0,43$$

$$\frac{Q_5}{d_{O_2E}^2} = \frac{5}{3^2} = 0,55$$

$$\frac{Q_6}{d_{O_2F}^2} = \frac{4}{8^2} = 0,06$$

$$\frac{Q_7}{d_{O_2G}^2} = \frac{10}{12^2} = 0,06$$

$$V_{O_1} = 1,33 + 0,8 + 0,15 + 0,04 + 0,07 + 0,04 + 0,26 = 2,69$$

$$V_{O_2} = 0,12 + 0,8 + 0,93 + 0,43 + 0,55 + 0,06 + 0,06 = 2,95$$

Najsilnejšiu príťažlivú silu, a tým aj potenciálnu energiu pozorovať medzi obcou O_1 a mestom A a medzi obcou O_2 a mestom C . Najslabšie príťažlivé sily a potenciálna energia sú medzi obcou O_1 a mestom D , medzi obcou O_2 a mestom E .

Obyvateľom jednotlivých obcí je najvýhodnejšie nakupovať v tých mestách, ktorých obchodná kapacita a vzdialenosť dáva výpočet najväčšej potenciálnej energie.

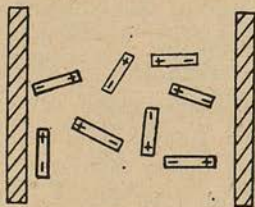
Ekonomická potenciálna energia obcí O_1 a O_2 je pri daných obchodných kapacitách miest tým väčšia, čím väčšia je kúpyschopnosť ich obyvateľov.

Ekonomický potenciál miest v okolí obcí O_1 a O_2 sa za daných veľkostí obchodných kapacít nemení. Zmena kúpyschopnosti obyvateľov obcí O_1 a O_2 nemá na ekonomický potenciál v obci O_1 a O_2 vplyv.

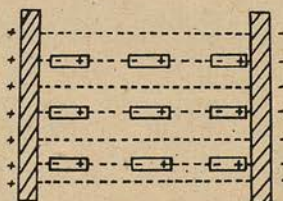
Nákupy obyvateľov obce O_1 a O_2 v okolitých mestách $A, B, \dots, G$ spôsobujú pokles kúpnej sily, a tým aj ekonomickej potenciálnej energie obcí O_1 a O_2 v prospech zvýšenia ekonomickej potenciálnej energie miest $A, B, \dots, G$, ktoré takto získané príjmy môžu použiť na zvýšenie svojej obchodnej kapacity, a tým aj svojej ekonomickej potenciálnej energie. Ekonomická sila iba zmení pôsobisko.

4. Polarizácia

Elektrické príťažlivé a odpudivé sily sú príčinou javu, ktorý sa volá elektrostatická indukcia D (influencia). Ak sa k nenabitému vodivému telesu priblížime iným telesom, ktoré je nabité napr. kladne, účinkom elektrických síl oddelia sa v pôvodnom nenabitom telese kladné a záporné náboje od seba. Vznikne aktivizovanie nábojov. Záporné elektróny sú pritiažené na tú časť telesa, ktorá je bližšie ku kladne nabitému telesu. Na vzdialenejšej časti telesa je prebytok kladných nábojov. Vidíme, že prítomnosť nabitého telesa spôsobila rozdelenie elektriny na nenabitom vodiči — hovoríme, že bol *polarizovaný*. Polarizácia je teda jav charakterizovaný nadobúdaním polarity.

Obr. 3a

Obr. 3b

Na obr. 3a a 3b je znázornená polarizácia dielektrika s polárnymi molekulami. Polárne molekuly, ktoré majú nesymetrickú stavbu, sa usporiadajú do smeru pola v pomere tým väčšom, čím väčšie elektrické pole na ne pôsobí.

Keď po vložení dielektrika do vonkajšieho poľa nastane polarizácia, dipóly sa stočia do smeru poľa a súčet momentov dipólov bude rôzny od nuly. Bude tým väčší, čím pole bude silnejšie. Mierou polarizácie je vektor polarizácie

$$\bar{P} = \frac{\Sigma \bar{p}}{\Delta v},$$

kde $\Sigma \bar{p}$ je súčet momentov všetkých molekúl v objeme v .

Keď pozorujeme ekonomické pole, vo výmenných vzťahoch medzi poľami zistíme pôsobenie ich ekonomickej sily, ktorá sa prejavuje obyčajne realizovanými výrobkami a službami.

Všetky ekonomické póly nemajú rovnako silnú ekonomickú príťažlivosť. Môžeme pozorovať, že okolo veľkých moderných podnikov s progresívnou technológiou a ekonómiou a s veľkým odbytom sa sústreďujú menšie podniky na základe nejakej závislosti, napr. sú subdodávateľmi, alebo poskytujú nejaké služby a pod. Ekonomický pól priťahuje iné ekonomické aktivity prostredníctvom ich vlastných úspor, ktoré majú z používania výrobkov pólu. Čím vyššie sú tieto úspory, tým väčšia je intenzita vyžarovaných efektov pólu pre užívateľov, tým vyššie je aktivizovanie zúčastnených záujemcov.

Polarizácia sa dá prirovnať k určitej organizovanosti jednotiek na trhu, ktorá je podmienená tým, že ekonomické rozhodnutie každej jednotky sa tu priamo dotýka ostatných. Zmena ceny, kvality, štruktúry produkcie dodávateľov sa musí prejaviť v kalkulácii odberateľov, resp. v zmene cien, kvality, štruktúry ich výrobkov, keď v ďalšom ekonomickom procese sami budú figurovať ako dodávatelia pre iných odberateľov. Tým vznikne reťazový posun a nutnosť prispôsobenia sa odberateľov dodávateľom; analogická situácia ako pri polarizácii podľa obr. 3 a a 3b.

Póly navzájom súvisia aj prostredníctvom sprostredkovaných vzťahov. Napríklad s ťažbou uhlia súvisia prostredníctvom koksovni, vysokých pecí a valcovní aj jednotky vyrábajúce stroje a zariadenia. V takýchto sprostredkovaných vzťahoch veľa razy už ani nejde o trhové vzťahy, ale tu sa póly organizovane spájajú do siete a vytvárajú na základe technickej, technologickej, ekonomickej, alebo inej závislosti polarizačné osi.

Veľmi intenzívna je súvislosť po línii surovín a základných materiálov, slabšia po línii pomocných materiálov. Rozhodujúcu úlohu hrá aj vzdialenosť medzi jednotlivými pólmi. Tu sa opäť odvolávame na analogickú platnosť vzťahu Coulombovho zákona. V predchádzajúcich kvantitatívnych vyjadreniach sme videli, že dôležitú úlohu hrá aj veľkosť pólu, ktorý môže napr. znázorňovať masu spredmetnenej a živej práce, hrubú výrobu a pod. Veľkosť polarizačného pôsobenia závisí aj od objemu dopytu, od intenzity technického pokroku, špecializácie, diverzifikácie a pod. Všeobecne tzv. momenty, vplyvom ktorých sa vytvárajú polarizačné osi, závisia od intenzity vzťahov a súvislostí medzi jednotlivými na seba nadväzujúcimi pólmi, pričom hlavný dôraz sa kladie na povahu, veľkosť a dynamizmus ovládajúceho pólu.

Polarizačný účinok sa nerovná gravitačnej príťažlivosti. Gravitačná sila sa aplikuje na vysvetľovanie ekonomickej atraktivity určitého ekonomického systému, buď priestorového (mesto, oblasť), alebo odvetvového (podnik, závod), vzhľadom na jeho okolie. Polarizačný účinok sa zakladá predovšetkým na ekonomických efektoch, ktoré sú indukované určitou štruktúrou činností a nie iba na celkovom množstve ekonomickej činnosti koncentrovanej na určitom geografickom priestore.

Pri skúmaní polarizácie elektrického poľa sme mohli vidieť, že sa opisovali najmä vzťahy medzi ovládajúcimi a ovládanými telesami. Vzťah ovládajúcich, resp. dominujúcich a ovládaných, príp. dominovaných jednotiek možno pozorovať i v priestorovej ekonomike.

Vyjadrením jedného z prejavov polarizácie, a to konkrétne dominujúceho vplyvu miest, sa zaoberali J. D. Carrol, H. W. Bewis a C. K. Zipf, pričom vychádzali z „Reillyho zákona“.

Podľa J. D. Carrola a H. W. Bewisa (citovaných W. Isardom v *Methods of Regional Analysis*, str. 494, 566), príťažlivé sily, ktoré účinkujú medzi mestami, sú kvalifikované počtom premiestení z uvažovaného bodu k vonkajším centráram.

Počtom premiestení z mesta i k mestu j vyjadrovali intenzitu príťažlivej demografickej sily, ktorú vykonáva j na i a označili ju M_{ij} .

Keď mesto i je podrobené príťažlivosti viacerých miest o počte n , celková príťažlivá sila účinkujúca na i je

$$\sum_{j=1}^n N_{ij}$$

a potenciál na 1 obyvateľa mesta i , označený ako V_i , sa môže definovať ako kvocient celkovej sily delený P_i , t. j. počtom obyvateľov mesta i

$$V_i = \frac{\sum_{i=1}^n N_{ij}}{P_i}$$

Podľa G. K. Zipfa existuje štatistická nadväznosť medzi číslami N_{ij} na jednej strane a počtom obyvateľov P_i a P_j , ako aj vzdialenosťou d_{ij} oddelujúcou i a j , na druhej strane. Zipf uvažoval počty cestujúcich železničnou dopravou, počty telefonických hovorov, ciest autobusmi a lietadlami medzi niekoľkými mestami USA a pre každý druh priestorovej relácie nanášal hodnoty na os y logaritmickej stupnice. Na os x nanášal hodnoty zodpovedajúce kvantite

$$\frac{P_i \cdot P_j}{d_{ij}}$$

Zipf uvažoval takto:

Ak na logaritmickom grafe a je sklon priamky vzťahujúci sa na relácie železníc

$$\log N_{1ij} = a \log \frac{P_i \cdot P_j}{d_{ij}}$$

$$N_{1ij} = \left(\frac{P_i \cdot P_j}{d_{ij}} \right),$$

telefonické relácie medzi tými istými mestami budú podľa toho

$$N_{2ij} = \left(\frac{P_i \cdot P_j}{d_{ij}} \right)^b.$$

Súčet kvantitatívnych hodnôt $\log N_{1ij} \dots N_{mij}$ sa dá vyjadriť $\log N_{1ij} + \dots + \log N_{2ij} + \dots + \log N_{mij} = \log \frac{P_i \cdot P_j}{d_{ij}} (a + b + c + \dots + k)$, kde $a, b, c, \dots, k$ sú príslušné konštanty ku každému typu uvažovaných premiestení.

Ak α je súčet konštánt, platí

$$N_{1ij} \cdot N_{2ij} \cdot \dots \cdot N_{mij} = \left(\frac{P_i \cdot P_j}{d_{ij}} \right)^\alpha.$$

Zo súčinu všetkých typov premiestení spájajúcich dve mestá možno prejsť k strednej hodnote, ktorá tu bude geometrickým priemerom, pričom

$$N_{ij} = \left(\frac{P_i \cdot P_j}{d_{ij}} \right)^{\frac{\alpha}{m}}.$$

Ak znova prepíšeme túto strednú hodnotu, ktorá realizuje syntézu všetkých premiestení, sprostredkovanú z i do j , potenciál z hľadiska mesta i bude

$$V_i = \frac{1}{P_i} \sum_{j=1}^n \left(\frac{P_i \cdot P_j}{d_{ij}} \right)^{\frac{\alpha}{m}}$$

alebo, pretože P_i je spoločné pre všetky výrazy súčtu,

$$V_i = P_i^{\frac{\alpha}{m}-1} \cdot \sum_{j=1}^n \left(\frac{P_j}{d_{ij}} \right)^{\frac{\alpha}{m}}.$$

Logicky možno pripustiť, že medzi n mestami, ktorých príťažlivé sily vytvárajú potenciál mesta i , najväčší vplyv má to mesto, ktoré dáva najväčšiu hodnotu výrazu

$$\left(\frac{P_i \cdot P_j}{d_{ij}} \right)^{\frac{\alpha}{m}},$$

lebo táto kvantitatívna hodnota sa meria na základe syntetického čísla priestorových vzťahov medzi mestom i a uvažovaným mestom.

Z toho vyplýva, že porovnávanie takých rozličných výrazov ako $\left(\frac{P_i \cdot P_j}{d_{ij}} \right)^{\frac{\alpha}{m}}$,

alebo jednoduchšie, rozličných hodnôt $\left(\frac{P_j}{d_{ij}}\right)^{\frac{\alpha}{m}}$, umožňuje určiť zostupné triedenie intenzity externých vplyvov vykonávaných na i .

Ak napríklad máme

$$\left(\frac{P_i \cdot P_j}{d_{ij}}\right)^{\frac{\alpha}{m}} > \left(\frac{P_i \cdot P_k}{d_{ik}}\right)^{\frac{\alpha}{m}},$$

je logické, že príťažlivý vplyv mesta j na mesto i zvíťazil nad vplyvom, ktorý vykonávalo mesto k na mesto i .

Výsledok, ku ktorému nakoniec prideme, môže byť vyjadrený veľmi jednoduchým spôsobom: ak dve (alebo viac) mestá vplyvajú na ďalšie, dominujúci vplyv vyžaruje z mesta, pre ktoré je podiel medzi počtom obyvateľstva a vzdialenosťou k uvažovanému mestu najväčší.

5. Indukované efekty

Vektor elektrickej indukcie $\overline{D}$ sa definuje ako vektorový súčet vektora elektrickej indukcie vo vákuu $\overline{D}_o = \epsilon_o \overline{E}$ a vektora elektrickej polarizácie $\overline{P}$

$$\overline{D} = \overline{D}_o + \overline{P} = \epsilon_o \overline{E} + \overline{P}.$$

Zo vzťahu pre vektor elektrickej indukcie $\overline{D}$ vidieť, že vznikol zväčšením vektora elektrickej intenzity $\overline{E}$ o vektor polarizácie $\overline{P}$. Rozdiel medzi účinkami pred indukciou a účinkami, ktoré vznikli ako následok indukcie, udávajú ako tzv. *indukované efekty*.

Ekonomické sily môžu mať primárnu alebo sekundárnu povahu.³ Primárnu majú vtedy, keď sa póly ovplyvňujú bezprostredne a keď ekonomické rozhodnutie jedného pólu sa priamo týka pólu, ktorý naň svojou činnosťou nadväzuje. Zmeny cien, objemu, štruktúry výroby a pod. dodávateľov, sa odrážajú v kalkulácii odberateľov, alebo opačným smerom, zmeny v dopyte z rôznych dôvodov odberateľa sa priamo dotýkajú ekonomickej činnosti dodávateľa.

Sekundárnu povahu majú indukované ekonomické sily, t. j. sily, ktoré majú svoj pôvod v rozhodnutiach iných pólov. Indukovanými efektami sa rozumejú prevažne úspory alebo výhody, ktoré jeden výrobca umožňuje inému výrobcovi bez toho, že by ho to niečo stálo, alebo že by mal úmysel to robiť. K týmto patria aj tzv. externé úspory. Sú to ekonomické výhody, ktoré prvkom ekonomického systému vyplývajú z ekonomickej integrácie. Charakteristickým znakom externých úspor je, že majú tendenciu sa znásobovať, a to najmä v priestorových nahustenostiach ekonomických jednotiek. Stávajú sa príťažlivou silou pre také hospodárske jednotky, ktorým dávajú predpoklad pre úspešnú činnosť a rozvoj.

³ M. Križan, *Ekonomická oblasť a ciele jej rozvoja*, VŠE, Bratislava 1967.

Z hľadiska sféry účinku sa rozoznávajú výhody mikroekonomického a makroekonomického charakteru. Prvé sú založené na lokalizačných úsporách, ktoré umožňujú príslušnej hospodárskej jednotke určité výhody z hľadiska zásobovania rozhodujúcimi surovinami a základnými materiálmi a z hľadiska odbytu vlastných výrobkov. Úspory z výskytu surovín, nerastov alebo výhodnej dopravnej polohy využívajú zo svojich stanovíšť v prvom rade samotné hospodárske jednotky. Zvláštne prírodné podmienky umožňujú v porovnaní s inými stanovíšťami väčšie lokalizačné úspory, a tým aj vyššie ekonomické výhody. V hospodárskej jednotke, ktorá má vysoké náklady z neracionálneho umiestenia, nemôžu byť z uvedeného hľadiska budené indukované efekty tohto charakteru.

Výhody makroekonomického charakteru sú založené na externých úsporách, ktoré budí činnosť určitých hospodárskych jednotiek zdarma v naväzujúcich jednotkách priamo alebo nepriamo, po vertikále alebo po horizontále, po prúde a proti prúdu. Tvoria typický efekt z priestorovej integrácie, pretože ich využíva väčší počet hospodárskych jednotiek, v konečnom dôsledku aj väčší ekonomický celok, ako napr. oblasť, štát a pod.

Obidve hľadiská sa pretínajú, pretože priestorové usporiadanie makroekonomických systémov úzko závisí od zaradenia mikroekonomických systémov a obidve úrovne sú vlastne dvoma podobami jednotného spoločenského racionálneho priestorového usporiadania ekonomických systémov.

Veľkosť indukovaných efektov závisí od toho, ako je rozvinutý štruktúrny systém, aký stupeň integrácie sa dosiahol, aké sú spojenia, či už v rámci kooperácie, subdodávateľských vzťahov, alebo inej formy a aká je intenzita ekonomického silového poľa.

Indukované efekty, vyjadrené ako rozdiel medzi účinkami pred indukciou a účinkami, ktoré vznikli ako následok indukcie, kvantifikoval J. Paelinck.

V období rokov 1959—1963 skúmal v oblasti Liège vplyv zavedenia nových hnacích priemyselných odvetví. Vychádzal z predpokladu, že hnací priemysel ťahá za sebou v smere rastu ostatné činnosti naň naväzujúce, a to buď proti prúdu, keď vzniká multiplikačný efekt, alebo po prúde, keď vzniká polarizačný efekt. Pomenovanie efektov je podľa J. Paelincka.⁴ Postup jeho skúmania je takýto: X predstavuje celkovú prvovýrobu, Z_t je výroba na konci obdobia 1963, X_{t-1} je výroba na začiatku obdobia 1959. Celkový efekt ťahania = = multiplikačný efekt + polarizačný efekt.

$$X_t - X_{t-1} = M_{(t, t-1)} + P_{(t, t-1)}.$$

Uvedené efekty sa vyjadrujú pomocou simulovanej hodnoty X^0 . Táto hodnota predstavuje konečnú výrobu, ktorá by v súčasnosti existovala, keby neboli zavedené nové hnacie odbory, resp. sektory. Multiplikačný efekt sa vypočíta porovnaním hodnôt X_t s hodnotami X_t^0 . Polarizovaný efekt sa vypočíta porovnaním hodnôt X_t^0 s hodnotami X_{t-1} .

⁴J. Paelinck, *Analyse quantitative de certains phénomènes du développement régional polarisé* v Problèmes de Conversion Economique — Acets du IVe colloque de l'association de Science Régionale de langue française, Génin, Paris 1965.

Vieme, že platí

$$X_t = A_t X_t + Y_t = (1 - A_t)^{-1} Y_t,$$

kde A_t je matica r. 1963 a Y_t je finálna výroba. Keď nebudeme v tejto matici uvažovať nové odbory Z , ktoré boli zavedené v rokoch 1959–1963, obdržíme novú maticu $A_t^\circ = (A_t - Z_t)$.

Podobne, keď neuvažujeme v rámci hodnôt Y_t dopyt po sektoroch Z , je potrebné ich z Y_t vybrať. Takto upravené hodnoty $Y_t^\circ = Y_t - Y_z$. Potom platí:

$$(1 - A_t^\circ)^{-1} Y_t^\circ = X_t^\circ$$

$X_t - X_t^\circ = M_{(t, t-1)}$ = multiplikačný efekt.

Ak prehodnotíme výrobu obdobia $(t-1)$ podľa cien obdobia t a keď $X_{t-1} < X^\circ$, dostaneme

$$X_t^\circ - X_{t-1} = P_{(t, t-1)}$$
 = polarizačný efekt.

(Technické koeficienty sme pokladali za konštantné.)

Záver

Od priestorovej vedy sa očakáva, že hospodárskej politike bude dávať poznatky pre racionálne priestorové riešenia. Očakáva sa od nej tiež, že preskúma mechanizmus, prostredníctvom ktorého by sa priestorové riešenia presadzovali do života.

Pretože teória priestorovej ekonómie je mladou vedou, uplatňovali sa v nej doteraz zväčša iba poučky známe zo všeobecnej politickej ekonómie, prípadne poznatky odpozorované z praxe, ktoré nemali možnosť vysvetliť vnútornú štruktúru ekonomického priestoru. V súčasnosti cítiť čoraz viac potrebu poznania funkcie ekonomického priestoru, pretože za podmienok socialistického hospodárstva ide o vedomé vytváranie jeho štruktúry. Túto požiadavku sa nám podarí splniť, keď pochopíme priestorovú ekonómiu ako osobitný odbor vedy. Pomocou nej budeme vedieť nielen zovšeobecniť skúsenosti z praxe, objasniť nové vzťahy, ktoré nemožno poznať na základe skúsenosti, ale rozvinúť logické myslenie a pochopiť udalosti v ekonomickom priestore tak, že budeme môcť na základe toho vedome ovládať rast a rozvoj jeho jednotlivých častí i celku.

Jedným z predpokladov pre dosiahnutie tohto cieľa je aj využívanie poznatkov z iných vedných odborov, najmä všeobecných poznatkov o chápaní priestoru, a to nás privádza k predstavám, ktoré má o priestore teória fyzikálnych polí. V predložennom článku ukazujeme, že pojem hmoty a jej správania je aktuálny aj pri vysvetľovaní niektorých pojmov priestorovej ekonómie. Vidíme, že Newtonov gravitačný zákon, resp. Coulombov základný zákon o pôsobení elektrickej sily prinášajú poznatky o priestore a kvantitatívnom

vyjadrení závislostí v takom stupni všeobecnosti, že sú použiteľné — i keď nie vždy tak jednoznačne ako vo fyzike — aj v priestorovej ekonómii (napr. Reillyho „gravitačný zákon“).

Závery, ktoré vyplývajú z analógie medzi niektorými pojmami a vzťahmi z teórie priestorovej ekonómie a z teórie fyzikálnych polí o póloch, príťažlivých silách, silových poliach, polarizácii, indukovaných efektoch a pod., predstavujú závislosti v priestore, jestvujúce v kapitalistickom i v socialistickom hospodárstve. Kým však v kapitalistických podmienkach pôsobia zväčša živelne, v socialistickom hospodárstve v takej miere, v akej socialistický model hospodárstva považuje ich pôsobenie za vhodné a účelné. V socialistickom hospodárstve sa s nimi stretávame v pozitívnom zmysle vtedy, keď napomáhajú plneniu plánovaných úloh a v negatívnom zmysle v podobe živelného tlaku záujmov čiastkových systémov, akými sú závody, podniky, odvetvia, oblasti a pod. Výhodou poznania ich mechanizmu v socializme je najmä to, že ich pozitívne pôsobenie sa dá vedome navodzovať, pretože sa uplatňuje prostredníctvom plánu alebo v rámci ekonomických nástrojov a pravidiel a že ich negatívne pôsobenie, ktoré sa prejavuje snahou odlišného správania v priestore od plánu, sa dá vedome zabraňovať. Myšlienky vyplývajúce z opisovanej analógie sú teda podnetné, opodstatnené a majú praktický význam z hľadiska socialistického hospodárenia. Treba si však uvedomiť, že v spojení s hospodárskymi jednotkami predstavujú iba čiastkové mechanizmy, ktoré by mohli na celkové potreby a usporiadanie v priestore vplývať odlišne od celkových potrieb národného hospodárstva, keby sme ich pôsobenie neregulovali a nezladili s celospoločenskými záujmami.

Literatúra

Ferianc, J., *Teória a metódy rastu oblastí*, Výskumný ústav oblastného plánovania, Bratislava 1967.

Fuka, J., Havelka, B., *Elektromagnetické pole*, SPN, Praha 1958.

Križan, M., *Ekonomická oblasť a ciele oblastného ekonomického rozvoja*, kandidátska dizertačná práca, Výskumný ústav oblastného plánovania, Bratislava 1967.

Križková, M., Striešková, G., *Kvantifikácia ekonomických polarizačných efektov*, Výskumný ústav oblastného plánovania, Bratislava 1970.

Lacko, R., *Náčrt vývinu priestorovej ekonomiky*, SAV, Bratislava 1969.

Niedercoorn, J. H., Berchtolt, B. V., *An Economic Derivation of the Gravity Law of Spatial Interaction*. Journal of Regional Science (1969), vol. 9, č. 2.

Paelinck, J., de Cavel, J., Degueldre, J., *Analyse quantitative de certains phénomènes du développement régional polarisé*, Problèmes de conversion économique, Génin, Paris 1965.

Pénouil, M., *Rapport général: Politique régionale et pôles de croissance*, Centre Européen de Coordination de Recherche et de Documentation en Sciences Sociales, Colloque de Monus, apríl 1968.

Reilly, W. J., *The Law of Retail Gravitation*, New York 1931.

Reilly, W. J., *Methods for the Study of Retail Relationships*, University of Texas, Bulletin 1929.

Sulmicki, O., *Teoria rozwoju regionów gospodarszych*, Polska Akademia Nauk, Warszawa 1962, č. 1 (bulletyn).

THE THEORY OF PHYSICAL FIELDS AND QUANTIFICATION OF ECONOMIC RELATIONS IN SPACE

Mária Križková

Efforts at quantifying certain economic phenomena in space leads spatial economists to -among other disciplines - the theory of physical fields. An analogy may be observed between external forms of numerous technical and economic phenomena, even though it does not mean that the mechanism of their activity is similar. However, a formal agreement is noteworthy, allowing as it does rightfully to expect that certain mathematical procedures used in physics will be suitable also to an analysis of economic systems.

In the first part of the study the author points to the analogy between certain basic concepts and relationships of the physical and economic field of force. In the second part she speaks of force and its action, devoting attention mainly to Coulomb's basic law on the action of force, Newton's law of gravity for mechanical force, and Reilly's analogical gravitational law applicable in spatial economy. In the third part the author attempts to outline a simple quantification of a vectorial and scalar field of force in economic practice. In the fourth part she explains polarization phenomena both by means of attraction forces according to Coulomb's law on the action of force, and by means of Reilly's gravitational law. The fifth part deals with the term and quantification of induced effects in spatial economy. Analogies are supported by examples from the works by economists engaged on the problems discussed here.

ТЕОРИЯ ФИЗИКАЛЬНЫХ ПОЛЕЙ И КВАНТИФИКАЦИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ В ПРОСТОРЕ.

Мария Крижкова

Усилие о квантификацию некоторых экономических явлений в просторе приводит экономистов, занимающихся вопросами территориальной экономики, кроме иных дисциплин также и к теории физикальных полей. Между внешними формами многих технических и экономических явлений можно наблюдать аналогию, хотя это и не означает, что механизм их действия одинаков. Интересна, однако, формальная общность, которая правом позволяет ожидать, что некоторые математические подходы используемые в физике будут подходящими и для анализа экономических систем.

В первой части статьи авторка указывает вообще на аналогию между некоторыми основными понятиями и отношениями физикального и экономического полей притяжения. Во второй части говорит о притяжении и его воздействии. Основное внимание уделяет основному закону притяжения Кулона или Ньютонову закону механического притяжения и аналогичному гравитационному закону Ралли, который можно использовать в территориальной экономике. В третьей части авторка излагает упрощенную квантификацию векторного и скалярного полей притяжения в экономической аппликации. В четвертой части объясняет явления поляризации, с одной стороны, с помощью сил притяжения по основному закону о воздействии силы Кулона, с другой стороны, с помощью закона гравитации Ралли. В пятой части рассматривается понятие и квантификация индуцированных эффектов в территориальной экономике. Аналогии подкреплены примерами из работ экономистов, которые занимаются выше приведенной проблематикой.

Prehľady

SVETLANA HOFFMANNOVÁ

Politická ekonómia socializmu a hospodárska politika

V súvislosti s hospodárskou reformou v ZSSR zvlášť veľkú aktuálnosť i praktický význam nadobudol teoretický spor sovietskych ekonómov o mieste hospodárskej politiky socialistického štátu v politickej ekonómii socializmu. V rámci tohto sporu sa znova skúmajú a objasňujú mnohé základné teoretické i metodologické otázky politickej ekonómie. Ide predovšetkým o vzťah medzi subjektívnym a objektívnym v socialistickej ekonomike, o využívanie ekonomických zákonov ako regulátora socialistickej výroby, najmä však o podstatu a charakter hospodárskej činnosti socialistického štátu, jeho hospodárskej politiky.

Iste neprekvapuje, že okolo týchto otázok principiálneho významu pre vymedzenie predmetu a úlohy politickej ekonómie socializmu v Sovietskom zväze sa rozvinula veľmi otvorená výmena názorov. Mnohí sovietski ekonómi považujú problém economickej podstaty socialistického štátu dokonca za základný a centrálny problém, od riešenia ktorého závisia perspektívy ďalšieho vývinu politickej ekonómie socializmu a jej vzťahu k celej hospodárskej praxi.

Osobitná ťažkosť spracovania tejto časti sovietskej diskusie je nielen v tom, že aj tu sa stretávame s mnohými rozdielnymi názormi, ale aj v tom, že pozície jednotlivých ekonómov sa neraz odlišujú iba nevelkými odtienkami v teoretickej argumentácii. Nazdávame sa však, že význam celej diskusie spočíva predovšetkým v tom, že nejde len o rozšírenie predmetu skúmania politickej ekonómie socializmu, ale aj o také nové chápanie jej celkového charakteru, ktoré otvára nové možnosti hospodársko-politickej aplikácie jej teoretických záverov.

1. *Vzťah subjektívneho a objektívneho v socialistickej ekonomike*

Teoretickým východiskom diskusie o hospodárskej politike je chápanie vzťahu medzi subjektívnymi a objektívnymi faktormi vo vývine socialistickej ekonomiky. Postoj k tejto základnej metodologickej otázke vo veľkej miere predurčuje stanovisko jednotlivých ekonómov k zaradeniu hospodárskej politiky do predmetu politickej ekonómie socializmu.

Súčasná diskusia k tejto problematike sa vlastne sústreďuje okolo niektorých názorov J. Kronroda. Ide najmä o jeho názory na vzťah ekonomických zákonov k výrobným vzťahom a na objektívny mechanizmus fungovania ekonomických zákonov v súvislosti s otázkou regulátora socialistickej výroby. Tieto názory vyložil vo svojej knihe o ekonomických zákonoch [15] a najnovšie najmä v polemickej stati z r. 1969 [14]. Kronrodove predstavy a názory, ktoré sa stali predmetom kritiky zo strany viacerých ekonómov, sú v najhutnejšej podobe zhrnuté v jeho definícii politickej ekonómie socializmu. Aby zdôraznil, že sa v nej nezjavujú nijaké subjektívne prvky, Kronrod píše, že jej predmetom sú „objektívne vzťahy výroby, objektívne ekonomické zákony, objektívny mechanizmus ich realizácie, a preto je to veda o objektívnej ekonomickej stránke spoločensko-ekonomickej formácie a nie o jej subjektívnych faktoroch a procesoch“ ([13], str. 183—184). Objektívnym faktorom Kronrod rozumie predovšetkým ekonomické zákony, subjektívnym faktorom činnosť ľudí, pôsobenie spoločnosti, a teda aj hospodársku činnosť štátu. Ako ukazuje, v socializme nastala principiálna zmena vo vzájomnom vzťahu objektívnych a subjektívnych faktorov v tom, že zákony socialistickej ekonomiky ako systém sa nemôžu realizovať bez poznania a plánovitého využívania. To však neznamená, že by sa objektívny faktor zmenil na faktor polobjektívny, či polosubjektívny. Takýto výklad pokladá Kronrod za ústupok subjektivismu. Preto aj naďalej trvá na prísnom odlišovaní objektívneho mechanizmu pôsobenia ekonomických zákonov a subjektívnej, uvedomelej činnosti ľudí, ktorá tieto zákony realizuje.¹

Kronrodove názory podrobili kritike viacerí sovietski ekonómi, najmä R. Zverev [19] a V. Jakovcevskij [10]. Vyčítajú mu, že vlastne podriaďuje celú ľudskú prax, všetku činnosť štátu i spoločnosti „objektívnemu mechanizmu pôsobenia ekonomických zákonov“. Ekonomickým zákonom sa pripisuje taká povaha, ako by vôbec neboli spojené s činnosťou ľudí. Z toho vyplýva, že človek a jeho praktická činnosť predstavujú len subjektívny prvok, zatiaľ čo objektívne sú len ekonomické zákony.

Ako upozorňuje Jakovcevskij, nedocenenie praktickej činnosti ľudí vyplýva už z Kronrodovho názoru, že ekonomické zákony riadia výrobné vzťahy. Preto si kladie otázku, čo je v ekonomickej základni prvotné a čo druhotné — ekonomické vzťahy alebo ekonomické zákony. Kronrod stavia ekonomické zákony nad výrobné vzťahy; preto tiež vidí hlavnú

¹ Vo svojej stati z roku 1969 Kronrod píše: „Principiálne mimoriadne dôležité je rozhraničiť objektívny mechanizmus pôsobenia ekonomických zákonov a subjektívne uvedomelé konanie nás, spoločnosti, ktoré tieto zákony realizujú. Avšak fakt, že ekonomické zákony sú zákonmi činnosti ľudí [v socializme — ich uvedomelej plánovitej činnosti] sa často nesprávne interpretuje a objektívny mechanizmus pôsobenia zákonov sa mieša s procesom ich využívania“ ([14], str. 19). Ako vidieť aj v tejto stati, v ktorej autor odpovedá svojim kritikom, trvá na prísnom odlišovaní subjektívnych a objektívnych faktorov.

úlohu politickej ekonómie v skúmaní ekonomických zákonov a tak ju, podľa mienky jeho kritika, premieňa na zbierku všeobecných zákonov odtrhnutých od objektívnej skutočnosti.

Ekonomické zákony, zdôrazňuje Jakovcevskij, sú v skutočnosti odvodené od výrobných vzťahov a vyjadrujú zákonitosti ich pohybu a rozvoja. Pritom sa nielen odrážajú vo vedomí ľudí, ale ľudia svojou uvedomelou činnosťou menia výrobné vzťahy, a tým menia aj pôsobenie ekonomických zákonov. Naproti tomu u Kronroda sa ekonomické zákony realizujú automaticky, bez ohľadu na vedomie a vôľu ľudí, ako formy hospodárskeho riadenia a ekonomické stimuly; v tom spočíva „objektívny mechanizmus“ ich pôsobenia. Práve v socializme má štát obrovské možnosti využívať ekonomické zákony prostredníctvom zmien vo výrobných vzťahoch, teda zmien v podmienkach výroby a rozdeľovania. Jakovcevského kritika vyúsťuje do záveru, že nie ekonomické zákony, ale ľudia na základe ich poznania riadia ekonomický život spoločnosti.

S otázkou dialektiky subjektívneho a objektívneho je úzko spojený aj problém regulátora socialistickej výroby. Aj v tejto otázke existuje celý rad rozdielných názorov. Väčšina sovietskych ekonómov pripisuje úlohu regulátora socialistickej ekonomiky súhrnu ekonomických zákonov; z nich však ako základný regulátor vystupuje zákon, ktorý určuje hlavné proporcie národného hospodárstva. V tomto zmysle pokladajú niektorí ekonómi za regulátor iba základný ekonomický zákon socializmu, zatiaľ čo iní k nemu pridávajú aj zákon plánovitosti. Túto koncepciu postavili proti názoru G. S. Lisičkina, podľa ktorého aj v socializme regulátorom výroby je zákon hodnoty vo forme výrobnej ceny a maximálny zisk je najdôležitejším kritériom a ukazovateľom efektívnosti socialistickej výroby [15].

Osobitnú skupinu predstavujú ekonómi, ktorí úlohu regulátora nespájajú s pôsobením jedného alebo viacerých ekonomických zákonov. Podľa Kronroda túto funkciu plní systém ekonomických, materiálnych záujmov, stimulov a ekonomických foriem, prostredníctvom ktorých sa realizujú ekonomické zákony ([14], str. 20). Celkom odlišnú koncepciu obhajuje A. Paškov [16]. Podľa neho úlohu regulátora vykonáva sám socialistický štát, využívajúc ekonomické zákony. Podobné stanovisko rozvíja aj L. Abalkin, ktorý vidí najväčší nedostatok doterajšej diskusie o regulátore socialistickej ekonomiky v nepochopení organickej spojitosti medzi pôsobením ekonomických zákonov a cieľavedomou činnosťou socialistickeho štátu pri ich využívaní [3].

Takto sa dostávame k otázke, ktorá je z hľadiska predmetu politickej ekonómie socializmu jednou z najdôležitejších: k otázke miesta a úlohy štátu v socialistickej ekonomike.

2. Ekonomická úloha socialistického štátu

Problém, či hospodárska politika má byť predmetom skúmania politickej ekonómie socializmu, v akom zmysle a rozsahu ju sem treba zaradiť, sa v rámci prebiehajúcej diskusie posudzuje predovšetkým z hľadiska nadstavbového či základňového charakteru socialistického štátu. Z tohto hľadiska možno celkom schematicky rozlišovať tri rozdielne prístupy:

1. Hospodárska činnosť štátu ako politického, mocenského orgánu má čisto nadstavbový charakter, jeho hospodárska politika je teda tiež čisto nadstavbová kategória.

2. Štát svojou hospodárskou činnosťou sa stáva súčasťou ekonomickej základne, jeho hospodárska politika má čisto základňový charakter.

3. Medzi týmito dvoma stanoviskami, ktoré sa pokladajú za extrémne, stojí prístup tých ekonómov, ktorí v ekonomickej úlohe socialistického štátu vidia špecificky nový, a pritom veľmi zložitý jav; preto nesúhlasia s tým, aby sa hodnotil jednoducho začlenením do nadstavby alebo základne spoločnosti.

Toto členenie je, samozrejme, veľmi schematické. Oveľa poučnejšie a podnetnejšie sú teoretické argumenty, ktoré zástancovia rôznych stanovísk rozvíjajú. Prv než pristúpime k ich charakteristike, treba povedať niekoľko slov o historických koreňoch tohto sporu. Je to dôležité najmä preto, lebo v rámci politickej ekonómie kapitalizmu sa nikdy nepochybovalo o tom, že predmetom jej skúmania je aj hospodárska politika buržoázneho štátu. Správnosť tohto prístupu dnes znova plne potvrdzuje premena monopolistického kapitalizmu na štátnomonopolistický kapitalizmus.

V dvadsiatych rokoch prevažná väčšina sovietskych ekonómov hľadala na hospodársko-organizačnú funkciu štátu ako na nástroj prekonania živelnosti v ekonomickom vývine; samo prekonanie živelnosti sa zasa stotožnilo s odstránením objektívnych ekonomických zákonov. Z toho vyplýval aj záver, že politická ekonómia socializmu ako samostatná veda nie je potrebná. Štátu sa pripisovala moc vytvárať nielen právne, ale aj ekonomické zákony. Diktatúra proletariátu sa považovala za základný ekonomický zákon a štátny plán za jeden z ekonomických zákonov socializmu. S postupnou revíziou tohto subjektívneho-voluntaristického prístupu prevládol názor, že predmetom politickej ekonómie socializmu sú jednak výrobné vzťahy, jednak ekonomická politika štátu.

Rastúca pozornosť venovaná analýze objektívnych ekonomických zákonov však nakoniec viedla ku stanovisku, že hospodárska politika ako oblasť nadstavby nemôže byť predmetom skúmania politickej ekonómie socializmu. K rozšíreniu tohto názoru iste prispel aj jednoznačný výrok J. V. Stalina, že „zaťažovať politickú ekonómiu otázkami hospodárskej politiky znamená zahubiť ju ako vedu“.

Uvedené stanovisko k hospodárskej politike dlho prevládalo medzi sovietskymi ekonómami, a ako ukazuje súčasná diskusia, aj dnes má ešte veľa stúpencov. V príslušnej literatúre sa všeobecne uvádza, že obrat v hodnotení ekonomickej činnosti socialistického štátu sa datuje od vystúpenia A. M. Rumjanceva r. 1960.² Rumjancev upozornil na dve stránky hospodárskej činnosti socialistického štátu: jedna je spojená s administratívnym riadením, zatiaľ čo druhá svojou podstatou už nie je nadstavbová, pretože socialistický štát „vedome a plánovite vykonáva aj tie regulujúce a určujúce ekonomicke funkcie, ktoré v podmienkach kapitalizmu živelne vykonáva trh“. Hospodárska činnosť spoločnosti, ktorá sa „do určitého času koncentruje v ekonomickej činnosti štátu, nie je podstatou štátu ako takého, a preto vchádza do základne“. ([18], str. 266). Z tohto Rumjancev urobil záver, že pod formou socialistického štátu treba rozlišovať dve skupiny vzťahov, základňové a nadstavbové vzťahy tvoriace jednotu, ktorá však nevyklučuje aj niektoré protirečenia.

Podobné stanovisko zaujal roku 1962 aj A. Paškov [16]. Po novej línii skúmania zmeny v charaktere socialistického štátu, ktorú naznačil Rumjancev, sa vo svojich statiach uberajú najmä R. Zverev, A. Jeremin, Abalkin a L. Čistjakova. Aj medzi nimi sú určité rozdiely v teoretickej argumentácii. Ako spoločná platforma ich však spája myšlienka, že socialistický štát predstavuje kvalitatívne nový historický jav, ktorý nemožno vysvetliť mechanickým prenášaním poučiek marxistického učenia o základni a nadstavbe v tej podobe, v akej bolo sformulované pre predsociálne spoločensko-ekonomicke formácie. Hlavný nedostatok doterajšieho prístupu vidia v tom, že schematicky stavia proti sebe subjektívne a objektívne: všetko, čo spadá do oblasti štátnej činnosti je subjektívne a všetko, čo sa týka ekonomických vzťahov, je objektívne. V dôsledku toho sa podľa kritizovaného prístupu hospodársko-organizačná funkcia socialistického štátu chápe iba v zmysle spätného vplyvu nadstavby na ekonomicke základne spoločnosti. Z tejto kritiky vyplýva, že nemajú pravdu ani tí, čo hospodársku činnosť štátu zahrnujú výlučne do nadstavby, ani tí, čo ju zahrnujú do základne.

Podľa A. Jeremina [11] nová podstata ekonomickej úlohy štátu v socializme vyplýva z toho, že v dôsledku socialistického vlastníctva a jednoty socialistickej ekonomiky sa funkcia riadenia spoločenskej výroby pozdvihla na celoštátnu úroveň. Preto socialistický štát prevzal úlohu orgánov ekonomickeho riadenia, ktoré sa v princípe nelíšia od orgánov riadiacich, napríklad podnik. Napriek tomu neprestáva byť súčasťou nadstavby; politické a hospodárske akty sú však čo najtesnejšie, až neoddeliteľne spojené, takže vzniká jednotu politického a hospodárskeho

² Toto vystúpenie mal A. M. Rumjancev na konferencii marxistických teoretikov, ktorú v apríli 1960 usporiadala v Prahe redakcia časopisu Problémy míru a socializmu spolu s Ekonomickým ústavom ČSAV.

riadenia spoločenského rozvoja. Rozvíjajúc tento výklad, Jeremin sa odvoláva na marxisticko-leninské učenie o odumieraní štátu. Podľa neho v socializme „ekonomický štát“ splýva s „politickým štátom“ a proces odumierania bude konkrétne spočívať v odumieraní „politického štátu“, pri súčasnej premene „ekonomického štátu“ na celospoločenský systém riadenia reprodukčného procesu. V tomto zmysle už V. I. Lenin charakterizoval socialistický štát ako „pološťát“, ako „prechodný štát“.

Jeremin nesúhlasí so schematickým členením, podľa ktorého by sa činnosť socialistického štátu rozpadala na dve stránky; jednou jej stránkou by bol prvok nadstavby, druhou prvok základne. Na tomto prístupe spočíva aj úsilie členiť samotné orgány spoločenského riadenia na „nadstavbové“ a „základňové“, ako to robí napríklad A. A. Godunov [8]. Podobné členenie uvádza aj J. Kronrod, keď rozlišuje na jednej strane „bezprostredné hospodárske riadenie“ a na druhej strane „celošťátne riadenie“ ekonomického procesu ([13], str. 555).

Nadväzujúc na Rumjancevov prístup, L. Abalkin sa v niekoľkých statiach [1, 2, 3] snaží zdôvodniť tézu, že v podmienkach všeludového vlastníctva výrobných prostriedkov štát už nie je iba politickou nadstavbou, ale stáva sa hospodárskym centrom krajiny, ktoré nevyhnutne vzniklo ako dôsledok gigantického zospoločnenšenia výroby. Takto sa mnohonásobne rozšírili hranice Marxovho „úhrnného robotníka“; v dôsledku toho v sústave socialistických výrobných vzťahov vzniká nový významný prvok — vzťahy riadenia spoločenskej výroby. Zložitost celého problému vyplýva z toho, že v hospodárskej činnosti štátu sa prelínajú dva princípy: na jednej strane štát funguje ako ekonomické centrum, ako orgán bezprostredného riadenia spoločenskej výroby, na druhej strane sa však hospodárske riadenie uskutočňuje ako štátne riadenie, ktoré je spojené s realizáciou politických funkcií štátu. Hospodárske riadenie má v socializme nevyhnutne štátnu formu, pretože po prechode výrobných prostriedkov do štátneho vlastníctva nemôže popri štáte, ako politickom centre, existovať ešte aj oddelené ekonomické centrum.

Zdôvodňujúc funkciu hospodárskeho centra, Abalkin ukazuje, že štát ju plní v týchto troch smeroch: 1. štát je nositeľom vzťahov vlastníctva výrobných prostriedkov a činnosť vlastníka patrí vždy do ekonomickej základne; 2. štát vyjadruje a obhajuje ekonomické záujmy robotníckej triedy a všetkých pracujúcich, záujmy podnikov o jednotlivcov, zabezpečujúc pritom primát spoločenských záujmov; 3. štát preberá celý rad funkcií „úhrnného robotníka“, ktorého hranice sa rozšírili do celošťátneho meradla.

V socialistickej spoločnosti vystupuje hospodárska politika ako nevyhnutná podmienka fungovania socialistických výrobných vzťahov a využívania ekonomických zákonov. Preto je podľa autora najsprávnejšie hovoriť o dvoch stránkach štátneho riadenia: jedna stránka, vyvolaná objektívnym procesom zospoločnenšenia výroby, aj keď má formu štát-

neho riadenia, patrí bezprostredne do ekonomickej základne; druhá stránka má nielen svojou formou, ale aj podstatou štátny charakter (zákonodarné akty a právny akt), a preto patrí do nadstavby.

Podobné stanovisko rozvíja aj L. Čistjakova [5]. Hlavnú osobitosť hospodárskej politiky socialistického štátu vidí v tom, že štát ostáva politickým orgánom a vstupuje do sféry samej spoločenskej výroby, do sféry ekonomických vzťahov, ktoré sa riadia objektívnymi ekonomickými zákonmi. Preto je hospodárska činnosť štátu spojená s ekonomikou bezprostredne, a nie nepriamo, ako nejaký jej odraz, ako je to v prípade politických vzťahov. Ekonomická politika ostáva aj naďalej osobitnou sférou politických vzťahov, predstavuje však ich menej samostatnú oblasť, pretože je bezprostredne zviazaná s ekonomickými zákonmi.

Zo svojej analýzy osobitostí hospodárskej politiky socialistického štátu robí Čistjakova tri hlavné závery: 1. hospodárska politika je jednou stránkou politických vzťahov spoločnosti, pretože je zviazaná s činnosťou štátu ako politického orgánu; 2. predstavuje osobitnú oblasť politických vzťahov, pretože štát vykonáva svoju hospodársku činnosť vo sfére spoločenskej výroby, ktorá sa riadi objektívnymi zákonmi; preto je hospodárska politika nástrojom vedomého využívania ekonomických zákonov socialistickým štátom; 3. podmienenosť pôsobením ekonomických zákonov predurčuje na jednej strane vedeckosť hospodárskej politiky, na druhej strane nevyhnutnosť jej skúmania v politickej ekonómii socializmu.

V súvislosti s hospodársko-organizačnou funkciou nová kvalita socialistického štátu spočíva v tom, že „nielen vstupuje do sféry ekonomických vzťahov..., ale aj bezprostredne riadi tak rozvoj výrobných vzťahov, ako aj rozvoj výrobných síl“ ([5], str. 126). Avšak tým sa štát nemení ani na prvok ekonomickej základne, ani na prvok výrobných síl, pretože do sféry výroby vstupuje ako politický orgán, ako nositeľ politických vzťahov.

Čistjakova i ďalší sovietski ekonómi nesúhlasia s jednostranným začleňovaním hospodárskej funkcie socialistického štátu do ekonomickej základne. Takýto prístup pripisujú napríklad V. N. Čerkovcovi, je však otázne, či oprávnené.³ Svoje závery o zmenenom charaktere socialistického štátu uplatňujú ďalej pri kritike mechanického stavania tzv. admi-

³ V. N. Čerkovec vo svojej monografii medzi iným píše: „Preberúc funkcie plánovania a riadenia výroby v národohospodárskom meradle, socialistický štát v podstate plní funkcie spoločenského hospodárskeho centra, potreba ktorého vzniká mimo štátu a nezávisle od neho. No tým, že tieto funkcie prevzal, socialistický štát sa objektívne »zapája« do systému fungovania výrobných vzťahov stáva sa agentom ekonomiky. Takto prebieha akoby rozdzvojenie spoločenskej podstaty štátu. Ostávajúc politickou inštitúciou, štát súčasne nadobúda črty bezprostrednej hospodárskej inštitúcie, vplieta sa do tkaniva socialistických výrobných vzťahov. Takto teda štát vyjadruje dva rady vzťahov — nadstavbové a ekonomické“ ([21], str. 255).

nistratívnych metód riadenia národného hospodárstva proti ekonomic-
kým metódam. Logický základ tohto postoja vidia v predstave, že štát
ako oblasť nadstavby stojí oproti podnikom, ktoré tvoria ekonomickú
sféru. Vychádzajúc z toho istého základu, niektorí ekonómi potom chápu
plán ako subjektívnu činnosť štátu a stavajú ju proti trhu ako objektív-
nej forme ekonomických súvislostí. Takto sa priame plánovité súvislosti
považujú za niečo čisto administratívne a nepriame súvislosti, vystupu-
júce vo forme tovarových vzťahov, za jedine ekonomické. Podľa názoru
Jeremina tento metafyzický prístup priviedol Lisičkina k nesprávnej al-
ternatíve: štát vydržiavaný podnikmi alebo podniky vydržiavané štátom.

3. *Politická ekonómia socializmu a veda o socialistickom hospodárení*

Ako sme už spomenuli, z názorov sovietskych ekonómov na charakter
a podstatu socialistického štátu vyplýva aj ich stanovisko k zaradeniu
hospodárskej politiky do politickej ekonómie socializmu. Ekonómi, ktorí
nesúhlasia s takýmto rozšírením jej predmetu, argumentujú hlavne tým,
že hospodárska činnosť štátu ako politickomocenskej inštitúcie je súčas-
ťou nadstavby, a preto nemôže byť predmetom politickej ekonómie, ktorá
skúma výrobné vzťahy a ich zákonitosti. Ale ani títo ekonómi nie sú za
úplné vylúčenie skúmania hospodárskej politiky; ich stanovisko však
nebýva vždy jednoznačné.⁴

Výsledky doterajšej diskusie sa zrejme prikláňajú k záveru, že hospo-
dársku politiku socialistického štátu treba skúmať v rámci ekonomickej
vedy. Určitá nejednotnosť je iba v otázke, v akej miere a z akého hľadiska
má hospodársku politiku skúmať samotná politická ekonómia socializmu.
Niektorí ekonómi, napríklad A. Birman [4] a A. Rumjancev [18] sa vy-
slovili za vytvorenie osobitnej vedy, ktorá by sa zaoberala hospodárskou
politikou socialistického štátu a socialistickým hospodárením; hlavným
predmetom tejto novej vednej disciplíny by teda boli špecifické vzťahy
riadenia.

Uvedme hlavné argumenty ekonómov, ktorí sú za to, aby sa otázky
hospodárskej politiky, racionálneho socialistického hospodárenia zahr-
nuli do predmetu politickej ekonómie socializmu.

Využívanie ekonomických zákonov nie je možné bez sústavy socialis-
tického plánovania a hospodárskeho riadenia. Plné a všestranné využitie
predností socialistickej ekonomiky predpokladá hlboké poznanie ekono-

⁴ Napríklad K. Ostrovítjanov pripúšťa, že úlohou politickej ekonómie je nielen odha-
ľovať obsah ekonomických zákonov, ale skúmať aj formy ich prejavu prostredníctvom
využitia socialistickým štátom. Takto vlastne rozpracúva vedecké základy ekonomickej
politiky. Jednako to však podľa Ostrovítjanova neznamena, že hospodárska politika
musí vchádzať do bezprostredného predmetu skúmania politickej ekonómie socializmu
a ekonomických vied vôbec [22].

mických zákonov. Preto L. Abalkin [2] zdôrazňuje, že politická ekonómia musí skúmať vzájomné vzťahy ekonomických zákonov a hospodárskej politiky z hľadiska dvoch momentov: 1. ako ekonomické zákony vplyvajú na zameranie hospodárskej politiky a ako sa mení tento vplyv na systém opatrení plánovania a riadenia; 2. ako samotná ekonomická politika ovplyvňuje pôsobenie ekonomických zákonov. Pritom v rámci politickej ekonómie by sa mala skúmať iba národohospodárska stránka týchto procesov.

V. Čerkovec celkom jednoznačne konštatuje, že „bez štúdia ekonomickej politiky nemôže politická ekonómia plniť svoju aktívnu úlohu pri pretváraní sveta“ ([20], str. 258). Ako píše L. Itin, „rozpracovanie sústavy a metód hospodárskeho riadenia výroby, vedeckých princípov a foriem uskutočňovania hospodárskej politiky v národnom hospodárstve i v jeho jednotlivých odvetviach je organickou a najdôležitejšou súčasťou ekonomických vied, včítane politickej ekonómie socializmu“ ([9], str. 76). Súčasne sa Itin vyslovuje proti tomu, aby sa metódy hospodárenia skúmali v osobitnej vede, ktorá by ležala medzi politickou ekonómiou a odvetvovými ekonomikami. Obáva sa, že by potom politická ekonómia formulovala iba všeobecné ekonomické zákony a odvetvové ekonomiky by iba opisovali zvláštnosti jednotlivých odvetví. Otázky socialistického hospodárenia sa musia stať predmetom skúmania celého komplexu ekonomických vied, pravda, vždy z hľadiska ich osobitného objektu. Aj A. Paškov sa rozhodne vyslovuje za rozsiahle zahrnutie otázok racionálneho hospodárenia do politickej ekonómie socializmu, lebo — ako zdôrazňuje — to neprotirečí predmetu a úlohám tejto vedy [17].

Tieto názory, ktoré jasne prevládajú v súčasnej diskusii, bezpochyby znamenajú dôležitý obrat v nazeraní na politickú ekonómiu socializmu. Nejde pritom iba o rozšírenie jej predmetu o otázky hospodárskej politiky, ale o celkovú novú orientáciu obsahu a úloh politickej ekonómie socializmu s dôrazom na rozpracovanie systému a metód racionálneho socialistického hospodárenia. Zdá sa, že takto sa zároveň rieši aj staršia sporná otázka miesta výrobných síl v politicko-ekonomickej analýze. Ak táto otázka v súčasnej diskusii ustúpila do pozadia, treba to vysvetliť najskôr tým, že problémy racionálneho hospodárenia sú vlastne problémami optimálneho využívania výrobných zdrojov socialistickej spoločnosti.

Súčasne neslobodno zabúdať, že v podstate o tú istú orientáciu politickej ekonómie socializmu usilujú aj sovietski predstavitelia ekonomicko-matematických metód. To je vlastne druhý front diskusie o našej problematike, o ktorom pre nedostatok miesta nie je možné v tomto príspevku bližšie hovoriť. Podľa N. P. Fedorenka prebieha tento front medzi zástancami tzv. popisnej a tzv. konštruktívnej politickej ekonómie. Iste možno pochybovať o výstižnosti týchto označení. Faktom však je, že Fedorenko považuje za najdôležitejšiu časť politickej ekonómie socia-

lizmu „rozpracovanie teoretických základov sústavy optimálneho fungovania ekonomiky“ ([7], str. 16). Od tohto názoru sa nevelmi líši zmysel novej orientácie teoreticko-ekonomickej analýzy, ako ho zvlášť výrazne formuloval V. Jakovcevskij, keď napísal, že „v socialistickej spoločnosti sa politická ekonómia stáva vedou o riadení hospodárskeho života spoločnosti a samo riadenie sa stáva vedeckým, t. j. opiera sa o ekonomické zákony“ ([10], str. 112).

Pre celú teoretickú diskusiu o predmete politickej ekonómie socializmu, ktorú zhodne konštatujú aj jej účastníci, významnou charakteristickou črtou je, že jej obsahom nie sú scholastické spory o definovanie ekonomických zákonov a kategórií socializmu. Aj keď mnohé sporné problémy predmetu a úloh politickej ekonómie socializmu ostávajú zatiaľ otvorené, súčasná diskusia sovietskych ekonómov je neobyčajne plodná a podnetná pre ďalší rozvoj ekonomického myslenia, prečože vychádza z naliehavých konkrétnych potrieb hospodárskej praxe a obracia sa tvárou k hospodárskej politike sovietskeho štátu, ktorej hlavnou úlohou a obsahom je dnes postupné uskutočňovanie novej ekonomickej reformy.

LITERATÚRA

- [1] Abalkin, L., *Problemy ekonomičeskoj politiki v svete marksovoj metodologii*. Ekonomičeskije nauki (1968), č. 4.
- [2] Abalkin, L., *K voprosu ob ekonomičeskoj roli socialističeskogo gosudarstva*. Voprosy ekonomiki (1968), č. 8.
- [3] Abalkin, L., *V. I. Lenin o planomernom regulirovanii socialističeskoj ekonomiki*. Planovoje chozjajstvo (1968), č. 8.
- [4] Birman, A., *Nekotoryje problemy nauki o socialističeskom chozjajstvovanii*, Gospolitizdat, Moskva 1963.
- [5] Čistjakova, L., *Ekonomičeskaja politika i političeskaja ekonomija socializma*. Voprosy ekonomiki (1969), č. 8.
- [6] *Ekonomičeskaja rol socialističeskogo gosudarstva pri socializme*, Praha 1961.
- [7] Fedorenko, N., *O razrabotke sistemy optimaľnogo funkcionirovanija ekonomiki*, Nauka, Moskva 1968.
- [8] Godunov, A., *Vvedenie v teoriju upravlenija*, Ekonomizdat, Moskva 1967.
- [9] Itin, L., *Konkretnyje ekonomičeskije nauki i socialističeskoje chozjajstvovanije*. Voprosy ekonomiki (1967), č. 8.
- [10] Jakovcevskij, V., *Obščestvennyje otnošenija i ekonomičeskije zakony*. Voprosy ekonomiki (1968), č. 6.
- [11] Jeremin, A., *Gosudarstvo i jeho svjaz s ekonomičeskim bazisom socializma*. Ekonomičeskije nauki (1969), č. 6.
- [12] Kolosov, A., *Ekonomičeskije zakony i planovoje upravlenije socialističeskím chozjajstvom*. Planovoje chozjajstvo (1967), č. 9.
- [13] Kronrod, J., *Zakony političeskoj ekonomii socializma*, Gospolitizdat, Moskva 1966.
- [14] Kronrod, J., *Objektivnyje i subjektivnyje faktory v razvitii socialističeskoj ekonomiki*. Ekonomičeskije nauki (1969), č. 7.
- [15] Lisičkin, G., *Plan i rynek*, Ekonomika, Moskva 1966.

- [16] Paškov, A., *O dejstvii ekonomičeskich zakonov i racionalnom chozjajstvovanii pri socializme*. Voprosy ekonomiki (1962), č. 5.
- [17] Paškov, A., *Ob ekonomičeskich zakonach kapitalizma*. Planovoje chozjajstvo (1967), č. 1.
- [18] Rumjancev, E., *Ekonomičeskaja nauka i upravlenija narodnym chozjajstvom*. Kommunist (1966), č. 1.
- [19] Zverev, R., *O caractere ekonomičeskich zakonov i ekonomičeskoj roli socialističeskogo gosudarstva*. Planovoje chozjajstvo (1969), č. 10.
- [20] Čerkovec, V., *O naučnoj sisteme kursa političeskoj ekonomii*. Voprosy ekonomiki (1965), č. 3.
- [21] Čerkovec, V., *O metodologičeskich principach političeskoj ekonomii kak naučnoj sistemy*, Nauka, Moskva 1965.
- [22] Ostrovitjanov, K., *Osnovnoj ekonomičeskij zakon socializma i voprosy metodologii političeskoj ekonomii*. Voprosy ekonomiki (1963), č. 1.

Recenzie

Ján Svetoň, *Vývoj obyvateľstva na Slovensku*, Epoque, Bratislava 1970, 268 strán

Pri príležitosti nedožitých 65. narodenín profesora PhDr. Jána Svetoňa, vydavateľstvo Epoque vydalo knihu *Vývoj obyvateľstva na Slovensku*, ktorá obsahuje výber jeho diela. Výber zostavili doc. Dr. Michal Senčák a Helena Svetoňová.

Okrem najdôležitejších prác prof. Svetoňa, ktoré sú zaradené tak, aby ilustrovali nielen prehľad o činnosti autora na úseku demografie a demografickej štatistiky, ale súčasne poskytli čitateľovi komplexný pohľad na vývoj obyvateľstva na Slovensku od začiatku 18. storočia až do konca päťdesiatych rokov 20. storočia, kniha obsahuje aj zhodnotenie celoživotného diela profesora Svetoňa, a to z pera už menovaného doc. Senčáka, Dr. Vladimíra Srba a akademika Ladislava Szán-tóa.

Samotná kniha je rozdelená do deviatich kapitol. Prvá hovorí o obyvateľstve Slovenska v období krízy feudalizmu a začiatku kapitalizmu. Autor prehodnocuje počty obyvateľstva na Slovensku podľa daňového súpisu z rokov 1715—1720, analyzuje nedostatky týchto súpisov a poukazuje na možné chyby, ktoré zapríčinili nesprávne odhady počtu obyvateľstva, spočívajúce na týchto pramenných údajoch. Ďalej rozoberá dáta jozefínskeho súpisu z roku 1785 až 1787. Na základe počtu obyvateľstva v jednotlivých župách a predpokladaných podielov, ktoré pripadali z „rezaných“ žúp na územie Slovenska, prepočítava počet obyvateľstva Slovenska. Snaží sa o rekonštrukciu sociálnej štruktúry mužského obyvateľstva a osobitnú pozornosť venuje vývoju obyvateľstva v mestách Slovenska. Tretia časť tejto kapitoly obsahuje analýzu sčítania ľudu z rokov 1805—1857. Po prvý raz bola táto kapitola pod tým istým názvom uverejnená roku 1955 v Ekonomickom časopise a zname-

nala veľký prínos nielen pre slovenskú, ale celú československú historickú demografiu.

V druhej kapitole autor podrobne rozoberá otázku rekonštrukcie počtov obyvateľstva na Slovensku v 18. storočí. Kriticky hodnotí Acsádyho odhady a poukazuje, že sú neprimerane nízke. Vytýka mu nesprávny prístup k pramenným materiálom a nedocenenie nedostatkov týchto materiálov. Pri svojej úvahe o pravdepodobných počtoch obyvateľstva vychádza najmä z analýzy prirodzeného prírastku obyvateľstva a na niektorých variantoch jasne dokumentuje neudržateľnosť nízkych odhadov Acsádyho. Pritom mu neuniká ani možnosť mechanickej migrácie, o ktorej uvažuje v závere tejto kapitoly. Svoje úvahy podporuje aj porovnaním s údajmi iných krajín. Práca bola uverejnená v Demografickom zborníku 1959.

Tretia kapitola obsahuje článok, ktorý prof. Svetoň uverejnil roku 1953 v Ekonomickom časopise SAV. So zreteľom na dobu uverejnenia tejto práce išlo o základný článok, ktorým autor poukazoval na rozdielne demografické procesy na Slovensku za kapitalizmu a v období nastupujúcej ľudovej demokracie.

Ďalšia kapitola, ktorá hovorí o raste obyvateľstva Slovenska za imperializmom, bola prevzatá z knižnej publikácie *Obyvateľstvo Slovenska za kapitalizmom*, najvýznamnejšej práce prof. Svetoňa, ktorá je vskutku klasickým dielom slovenskej demografie. V tejto kapitole autor rozoberá otázku diferenčnej pôrodnosti a úmrtnosti spoločenských tried v uvedenom období a na hodnotách čistej miery reprodukcie ukazuje depopulačné tendencie, ktoré sa začínali prejavovať aj na Slovensku, a to najmä v tridsiatych rokoch.

Piata kapitola podáva obraz o repro-

dukcií obyvateľstva ČSR po druhej svetovej vojne a bola prevzatá z ďalšej knižnej publikácie J. Svetoňa *Reprodukcia obyvateľstva v Československu po druhej svetovej vojne*. Osobitnú pozornosť tu autor venuje otázke rozkladu hrubej a čistej reprodukčnej miery v rokoch 1950 a 1959, rozoberá jej jednotlivé zložky a poukazuje v tomto smere na dôležitosť rokov prežitých v reprodukčnom období. Na výpočtoch z údajov úmrtnostných tabuliek z r. 1930, 1950 a 1960 ukazuje zvyšovanie reprodukčného potenciálu, ktorý sa približuje k absolútnemu maximu, z čoho logicky dedukuje, že už nie je možné rátať s kompenzáciou poklesu pôrodnosti ďalším znižovaním úmrtnosti.

Šiesta kapitola, ktorá je skrátenejším výňatkom 2. kapitoly už citovanej knižnej publikácie *Obyvateľstvo Slovenska za kapitalizmu*, prináša rozbor sociálnej a hospodárskej štruktúry obyvateľstva v období predmonopolistického kapitalizmu. Údaje, ktoré autor predkladá, čerpá z príslušných sčítaní ľudu v rokoch 1890, 1900, 1910, 1921 a 1930. Prepočítaním dát zo sčítaní ľudu v období pred vznikom ČSR na území Slovenska autor umožnil porovnanie dynamiky rastu jednotlivých sociálnych tried, čím poskytol bohatý podkladový materiál pre štúdie vedeckých pracovníkov na úseku spoločenských vied. Prof. Svetoň však nezostáva len pri ilustrácii samotného javu pomocou demografických a ďalších štatistických údajov, ale aj hodnotí dané zmeny. Všimá si prehlbovanie triednych protirečení, intenzitu proletarizácie, rast agrárneho preludnenia, masovú pauperizáciu drobného roľníctva počas hospodárskej krízy a z toho vyplývajúcu ďalšiu triednu diferenciáciu slovenskej dediny.

Ďalšie dve kapitoly sú venované otázke slovenského vystaňovalectva a boli uverejnené roku 1956 v Ekonomickom časopise. Prvá z nich sa zaoberá obdobím uhorského kapitalizmu. J. Svetoň na základe svojich prepočtov odhaduje, že v období od r. 1881 do r. 1910 odišlo zo Slovenska 650 000 osôb, teda ročne opúšťalo Slovensko v priemere 15 000 ľudí, t. j. 5,6 na 1000 obyva-

teľov. V rámci medzinárodného porovnania len Írsko malo väčšiu migračnú stratu. Autor analyzuje aj príčiny vystaňovalectva a jeho dôsledky. V druhej kapitole je tento problém spracovaný pre obdobie predmnichovskej republiky. I keď došlo k poklesu, predsa len, ako ukazuje autor, Slovensko ostalo so svojím vysokým pomerným číslom vystaňovalcov na jednom z prvých miest v rade emigračných krajín. V rámci tejto kapitoly je zachytené aj sezónne vystaňovalectvo zo Slovenska do zahraničia, ako aj sťahovanie do českých krajín.

Posledná kapitola knihy rozoberá význam ukazovateľov úmrtnosti pre charakteristiku životnej úrovne na Slovensku a bola uverejnená roku 1960 ako samostatná stať v Zborníku Vysokiej školy ekonomickej v Bratislave. Po kritickom zhodnotení miery všeobecnej úmrtnosti, autor pomocou dojčenskej a detskej úmrtnosti, ako aj špecifickej úmrtnosti dospelých, charakterizuje vývoj životných podmienok na Slovensku od roku 1900 do konca päťdesiatych rokov, pričom ukazuje na markantné zlepšenie sledovaných ukazovateľov po roku 1945. Svoje vývody dokumentuje aj analýzou normálnej, pravdepodobnej a strednej dĺžky života za uvedené obdobie.

Vhodným doplnkom, ktorý figuruje ako príloha, sú vybrané štatistické údaje o vývoji obyvateľstva na Slovensku, ktoré v prehľadnej forme spracovalo Ekonomické laboratórium VŠE v Bratislave.

Záveru, ku ktorým dospel prof. Svetoň vo svojich prácach, sú stále platné a aktuálne a pokiaľ ide o samotnú demografiu, stali sa základom pre ďalšie rozvíjanie slovenskej demografie. Vydanie knihy, najmä po rozobratí publikácie prof. Svetoňa *Obyvateľstvo Slovenska za kapitalizmu*, uvitajú nielen demografi a ekonómi, ale i pracovníci na úseku spoločenských vied, ktorí tu nájdu pre svoju prácu mnohé podnety, ako aj bohatý pramenitý materiál o vývoji obyvateľstva na Slovensku.

Juraj Grunt

S. A. Chavina, *Kritika buržoaznych vzgl'adov na zakonmernosti socialističeskogo chozjajstvovania*, Mysl', Moskva 1968, 256 strán

Sovietska marxisticko-leninská ekonomická veda vždy venovala značnú pozornosť kritickému analýze výsledkov buržoáznej politickej ekonómie a najmä jej metodologickým postupom. Tým plnila jeden z dôležitých odkazov zakladateľov vedeckého socializmu — kriticky sa vyrovnat s nepriateľmi marxisticko-leninskej politickej ekonómie v každom konkrétne historickom období. Sovietski ekonómi nikdy nezabudli na tento odkaz, pokiaľ išlo o kritické zhodnotenie jednotlivých smerov a škôl vo vývine buržoáznej politickej ekonómie, najmä tej časti, ktorá sa usiluje objasniť mechanizmus fungovania kapitalistickej ekonomiky. Nebolo to vždy tak v prípade buržoáznej kritiky ekonomických problémov socializmu a ich odrazu v západnej ekonomickej literatúre.

Skreslený a neraz úplne prekrútený odraz zákonitostí výstavby socializmu v ZSSR a v ďalších socialistických krajinách zo strany buržoáznej politickej ekonómie, a najmä tzv. „sovietológie“, sa stal predmetom komplexnejšej marxisticko-leninskej kritickému analýzy, dnes už vari samostatnej ekonomickej disciplíny, až v šesťdesiatych rokoch. V Sovietskom zväze v poslednom období vyšiel celý rad zaujímavých a podnetných štúdií, vrátane väčších monografií, ktoré sú venované kritickému analýze buržoáznych ekonomických teórií a modelov socializmu. Sovietska ekonomická veda vyplňa tak citeľnú medzeru v polemike so značnou časťou buržoáznej politickej ekonómie, ktorá sa stále viac venuje ekonomickým problémom socializmu.

Medzi metodologicky podnetné a vysoko aktuálne syntetické štúdie z uvedenej problematiky nesporne patrí recenzovaná práca S. A. Chaviny. Ide o jej v poradí druhú¹ väčšiu publikáciu z tejto oblasti, ktorou značne prispela ku vzniku samo-

statnej ekonomickej disciplíny — kritiky buržoáznych teórií socializmu.

Autorka si bola vedomá zložitosti a náročnosti témy, a preto zvolila pri jej spracúvaní takú štruktúru, aby sa jej podarilo čo najadekvátnejšie preskúmať v prvom rade predpoklady a metodologické postupy, na ktorých spočívajú jednotlivé smery a školy v buržoáznej politickej ekonómii vôbec a aké špecifické prístupy sa používajú pri skresľovaní ekonomickej skutočnosti v socialistických krajinách zvlášť. S. A. Chavina si bola vedomá toho, že buržoázna literatúra o socialistickej ekonomike je veľmi rozsiahla a rozmanitá. Problémy socialistickej ekonomiky sú interpretované v buržoáznych učebniciach, samostatných kurzoch komparatívnej analýzy dvoch ekonomických systémov, vo všeobecných kurzoch ekonomickej teórie so zvláštnymi kapitolami venovanými socializmu. Osobitnú skupinu tvoria práce, ktorých autori sa pokúšajú konštruovať svoje vlastné, abstraktné modely socializmu, stavajúc ich proti vedeckému chápaniu socializmu. Okrem toho autorka musela počítať s veľkým množstvom špeciálnych prác, venovaných všeobecným, ale najmä konkrétnym problémom sovietskej ekonomiky, ako aj ekonomiky iných socialistických krajín.

Kritérium, pozostávajúce z metodologickej náročnosti, rozsiahlosti literatúry, problémov v nej obsiahnutých a z jej aktuálnosti, podmienilo voľbu štruktúry práce, ktorá je rozdelená do štyroch kapitol, ôsmich podkapitol a viacerých paragrafov. S. A. Chavina skúma buržoázne názory na pôsobenie ekonomických zákonov socializmu, problémy plánu a trhu, vzájomné pôsobenie tovarovo-peňažných vzťahov a foriem za socializmu a nakoniec mechanizmus rozvoja a fungovania socialistického hospodárstva.

¹ Prvá väčšia knižná publikácia z problematiky kritickému analýzy buržoáznych teórií a modelov vyšla autorku pod názvom *Protiv pseudoteoriam socializma*, Moskva 1962; medzitým S. A. Chavina publikovala v sovietskych základných teoreticko-ekonomických časopisoch celý rad rozsiahlejších podnetných a z metodologického hľadiska veľmi zaujímavých štúdií z tejto problematiky.

Rozčlenením súčasných buržoázných ekonomických teórií socializmu podľa metodologických kritérií, ako aj vystopovaním cieľov, aké buržoázna kritika socializmu sleduje, podarilo sa autorkе nájsť základné črty, ktoré sú charakteristické pre celú „sovietológiu“. V prvom rade je to hľadanie ciest zlepšenia mechanizmu fungovania kapitalizmu, ktoré vyžaduje už nielen analýzu procesov kapitalizmu, ale rovnako analýzu reálnych procesov prebiehajúcich v socialistickej ekonomike, čo niekedy umožňuje buržoáznym ekonómom vyhmatať skutočné problémy socializmu. Ale pretože toto hľadanie vychádza z pozícií apologetiky kapitalizmu, problémy socialistickej ekonomiky sa vo výskumoch buržoázných ekonómov napokon odrážajú skreslene a prekrútené. Dochádza tak k sklznutiu na povrchové javy a obchádzaniu, respektíve odmietaniu skutočnej podstaty sociálno-ekonomických procesov. Ďalším spoločným charakteristickým znakom je nejednotnosť v názoroch. Takmer pri každej otázke možno v buržoázných teóriách socializmu nájsť rôzne a neraz úplne sa vylučujúce názory. Mnohé koncepcie buržoázných ekonómov kritizujú samotní buržoázni ekonómi, pričom v ich kritike možno nájsť pozitívne prvky.

Buržoázna politická ekonómia, využívajúca marxistickú kritiku pri posudzovaní problémov výstavby socializmu, dovoľáva sa potvrdenia svojich teórií socializmu pomocou skutočných nedostatkov a ťažkostí, najmä tých, ktoré sa objavili v posledných rokoch v niektorých socialistických krajinách.

Pritom treba zdôrazniť, že ich zreteľný buržoázný triedny prístup prekáža, aby dokázali objektívne analyzovať a hodnotiť javy a procesy prebiehajúce dnes v socialistických krajinách. Buržoáznym ekonómom to nakoniec vedie k tomu, že nedostatky vyplývajúce z nedostatočného využitia predností socializmu a z porušovania jeho zákonov pripisujú „zákonitostiam“ socialistickej ekonomiky.

Buržoázni ekonómi-sovietológovia sa chytajú rôznych, často protirečiacich si názorov marxistických ekonómov, ktoré sa vyskytujú v ekonomických diskusiách a literatúre. Do centra ich pozornosti sa do-

stávajú zjednodušené a primitívne predstavy o socializme. Dogmatické prekrútenia marxisticko-leninskej economickej teórie často považujú za jej podstatu. Aj dnes buržoázni kritici socializmu neraz skúmajú nereálne, neexistujúce socialisticke hospodárstvo, akúsi vymyslenú schému, s ktorou potom porovnávajú výsledky reálnej ekonomiky.

Metodológia buržoázných ekonomických teórií socializmu vychádza z predpokladu, že nevyhnutným atribútom akéhokoľvek ekonomického vzťahu je živelná forma pohybu. Všetky buržoázne teórie socializmu vychádzajú explicitne či implicitne z postulátu o nemožnosti plánovitého využívania ekonomických zákonov a kategórií. Okrem už uvedených spoločných črt sa buržoázne koncepcie socializmu vyznačujú subjektivisticko-idealistickým prístupom k ekonomickým javom a procesom. Pre tieto koncepcie je typická individualisticko-psychologická interpretácia ekonomických potrieb a ekonomických záujmov, stavenie plánu proti trhu, marginalistické chápanie úlohy peňazí, ceny, fondov úroku a odtrhnutie faktorov ekonomického rastu od výrobných vzťahov.

Autorka recenzovanej práce rozčlenila buržoázne teórie socializmu na dva smery. Do prvého smeru zahrňuje názory predstaviteľov liberálnej školy Misesa a Hayeka, ktorí dodnes zastávajú tézu „o logickej a praktickej neuskutočniteľnosti socializmu“; ďalej ich nasledovníkov, neoliberalov Euckena a Hensela, autorov teórie „centrálne riadeného hospodárstva“ a stúpcov teórie „dirigovanej ekonomiky“. Ide teda o autorov, v prácach ktorých antikomunizmus vystupuje v najotvorenejších formách. Do druhého smeru S. A. Chavina zahrňuje predstaviteľov „neoklasickej economickej teórie socializmu“, stúpcov teórie „industriálnej spoločnosti“, predstaviteľov ľavého krídla buržoáznej politickej ekonómie [H. Dickinsona, B. Beckwita] a nakoniec známych buržoázných ekonómov F. Perrouxa, A. Marshalla a ďalších. Pre tento smer — podľa autorky — je typická opatrnosť a prispôbovanie názorov socialistickej ekonomike podľa zmenených podmienok. Aj keď takéto členenie buržoázných teórií socializ-

mu je možné, nazdávame sa, že zámer, ktorý si autorka vytýčila — medziiným, diferencovane pristupovať k jednotlivým teóriám — si sama do značnej miery sfažila. Pretože najmä tie teórie, ktoré zaraďuje do druhého smeru, sú také diferencované, že je ťažké zaradiť ich do jednej skupiny.

Skúmajúc rozvoj socialistickej ekonomiky, predstavitelia prvého smeru spravidla považujú riadiacu úlohu štátu v hospodárstve za nepreklenuteľnú prekážku využitia ekonomických zákonov v socialistickej ekonomike. Druhá skupina, ktorá je aj metodologicky značne nesúrodá, pripúšťajúc pôsobenie ekonomických zákonov v socialistickej ekonomike, zároveň hovorí o „totožnosti a paralelizme ekonomických zákonov a funkcií“ za socializmu a kapitalizmu, o „všeobecnej ekonomickej logike“ racionálneho ekonomického správania. Ekonomí patriaci do prvého smeru skúmajú socializmus ako „jednopólovú“ ekonomiku, ktorej jediných zdrojom pohybu je „centrum“, t. j. štátny aparát s jeho rozhodovaním. Odtiaľ pochádza vymyslené protirečenie medzi masami bezprostredných výrobcov a štátno-straníckym vedením za socializmu.

Naproti tomu ekonómi patriaci k druhému smeru koncentrujú svoju pozornosť na protirečenie medzi ľuďmi a vecami. Vychádzajúc z uvedeného postulátu, buržoázni ekonómi tohto smeru tvrdia, že za socializmu a kapitalizmu existujú rovnaké protirečenia, rozdielne sú len podmienky ich riešenia.

Určité rozdiely v názoroch predstaviteľov dvoch smerov buržoázných teórií socializmu možno nájsť v ich interpretácii

problematiky vzťahu výroby a spotreby. Jedni sa nazdávajú, že jedinou formou riešenia protirečenia medzi výrobou a spotrebou je živelný mechanizmus, ktorý za socializmu chýba. Z toho robia záver, že spotrebiteľia nemôžu mať vplyv na výrobu, osobné potreby sa potláčajú a vládne zväŕa a záujem centrálného plánovacieho orgánu. Tomuto zjavne prekrútenému opisu socializmu odporujú zastrejšie metódy falzifikácie, ktoré používajú predstavitelia druhého smeru. Ekonomí tohto smeru považujú existenciu spoločného mechanizmu presadzovania ekonomických zákonov za rovnakú tak pre kapitalizmus, ako aj pre socializmus, pretože jeho podstata spočíva aj v jednej aj v druhej spoločnosti v uspokojovaní potrieb. Z toho potom vyplývajú úvahy o perspektívach rozvoja kapitalizmu a socializmu v akýsi hybrid — jednotnú „industriálnu spoločnosť“.

Cenné na recenzovanej práci je zvlášť to, že polemiku s buržoáznymi teóriami S. A. Chavina vedie pomocou najnovších poznatkov marxistickej politickej ekonomie socializmu. Vo všetkých štyroch kapitolách silnou stránkou kritiky sú predovšetkým metodologické problémy makroekonomickej úrovne. Slabšie sú rozpracované problémy mikroekonomickeho charakteru.

Avšak aj napriek tomu, monografická práca S. A. Chaviny je cenným prínosom tak v boji s buržoáznou ideológiou, vychádzajúcou z falošných predstáv o socialistickej ekonomike, ako aj pre rozvoj marxisticko-leninskej politickej ekonomie socializmu.

Mikuláš Kočiščák

Josef Rutkowski, *EHS a mezinárodní pohyb kapitálu*, PWN, Varšava 1969, 289 stran

Autor této nové publikace, která se zabývá jednou z velmi aktuálních otázek západoevropské integrace, je marxistickým ekonomům dobře znám jako uznávaná autorita v oblasti problematiky měnových, finančních a úvěrových vztahů. Josef Rutkowski, který působí na štetínské polytechnice, je autorem knihy *Peněžní a úvěrová politika jako forma státního inter-*

vencionismu v soudobém kapitalismu (1961), dále práce *Stav a fungování úvěrového trhu v hlavních kapitalistických státech* (1961) a zajímavé knihy *Světový úvěrový trh* (1964). Všechny tyto tři práce patří ke špičkovým dílům, které byly v marxistické literatuře v socialistických zemích k této problematice uveřejněny.

Ani poslední autorova publikace nezu-

stává nic dlužna pověsti, kterou si autor svými předchozími pracemi získal. Tentokrát zpracoval problematiku, která je nesmírně komplikovaná a která je v současné době středem zájmu všech, kdo se zabývají otázkami západoevropské integrace, především EHS. EHS, jak známo, vstoupilo v poslední době do fáze, kdy se dovršuje proces vytváření celní unie (tento proces je v podstatě skončen) a kdy jde o přechod k hospodářské unii. Jednou z podmínek tohoto přechodu je řešení otázek měnových, finančních a úvěrových, protože vytvoření hospodářské unie není možné bez harmonizace a integrace hospodářské politiky na těchto úsecích. Mezi znalci západoevropské integrace, která probíhá v rámci EHS, docházelo již po řadu let k četným diskusím o těchto problémech. Josef Rutkowski zahrnul ve své práci vývoj sledované problematiky v letech 1958—1967. Využil v ní všech dostupných pramenů a také možnosti získání bezprostředních informací od specialistů z Komise EHS a jiných odborníků během svého studijního pobytu v Paříži.

Rutkovského práce je prací převážně empirickou. Současně však vychází z marxistických teoretických pouček týkajících se MEI a soudobého kapitalismu vůbec. Josef Rutkowski zvolil postup, kdy nejprve charakterizuje vývoj integračních procesů v rámci EHS (kapitola 1). V této kapitole zkoumá charakter integračních seskupení, podává teoretickou charakteristiku mezinárodní ekonomické integrace a ukazuje také na odlišný charakter seskupení, která se dosud ve světě vytvořila. Současně s tímto přehledem rozebírá příčiny a motivy mezinárodní ekonomické integrace, které správně hledá ve stoupajícím významu státního intervencionismu v oblasti mezinárodních ekonomických vztahů. Rutkowski zde čerpá převážně z prací polských a francouzských ekonomů. Vzhledem k tomu, že jde o úvodní kapitolu, která slouží pouze jako úvod do celkové problematiky mezinárodních kapitálových pohybů, nelze autoru vytýkat, že by v této části nešel příliš do hloubky. Přece však jsme toho názoru, že se mohl opřít nejen o výsledky bádání polských ekonomů, ale také o práce sovětských a

československých autorů, které se, pokud jde o vymezení příčin a hybných sil integrace, nekryjí ve svých závěrech plně se stanoviskem některých polských autorů.

Rutkowski v první kapitole dále stručně charakterizuje cíle Společného trhu. Tato část první kapitoly je nejrozsáhlejší a podává v podstatě přehled o dosažených výsledcích integrace v rámci EHS. Rutkowski se zde snažil vytvořit si odrazový můstek k rozboru vlastní zkoumané problematiky tím, že podrobně analyzoval předpoklady pro vytvoření společných opatření na úseku měnové politiky, peněžní a úvěrové politiky, finanční a rozpočtové politiky; to je realizace těch forem hospodářské spolupráce, které mají vést k vytvoření společného trhu zboží, pracovní síly a kapitálu. Společný úvěrový a kapitálový trh vyžaduje vytvořit měnovou unii a případně také unii peněžní. Již zde Rutkowski správně upozornil na existenci četných překážek, které se staví do cesty realizaci těchto záměrů.

Počínaje druhou kapitolou, autor se zabývá postupně jednotlivými problémy, které souvisí s mezinárodním pohybem kapitálu v rámci EHS i v širším rámci světové kapitalistické soustavy. Postupně zkoumá problémy vytváření společného úvěrového a kapitálového trhu (kapitola 2), politiku integrace úvěrového a kapitálového trhu zemí EHS (kapitola 3), kapitálové pohyby mezi zeměmi EHS (kapitola 4), vývoz kapitálu z EHS do třetích zemí (kapitola 5), a konečně příliv kapitálu z třetích zemí do oblasti EHS (kapitola 6).

Pokud jde o problematiku tvorby společného úvěrového a kapitálového trhu, Rutkowski se zabývá třemi hlavními skupinami problémů. Předně zkoumá podmínky fungování evropského kapitálového trhu. Tato třetí část druhé kapitoly je podle mého názoru nejzajímavější a také nejzávažnější.

Rutkowski upozorňuje především na to, že mezi západními autory není úplné shody pokud jde o vymezení podmínek fungování úvěrového a kapitálového trhu. Někteří autoři zdůrazňují, že integraci není možno považovat za dovršenou, není-li dosaženo svobodného pohybu kapitálu a že

překážky pohybu kapitálu je nutno odstranit současně s překážkami pohybu zboží. To je např. názor Lundströmův (str. 48 recenz. práce). Volný pohyb kapitálu nemá podle názoru řady ekonomů znamenat živelný pohyb kapitálu, ale koordinovaný a cílevědomě řízený pohyb pomocí státních společných orgánů členských zemí EHS. Zásadním problémem je dosažení koordinované hospodářské politiky, která by regulovala kapitálové pohyby z hlediska potřeb integrace. Hlavní úlohu má v tomto směru hrát koordinace investiční politiky. Mezi jednotlivými zeměmi EHS existuje však celá řada vážných rozdílů v oblasti financování investic a v oblasti akumulace vůbec. V zemích EHS jsou investiční potřeby podniků hrazeny především metodou samofinancování do značné míry z veřejných fondů a z bankovního úvěru a v nepatrné míře pomocí emise cenných papírů na volném trhu. Pokud jde o peněžní akumulaci, v zemích EHS existuje úplně jiná situace než v USA a ve Velké Británii. Tyto rozdíly se týkají zejména uspokojování požadavků po cizím kapitálu, kdy v zemích EHS tyto prostředky jsou akumulovány hlavně ve veřejných institucích nebo institucích kontrolovaných státem. Také mechanismus úvěrového a kapitálového trhu, který určuje zásady alokace volných peněžních kapítálů, vykazuje v zemích EHS značné rozdíly ve srovnání s USA a Velkou Británií. Zatímco v USA a ve Velké Británii hraje hlavní úlohu jako regulátor alokace zápůjčního kapitálu tržní faktor (rentabilita umístění kapitálu), v zemích EHS má na směr kapitálových alokací značný vliv investiční politika státu.

Vlády jednotlivých zemí EHS si berou za úkol nejen mobilizovat nabídku zápůjčního kapitálu odpovídající velikosti globální poptávky po úvěru, ale snaží se také přizpůsobit strukturu nabídky struktuře poptávky.

Globální rovnováha však neřeší obtíže spojené s přizpůsobením struktury peněžního kapitálu potřebám rozšířené reprodukce. Vysoké tempo rozvoje hospodářství v EHS vyžadovalo fondy pro financování dlouhodobých potřeb. Z tohoto důvodu akumulace peněžního kapitálu v ze-

mích EHS nezajišťovala vyrovnání potřeb ani v měřítku celého seskupení ani v měřítku jednotlivých států nebo odvětví. A proto se stal nutným příliv dlouhodobých kapítálů ze zahraničí do všech zemí EHS.

Pohyb kapitálu v rámci EHS je tedy nutný a nepodařilo se doposud vytvořit takové podmínky, aby kapitálové pohyby měly dostatečně velké rozměry a aby probíhaly žádoucím směrem, a to přesto, že se o to snažily jednotlivé státy i společné orgány EHS.

Abyste mohl existovat úvěrový a kapitálový trh, je nutná existence hojné nabídky zápůjčního kapitálu. Řádné fungování takového trhu vyžaduje, aby byly splněny dvě podstatné podmínky: předně, všeobecná tržní rovnováha a za druhé, stálost kupní síly peněžní jednotky a měnového kursu.

O regulování kapitálových pohybů mají pečovat specializované instituce vytvořené bruselskými orgány: Evropská investiční banka, Evropský sociální fond, Evropský zemědělský fond a Evropský fond rozvoje. Josef Rutkowski charakterizuje činnost těchto jednotlivých institucí a konstatuje, že tyto instituce doposud nesehrály příliš významnou roli při vytváření evropského kapitálového trhu.

Podmínky fungování evropského kapitálového trhu byly doposud nejlépe shrnuty v práci skupiny expertů, která je známa pod názvem *Zpráva Segréova*. Tato zpráva byla zpracována dvanáctičlennou skupinou expertů v roce 1966, dosud nebyla publikována a Rutkowski podává úplný přehled obsahu této zprávy (str. 88—98).

Segréova zpráva je jednou z nejhluběji fundovaných zpráv, týkajících se úvěrové, finanční a měnové problematiky zemí Společného trhu. Její autoři zde velmi precizně formulují jak vlastní podmínky fungování evropského kapitálového trhu, tak obtíže, které jsou spojeny s jeho vytvořením a které doposud jeho vytvoření brání. Poukazují zde např. na to, že obtíže fungování evropského kapitálového trhu vyplývají nejen z nedostatečné celkové peněžní akumulace, ale také z toho, že nabídka peněžního kapitálu neodpovídá poptávce z hlediska struktury i formy. Mechanismus úvěrového a kapitálového trhu nepřispívá ekonomickému růstu a vytvoře-

ní ekonomické rovnováhy. Teprve příslušná mobilisace kapitálu a rozšíření trhu by vytvořilo možnosti financování velkých podniků, odpovídající požadavkům Společného trhu. Evropský kapitálový a úvěrový trh by byl podmínkou pro vytvoření měnové unie zemí EHS. Autoři Segréovy zprávy konstatují, že čistý dovoz střednědobých a dlouhodobých soukromých kapitálů do zemí EHS v letech 1960—1964 činil o něco více než 5 miliard dolarů, ale byl prakticky kompenzován čistým exportem prostředků z veřejných zdrojů a krátkodobých kapitálů. Kapitálový pohyb uvnitř EHS vzrostl nepatrně a měl především formu přímých investic ve Francii a v Itálii a investic porte feuille v Holandsku, NSR a Belgii. Na trzích zemí EHS se rozvíjely emise obligací v zahraniční měně [tzv. euroemise], které vykupovali investoři ze třetích zemí. Segréova zpráva formuluje řadu požadavků, týkajících se otázek politiky kontroly a regulování úvěrového a kapitálového trhu, otázek stimulace peněžní akumulace a řízení investiční činnosti, finanční politiky prováděné státní správou, struktury trhu cenných papírů, atd. Autoři zprávy jsou toho názoru, že rozdíly v zásadách fungování a kontroly finančních institucí, které existují mezi jednotlivými zeměmi EHS, mohou vytvářet překážky konkurenci a brzdit proces integrace. Autoři zprávy dospěli k závěru, že vytvoření evropského úvěrového a kapitálového trhu vyžaduje zavedení takového daňového systému, který by byl neutrální vůči investicím v měřítku celého společného trhu.

Za hlavní příčiny, proč se opožděje vytvoření společného úvěrového a kapitálového trhu, je nutno považovat diferencovanou strukturu úvěrových a kapitálových trhů v jednotlivých zemích EHS, diferenciaci institucionálních činitelů a obtíže při vyrovnávání poptávky po zápůjčním kapitálu s jeho nabídkou. Integrace tohoto trhu nebude možno dosáhnout, dokud se nesjednotí zásady hospodářské politiky, které vytvářejí základy pro sblížení forem organizace hospodářství, pro fungování tržního organismu a sjednocení peněžních a měnových vztahů.

Třetí kapitola je věnována rozboru in-

tegrační politiky při vytváření úvěrového a kapitálového trhu zemí EHS. V této části autor rozebírá tři hlavní problémy: předně, směry sjednocení peněžní a úvěrové politiky, za druhé, společnou finanční politiku a za třetí, otázky spojené s problematikou tzv. evropské peněžní jednotky. Tato kapitola podobně jako kapitola druhá je již věnována vlastní zkoumané problematice a patří k velmi dobře zpracovaným částem celé práce.

Autor konstatuje, že pro sjednocení peněžní a měnové politiky bylo učiněno v EHS prozatím jen velmi málo. Značným nedostatkem je to, že doposud nebyl učiněn žádný pokus o unifikaci zákonodárství, z kterého vychází činnost centrálních bank a také obchodních bank, specializovaných bank a jiných finančních institucí. Autor zde charakterizuje rozdíly, které v tomto směru v jednotlivých zemích existují a odkazuje na řadu prací, které byly v Polsku doposud publikovány, např. práce Czarkowského, Karpiňského, Studen-towicze, Wierzbického apod. (str. 104, pozn. pod čarou).

I kdyby však země EHS přijaly jednotné zásady peněžní a úvěrové politiky, ani tak by nemohly koordinovat uplatnění těchto zásad v čase, a to vzhledem k tomu, že nerovnoměrné výkyvy konjunktury a různý stupeň jejich intenzity způsobují, že je nemožné zavést jednotnou diskontní sazbu centrálních bank. Ale jestliže není možné zavést tuto jednotnou sazbu, pak není ani možné sjednotit peněžní a úvěrovou politiku a není také možné vytvořit společný úvěrový a kapitálový trh. Skutečnou podmínkou zavedení jednotné diskontní sazby je totiž sjednocení funkce celého hospodářského organismu, což je ovšem možné teprve po vytvoření úplné hospodářské unie. Bankovní soustava jednotlivých zemí funguje v EHS nadále v národním rámci.

Pokud jde o finanční politiku, platí zde prakticky tytéž výhrady a existují analogické obtíže. Existence různých finančních systémů, zejména daňového systému v různých zemích, které autor ve velké míře podrobně charakterizuje, mají za následek to, že prozatím ani v oblasti financí nebylo dosaženo žádných význačnějších po-

roků. V roce 1967 přijala rada ministrů EHS závěr o zavedení jednotné daně z přidané hodnoty od 1. ledna 1970, který povede ke značnému zjednodušení a jejíž zavedení je určitou přípravou pro zavádění ostatních opatření, směřujících k harmonizaci daňové soustavy.

Prozatím, jak uvádí autoři Segréovy zprávy, ještě mnoho schází k tomu, aby daňová soustava byla neutrálním činitelem. Pro pohyby kapitálu vytváří značné překážky předně zásada dvojího zdanění důchodu ze zahraničních investic, za druhé, privilegované postavení investic ve vlastní zemi, pokud jde o zdanění, a za třetí, odlišné zdanění cizinců a anonymních majitelů.

Postulát harmonizace finanční politiky a sjednocení daňového systému je možno realizovat za předpokladu, že by se podařilo, aby všechny státy přijaly nejen společný daňový systém, ale také aby se vyrovnalo daňové zatížení.

Neujasněná situace je také pokud jde o tzv. evropskou peněžní jednotku. Jedním z cílů Společného trhu je vytvoření měnové unie. To by znamenalo buď zavedení společné peněžní jednotky, nebo zachování národních peněžních jednotek při stanovení stálého směnného kursu, což by representovalo měnovou unii. Orgány EHS prozatím předpokládají pouze zavedení měnové unie, vycházející ze svobodné směnitelnosti národních peněžních jednotek při stálém kursu. Toto představuje jednu z nejpodstatnějších podmínek pro správné fungování případného společného úvěrového a kapitálového trhu a také pro pohyby kapitálu.

I když zachování stálého měnového kursu je nezbytnou podmínkou fungování Společného trhu, bude možno tuto podmínku jen velmi nesnadno splnit, pokud nebude zajištěna stabilizace měny v rámci celého seskupení. Této stabilizace není možno dosáhnout bez sjednocení hospodářské politiky v mezinárodním měřítku, zejména investiční politiky, politiky regulování konjunktury a politiky peněžní a úvěrové a rovněž finanční. Vážným problémem je problém nerovnoměrného rytmu hospodářského života v EHS; na této skutečnosti bude sotva co možno v příštích

letech změnit. Prozatím se tedy potvrzuje názor těch, kdo nespátřují možnosti vytvoření peněžní, resp. měnové unie před vytvořením hospodářské unie, jejímž základem by bylo sjednocení zásad konjunkturální, finanční a peněžní i úvěrové politiky, která by zajišťovala jednotný vývoj hospodářství celého integračního seskupení.

V oblasti peněžní a měnové politiky doposud bylo dosaženo sotva úrovně spolupráce a do integrace je velmi daleko.

Tento obraz dosavadních výsledků pokusů o sjednocení peněžní a úvěrové politiky zemí EHS je tedy značně pesimistický; autor zde velmi správně a realisticky hodnotí existující vážné rozpory, které budou znesnadňovat přechod od celní k hospodářské unii.

Zatímco předchozí dvě kapitoly se týkaly problematiky vytváření společného úvěrového a kapitálového trhu a sjednocování politiky nutné pro jeho fungování, další tři kapitoly jsou věnovány vlastní problematice mezinárodních pohybů kapitálu. Autor volil takový postup, že nejprve vysvětluje kapitálové pohyby uvnitř EHS, potom vývoz kapitálu ze zemí EHS do třetích zemí a nakonec příliv kapitálu ze třetích zemí do oblastí EHS. Z hlediska celkového hospodářského vývoje a zejména z hlediska ekonomického růstu zemí EHS je příliv kapitálu ze třetích zemí, zejména ze Spojených států severoamerických, nejdůležitějším činitelem. Naproti tomu z hlediska vývoje integrace je nejdůležitějším problémem otázka vlastních kapitálových pohybů mezi zeměmi EHS. Příliv zahraničního kapitálu je v tomto směru faktorem vnějším, což však nikterak nesnižuje jeho eminentní význam.

Pokud jde o kapitálové pohyby mezi zeměmi EHS, Rutkowski plně potvrzuje, že tyto kapitálové pohyby nehrají v rámci EHS takový význam, jaký jim byl v integrační teorii původně připisován.

Všimněme si ještě nakonec některých autorových závěrů z poslední kapitoly, která pojednává o přílivu kapitálu ze třetích zemí do oblastí zemí EHS. Prakticky jde v této části o přehled výsledků kapitálové expanse Spojených států severoamerických do EHS. Tato otázka je již tradičně

v marxistickej literatúre podrobne sledová-
na. Kladem rozboru, ktorý podáva Rutkow-
ski, je to, že pred tým, než sa venuje vlast-
nému konkrétnemu rozboru dovozu americk-
kého kapitálu do EHS, predeslá ešte zá-
važnou subkapitolu, v níz pojednáva o mo-
tivech súkromých kapitálových pohybov a
srovnáva tradičné motívy s novými motívy,
ktoré sa objavujú v šedesiatych letech. Po-
ukazuje zde zejména na niektoré javy, ktoré
jsou spojeny s tým, že americký kapitál
vyvážený do EHS je umiestovaný v průmys-
lově vyspělých kapitalistických státech
prakticky za stejných podmínek jako kdy-
by byl investován ve Spojených státech
severoamerických. Vysoká rentabilita vý-
vozu amerického kapitálu je zajišťována
jak formou jeho umístění, tak geografic-
kou a odvětvovou strukturou. Převahu ma-
jí přímé investice. Z hlediska vývoje zápa-
doevropské integrace je nutné v souvis-
losti s dovozem amerického kapitálu do
EHS poznamenat, že příliv amerického ka-
pitálu celkově z hlediska zemí EHS nutno
hodnotit nesporně jako pozitivní faktor,
který stimuloval značně ekonomický růst
těchto zemí. Toto konstatování je pravdi-
vé, přestože v některých zemích, pře-
devším ve Francii, se projevují snahy re-
gulovat a omezovat příliv amerického ka-
pitálu.

V řadě marxistických prací, které dosud
byly k problému přílivu amerického ka-
pitálu do EHS uveřejněny, jako např. studie

ekonomy NDR Domdeye, se konstatovalo,
že americký kapitál investovaný v zemích
EHS vykazuje vyšší rentabilitu než při in-
vestování tohoto kapitálu v USA. Rutkow-
ski naopak dochází k závěru, že v letech
1958—1966 byl rozdíl mezi mírou zisku
v USA a mírou zisku, dosahovanou americk-
kými firmami z přímých investic v zahra-
ničí, nepatrný. V letech 1965—1966 se ty-
to míry zisku rovnaly.

V závěru práce hodnotí Rutkowski vý-
voj vztahů mezi zeměmi EHS a mezi Spo-
jenými státy severoamerickými a dospívá
k závěru, že země EHS nemají vyhlídku,
aby se staly nezávislejší na rostoucím pro-
nikání amerického kapitálu. Domnívá se,
že nebude možné překonat obtíže zemí
EHS při vytváření společného trhu, zejmé-
na při vytváření úvěrového a kapitálového
trhu, dokud nebude sjednocena hospodář-
ská politika, zejména měnová a finanční
politika. Autorův závěr je velmi realistic-
ký potud, že upozorňuje na množství roz-
porů, které jsou spojeny s plněním dosa-
vadního programu integrace zemí EHS.

Rutkowského práce nesporně patří k nej-
lepšími pracemi, které byly v posledních
letech o přechodu od celní unie k hospo-
dářské unii EHS v marxistické ekono-
mické literatúre publikovány a je možno
jí našim čtenářům vřele doporučit.

Vladislav Pavlát

Nigel Despicht, *The Transport Policy of the European Communities*, European Series
No. 12, Chatham House/PEP, London 1969, 88 strán

Spoločná politika na úseku dopravy je
jedným zo základných cieľov, ktoré boli
vytýčené už pri vzniku EHS v Rímskej
zmluve. Dôležitosť dopravy vyplýva z to-
to, že sa zúčastňuje prakticky na všetkých
sociálnych a ekonomických procesoch
v spoločnosti. Špecifické riešenie dopravy
v podmienkach integrovaného trhu odráža
mimoriadnu citlivosť dopravnej politiky
na zmeny v ekonomických požiadavkách
a spoločenských potrebách. Tento úsek
tradične ovplyvňovali štátne zásahy odli-
šujúce sa svojou povahou v jednotlivých
krajinách. Problém koordinácie dopravnej

politiky je preto veľmi zložitý, okrem iné-
ho i preto, že sa dotýka značného počtu
obyvateľov: v EHS každý desiaty pracu-
júci pôsobí na poli dopravných služieb.
Na hlavné problémy v daných súvislostiach
poukazuje práca N. Despichta.

V prvej kapitole sa hovorí o *Vnútrozem-
skej doprave EHS*. Začína sa načrtom dôle-
žitosti jednotlivých druhov vnútrozem-
skej dopravy v období pred vznikom EHS,
teda v období, keď sa ešte len formovali
postoje k spoločnej dopravnej politike.

V EHS dnes existuje veľký rozdiel medzi
dopravnými operáciami vnútri jednotli-

vých národných teritórií a medzi dopravou, ktorá ich presahuje. Medzinárodnú dopravu ovplyvňujú bilaterálne dohody. Len v niektorých smeroch majú tieto dohody širší charakter: napr. dohoda o slobodnej plavbe na Rýne z roku 1815, dohody o transeurópskych expresoch TEE, o štandardizácii zariadenia — EUROFRIGO, multilaterálne dohody v rámci EHK OSN a pod. Jedinou inštitúciou s rozhodovacími právami v medzinárodnom meradle bola až do vzniku Európskych spoločenstiev Centrálna komisia pre plavbu na Rýne; táto inštitúcia však ani dnes nepodlieha orgánom EHS, aj keď rýnsku plavbu v rozhodujúcej miere využívajú Holandsko, Belgicko a NSR.

Druhá kapitola Despichtovej práce nesie názov *Mandát Spoločenstiev*. Vychádza z predošlého stručného, avšak plastického náčrtu stavu jednotlivých druhov dopravy a ich problémov v jednotlivých krajinách EHS a ukazuje, ako sa táto situácia odzrkadlila vo dvoch z troch západoeurópskych Spoločenstiev: Montánnej únii a EHS.

Montánna únia nemala možnosť urobiť nič viac, ako prijať niektoré špecifické pravidlá na zabezpečenie sektorového trhu uhlia a ocele. Preto aj tu sa prejavil obmedzený charakter sektorovej integrácie. Rokovalo sa predovšetkým o preprave montánnych výrobkov po železnici, v menšej miere o doprave vnútrozemskými vodnými cestami. Tieto úseky dopravy boli vývojom Montánnej únie najviac postihnuté: zatiaľ čo sa výroba ocele rozvíjala pomerne rýchlo, nepriaznivo sa prejavila konkurencia lacnejšieho amerického uhlia a nových zdrojov energie.

Montánna únia sa opierala o nasledujúce pravidlá v oblasti dopravy:

— Obchodná dopravná politika (najmä dopravné sadzby a opatrenia ovplyvňujúce koordináciu a konkurenciu rôznych foriem dopravy) nie je v kompetencii Montánnej únie.

— Sadzby za dopravu uhlia a ocele majú byť také, aby ich užívatelia v porovnateľných podmienkach užívali porovnateľné dopravné sadzby.

— Zakazuje sa diskriminácia v dopravných sadzbách, volá sa po prípadnej har-

monizácii dopravných sadzieb v Montánnej únii.

— Všetky dopravné sadzby sa majú zverejniť a notifikovať Vysokým úradom.

Stručne povedané, dopravný systém sa má podriaďiť trhovej organizácii uhlia a ocele. Realizácia uvedených princípov sa neobišla bez ťažkostí.

Úloha EHS v oblasti dopravnej politiky je od počiatku iná ako úloha Montánnej únie.

— Inštitúcie EHS mali vytvoriť celkovú dopravnú politiku, ktorá by ovplyvňovala všetky sektory spoločného trhu postupnou premenou odlišných národných systémov na jediný systém — európsky.

— Spoločná dopravná politika má byť autonómnu v tom, že sa nevyhnutne nepodriaďuje politike prijatej v ostatných sektoroch.

— Inštitúcie spoločenstva majú vytvárať právne nástroje zaväzujúce členské štáty k príslušným postupom.

— Spoločná dopravná politika sa obmedzuje na dopravu cestnú, železničnú a vodnú (vnútrozemskú) — námorná a letecká doprava sa majú zahrnúť až po vytvorení potrebných podmienok.

— Do konca prechodného obdobia EHS sa vytýčili konkrétne ciele.

Autor sa k doteraz dosiahnutým výsledkom stavia kriticky, v EHS zvolený postup označuje zatiaľ za neúspešný (na rozdiel od záveru práce) a zdôrazňuje dnešný cieľ dopravnej politiky — aby držala krok s inými úsekmi spoločnej politiky a podporovala štrukturálne zmeny potrebné pre vytvorenie ekonomickej únie. Prilievavé je jeho prirovnanie miesta dopravy v Rímskej zmluve k miestu, ktoré v nej má poľnohospodárstvo. Pravda, toto prirovnanie je platné len vo všeobecnosti v tom zmysle, že existuje určité všeobecné pravidlo, a to má určité výnimky: tak ako sa „voľný pohyb tovaru“ v súvislosti s budovaním colnej únie neaplikuje na poľnohospodárstvo (spoločný trh poľnohospodárskych výrobkov je predmetom spoločnej poľnohospodárskej politiky), „voľný pohyb služieb“ sa neaplikuje na dopravu (spoločný trh dopravy sa má uskutočniť v rámci spoločnej dopravnej politiky).

Realizácia spoločnej dopravnej politiky EHS sa stretla predovšetkým s dvoma závažnými problémami.

1. Problém dopytu a ponuky vo vnútrozemských dopravných systémoch. Nacionalizované železnice koexistovali s množstvom malých cestných i vnútrozemských vodných prepravcov osôb a tovarov. Pri tejto štruktúre bola stabilita dopravného trhu ohrozená tak v obdobiach špičkovej dopravy, ako aj v obdobiach malého dopytu po dopravných službách. Na škodu celého dopravného systému si priemyselne a iné firmy budovali vlastnú dopravu.

2. Spoločnému trhu dopravy stál v ceste tradičný štátny intervencionizmus, rozlišujúci medzi rôznymi formami dopravy a medzi domácimi a zahraničnými dopravcami.

Nemalou prekážkou spoločnej dopravnej politiky bolo i to, že Rímska zmluva nehovorí o dopravnej infraštruktúre a neobsahuje opatrenia pre koordináciu investícií na úseku dopravy. V súvislosti so štátnou pomocou na úseku dopravy iste stojí za zmienku konštatovanie autora práce, že „článok 82 výslovne povoľuje štátnu pomoc doprave v 40 km zóne na západonemeckej strane železnej opony“ (str. 30). V skutočnosti príslušný článok Rímskej zmluvy bližšie nevymedzuje hranice využitia tejto pomoci, ani nepoužíva slovné obraty obsiahnuté na konci uvedenej citácie.¹

Tretia kapitola Despichtovej práce sa zaoberá *Legislatívou spoločenstva*. Analyzujú sa v nej tri hlavné formy, v ktorých zatiaľ spoločná dopravná politika v procese svojej realizácie vystupovala.

1. Išlo predovšetkým o *dobrovoľnú spoluprácu*, vytvárajúcu sa na základe odporúčaní vedúcich orgánov Spoločenstva, ktoré neboli podložené nijakými sankciami a mali len morálnu záväznosť.

2. Dalej šlo o harmonizáciu vnútroštátneho práva, opierajúcu sa o záväzné rozhodnutia a direktívy vedúcich orgánov EHS, pričom ostávalo na členských štátoch, akú cestu zvolia k dosiahnutiu stanoveného cieľa.

3. Nakoniec išlo o závažné *zákony* vytvárané samým Spoločenstvom.

Prostredníctvom týchto troch hlavných foriem sa v minulosti presadzovali tri hlavné skupiny opatrení:

a) špecifické opatrenia týkajúce sa diskriminácie;

b) podpora nových procedúr pre koordináciu investícií v oblasti dopravnej infraštruktúry;

c) opatrenia na uskutočnenie pozitívnych zmien štruktúry dopravných služieb v EHS ako celku.

V oblasti diskriminácie išlo hlavne o štátnu podporu národných dopravcov vo všeobecnosti a železníc osobitne, teda o opatrenia proti narušovaniu podmienok konkurencie. V Montánnej únii pritom došlo: 1. k zavedeniu medzinárodných sadzieb (1955) degresívnej povahy do 250 kilometrov bez ohľadu na to, či sa prekračujú hranice [v r. 1965 zaviedli podobný systém aj v cestnej doprave]; 2. k odstráneniu diskriminácie opierajúcej sa o národnosť [predtým platili nižšie sadzby pre národných exportérov a vyššie sadzby pre zahraničných importérov]; 3. k harmonizácii taríf, smerujúcej k tomu, aby v rôznych oblastiach EHS mali dopravné tarify v podobných podmienkach rovnaké účinky na výrobcov i spotrebiteľov [v tomto smere však ťažko hovoriť o úspechoch]. V Rímskej zmluve mali antidiskriminačné opatrenia podobný charakter ako v Montánnej únii.

V oblasti koordinácie investícií sa vychádzalo z toho, že rozvoj výmeny tovaru a pohyb pracovných síl vyžadujú spoločný komunikačný systém — európsku sieť kanálov, diaľnic, elektrifikovaných železníc a pod., štandardizáciu zariadení a koordináciu leteckej dopravy. Spoločná sieť má vychádzať z prísnych ekonomických kritérií a potrieb spoločného trhu [v národných programoch sa presadzovali politické a sociálne kritériá]. Uvažovalo sa o 5-ročnom pláne výstavby infraštruktúry atď., výsledky však boli malé. Ostalo len pri konzultačných procedúrach.

V súvislosti so štrukturálnymi zmenami

¹ Porov. *Treaty establishing the European Economic Community and connected documents*, Publishing Services of the European Communities, 1962, 82.

mi sa presadzovala liberalizácia (právo dopravcov poskytovať služby za národnými hranicami a odstránenie rozdielov v prístupe na trh, ktoré jestvovali medzi jednotlivými členskými štátmi a rôznymi druhmi dopravy), zmeny v organizácii (zmeny odlišných tarifných systémov v jednotlivých štátoch a druhoch dopravy, v systéme uplatňovania pevných maximálnych taríf, v rámci ktorých sa sadzby môžu pohybovať, teda podobný systém ako v poľnohospodárstve) a harmonizácia (odstraňovanie rozdielov medzi jestvujúcimi národnými režimami, realizované zatiaľ v technických, sociálnych a fiškálnych režimoch, ako napr. váha a rozmery cestných vozidiel, pracovné podmienky v cestnej doprave, zdanenie vozidiel a lodí).

Vo štvrtej kapitole, nazvanej *Základný princíp spoločnej dopravnej politiky*, autor načrtáva hlavné faktory, ktoré poznačili vývoj dopravnej politiky v EHS v takej forme, ako k nemu v skutočnosti došlo. Žiaľ, dostatočne neanalyzuje otázku, do akej miery ich pôsobenie malo objektívny charakter a do akej miery bolo poznačené subjektívnymi prístupmi. Ide o tieto faktory:

1. stručné vymedzenie dopravnej problematiky v parížskej a Rímskej zmluve;
2. pretrvávajúce tradičné názory na úlohu železníc a v súvislosti s tým obmedzovanie konkurentov železníc;
3. protiklady medzi rozvojom vnútrozemskej vodnej a cestnej dopravy;
4. prístavy, potrubia a spoločné kombinované dopravné techniky sa nezahrňujú do spoločnej dopravnej politiky;

5. venuje sa malá pozornosť mestskej doprave;

6. kladie sa prílišný dôraz na rýchly politický úspech integrácie v prvých rokoch jej rozvíjania a neberú sa do úvahy technické aspekty možných riešení.

Piata kapitola práce, nazvaná *Dopravná politika a hospodárska únia*, je pohľadom do najbližšej budúcnosti. Vychádza z dvoch predpokladov: 1. spoločenstvo sa rozšíri o ďalšie krajiny, 2. otázky spoločnej dopravnej politiky bude treba posudzovať z hľadiska pokročilého stupňa vývoja Spoločenstva.

„Zdá sa,“ končí autor, „že pomalý krok v spoločnej dopravnej politike bol spôsobený mnohými faktormi, ktorých relatívnu dôležitosť je ťažké posúdiť. Treba konštatovať, že dopravná politika je každopádne pomalým procesom a že by bolo nezmyselné očakávať, že za 10 rokov sa malo urobiť viac“ (str. 82). V tomto optimistickom závere do istej miery zanikajú rôzne nacionálne prístupy, ako aj chyby a omyly, ku ktorým pri riešení dopravnej problematiky v EHS došlo. Aj keď práca je často len náčrtom toho, čo sa v dopravnej problematike neurobilo, o čom sa len neúspešne rokovalo, ako celok poskytuje užitočný pohľad na rôzne aspekty problematiky, ktorej aktuálnosť zrejme vzrastie v najbližšom období v súvislosti s prechodom EHS k ekonomickej únii a ktorá zatiaľ bola — pokiaľ ide o našu pozornosť — len v tieni iných závažných problémov.

Drahoš Šíbl

Bibliografia

Bibliografia kníh a teoretických článkov k zavádzaniu nových zásad riadenia národného hospodárstva v socialistických krajinách

Knihy vydané r. 1970

ČSSR

Čermák, V., Kyselka, H., *Vývoj československé ekonomické reformy*, Svoboda, Praha, 48 s.

ZSSR r. 1969 a 1970

Džavalov, G. A., *Reforma i upravljenje promyšlennosti*, Ekonomika, Moskva 1970, 167 s.

Ekonomičeskaja nauka i chozjajstvennaja reforma, Kijev 1969, 324 s.

Fomičev, N. I., Chruščeva, I. V., *Ekonomičeskaja reforma v strojitelstve (Opyt strojitel'no-montažnych organizacij Glavnostroja)*, Strojizdat, Moskva 1969, 157 s.

Gulanjan, Ch. G., *Upravljenje socialističeskoj promyšlennosti v sovremennyh uslovijach*, Ekonomika, Moskva 1970, 127 s.

Ivačenko, V. M., Panova, M. I., *Chozjajstvennaja reforma i planirovanije*, Ekonomika, Moskva 1970, 214 s.

Osnova, M. N., *Chozjajstvennyje reformy i meždunarodnoje socialističeskoje rozdelenije truda*, Mosk. univ., Moskva 1969, 140 s.

Pospelova, E. A., *Chozjajstvennaja reforma i problema realizaciji proizvod-*

stvennyh tovarov, Nauka, Moskva 1969, 192 s.

Rakitskij, B., *Čto takoe ekonomičeskije metody chozjajstvovanija*, Izd. Moskovskij rabočij, 1969, 160 s.

Soveršenstvovanije planirovanija i uluščenije ekonomičeskoj raboty v narodnom chozjajstve, Ekonomika, Moskva 1969, 399 s.

Tatur, S. K., *Chozjajstvennyj rasčet v promyšlennosti SSSR*, Finansy, Moskva 1970, 415 s.

MER

Gazdasági feljödés és tervezés, Közgazdasági és jogi könyvtadó, Budapest, 372 s.

Časopisecké články za apríl — september 1970

Bogatyrev, A., Šor, A., *Dôležitá etapa zavádzania hospodárskej reformy. Planovaje chozjajstvo*, č. 5.

Borodkin, A., *Chozrasčet a aktuálne otázky evidencie*. Ekonomika sov. Ukrajiny, č. 7.

Bunič, P., Perlamurtov, V., Sokolovskij, L., *Hospodárenie s obrátovými prostriedkami v súčasnosti*. Voprosy ekonomiki, č. 5.

Calik, N., *Otázky prevedenia stavebných*

- organizácií na nové metódy hospodárenia. *Ekonomika sov. Ukrajiny*, č. 6.
- Csikós-Nagy, B., *Dôležité otázky rozvoja hospodárskeho mechanizmu. Közgazdasági szemle*, č. 4.
- Čeredičenko, L., *Zdokonalenie metódy plánovania, evidencie a výpočty vlastných nákladov. Ekonomika sov. Ukrajiny*, č. 6.
- Divíla, E., *Maďarské zemédelství v nové soustavě hospodářského řízení. Politická ekonomie*, č. 7.
- Džavršjan, P., *Ekonomická reforma a zvýšenie efektívnosti komunálnych služieb. Voprosy ekonomiki*, č. 9.
- Ernst, P., Jüngling, L., *Změny v systému řízení rumunského národního hospodářství. Politická ekonomie*, č. 6.
- Fomica, N., *Ekonomická reforma a otázky investičnej výstavby. Voprosy ekonomiki*, č. 5.
- Fedorenko, K., *Zdokonalenie financovania investičnej výstavby — dlhodobý faktor zvýšenia efektívnosti investícií. Ekonomika sov. Ukrajiny*, č. 8.
- Fidrmuc, J., *Ekonomický systém Eugena Löbla. Nová mysl*, č. 7.
- Gergelyi, K., Kolek, J., Šujan, J., *Základné črty maďarského ekonometrického modelu M 2 a možnosti jeho použitia v ČSSR. Ekonomický časopis*, č. 6.
- Gergelyi, K., Kolek, J., Šujan, J., *Rozvoj ekonometrického modelovania v MLR. Ekonomické rozhľady*, č. 3.
- Gerlach, V., *Ideovo-politické aspekty účasti pracujúcich na řízení výroby. Nová mysl*, č. 4, zvl. č.
- Golianová, N., *Sovietski ekonómovia o hospodárskej reforme ZSSR. Plánované hospodárství*, č. 7.
- Friss, J., *Plán a hospodárska reforma v Maďarsku. Társadalmi szemle*, č. 6.
- Hegedüs, A., *Hospodárske reformy a základné typy socialistickeho ekonomického systému. Közgazdasági szemle*, č. 5.
- Chačaturov, T., *Ekonomická reforma v SSSR. Nová doba*, č. 9.
- Isajev, V., *Niektoré otázky ekonomickej reformy a stavebníctvo. Voprosy ekonomiki*, č. 5.
- Ivanov, V., *Niektoré otázky zdokonalenia finančno-úverových vzťahov priemyselných podnikov v nových podmienkach ich činnosti. Ekonomika sov. Ukrajiny*, č. 9.
- Jarina, S., *Nová sústava podnikových daní do logiky ekonomických vzťahov. Plánované hospodárství*, č. 5.
- J. K., *Nová soustava řízení a perspektivy ekonomiky BLR. Plánované hospodárství*, č. 4.
- Kovalenkov, P., *O niektorých otázkach prípravy pracovných kádrov v republike v nových podmienkach plánovania. Ekonomika sov. Ukrajiny*, č. 5.
- Kornai, J., *Teória hospodárskeho systému a všeobecná teória rovnováhy. Közgazdasági szemle*, č. 9.
- Neamtu, M., *Zdokonalenie sústavy riadenia v Rumunsku. Ekonomický časopis*, č. 5.
- Neményi, J., *Systém financování investic v Maďarsku. Finance a úvěr*, č. 5.
- Novožilov, S., *Zdokonalenie systému materiálneho určenia rastu produktivity práce. Socialističeskij trud*, č. 5.
- Očka, D., *Diskusní poznámky k chystanému cenovému regulačnímu systému. Finance a úvěr*, č. 6.
- Pavlenda, V., *Lenínské princípy sústavy riadenia socialistickej ekonomiky. Ekonomický časopis*, č. 3.
- Poplevkin, T., *Chozrasčot a efektívnosť výroby v sovchozoch. Ekonomika sov. Ukrajiny*, č. 5.
- Postolovskij, M., *K ďalšiemu vzestupu sovětského zemědělství. Nová doba*, č. 3.
- Rozsypal, K., *Příspěvek k analýze minulého úsilí o zdokonalování systému řízení [I.] Plánované hospodárství*, č. 9.
- Sergejev, F., Šulík, V., *Otázky zdokonalovania materiálneho stimulovania. Ekonomika sov. Ukrajiny*, č. 5.
- Timár, M., *Situácia a vývin nášho národného hospodárstva na rozhraní dvoch päťročnic. Közgazdasági szemle*, č. 7—8.
- Turek, O., *Závislost důchodu na efektívnosti, parametrickém prostředí a ekonomická reforma. Politická ekonomie*, č. 7.
- Zervan, J., *K niektorým problémom sú-*

časnej hospodárskej politiky, ako vyplývajú z posledných plén ÚV KSČ a ÚV KSS. Finančné štúdie, č. 2.

Vencovský, F., *Směry reforem bankovních soustav v socialistických zemích. Finance a úvěr, č. 6.*

OBSAH XVIII. ROČNÍKA EKONOMICKÉHO ČASOPISU

STATE

	Čís. strana	
Ambroš Pavol, Vplyv rozdielnej úrovne výnosov na ekonomickú efektívnosť poľnohospodárskej výroby	3	227
Baránik Michal, Vincúr Pavol, Príspevok k projektovaniu vývoja národného dôchodku	1	10
Barič Ján, Mzda vo funkcii podnikového nákladu a technický pokrok	2	128
Bauch Vlastislav, Aplikácia niektorých Leninových myšlienok na proces združstevňovania u nás	5	385
Bauch Vlastislav, Rejholec Vladimír, O problematike vzťahov družstevných roľníkov k poľnohospodárstvu a k JRD	7	578
Buček Milan, Teoretický prístup k rastu v priestore; koncepcia priestorového koridoru	1	1
Dalín Sergej Alexejevič, Lenin a problémy súčasného kapitalizmu	7	
Freistadt Ernest, Futurológia a rozvojové krajiny	8	673
Fundárek Milan, Náčrt historického vývoja produkčných funkcií	10	882
Garaj Vladislav, Nákladová funkcia kvality výrobku v analýze výrobného procesu	3	211
Gergelyi Koloman, Kolek Juraj, Šujan Ivan, Základné črty maďarského ekonometrického modelu M-2 a možnosti jeho použitia v ČSSR	6	484
Heretik Štefan, Leninov metodologický odkaz a ekonomická veda	6	465
Hutník Felo, Družstevná pracovná sústava a súčasný roľník	2	97
Jaura Zdeno, K niektorým problémom finančného zabezpečenia spoločenskej spotreby a úlohy NV v tomto procese	5	399
Kočiščák Mikuláš, Buržoázi ekonomí o ekonomických reformách v socialistických krajinách	9	782
Kolek Juraj, pozri Gergelyi Koloman	6	484
Pavlanda Viktor, Leninské princípy sústavy riadenia socialistickej ekonomiky	4	283
Rapoš Pavol, Leninova vedecká teória imperializmu a niektoré problémy jej ďalšieho rozvíjania	4	296
Rejholec Vladimír, pozri Bauch Vlastislav	7	578
Sojka Jozef, Regulácia investícií v ekonomickom systéme pri použití štruktúrnej analýzy	9	769
Spetter Henry, Vnútorne a navonok orientovaná industrializácia	1	41
Šestáková Monika, Behaviorizmus a modely manažerských firiem	1	21
Šimkovič Ján, Niektoré faktory vývoja národohospodárskeho bilancovania	6	498
Šujan Ivan, Model pre kvantifikáciu národohospodárskych rezerv vybraných komodít	2	111
Šujan Ivan, pozri Gergelyi Koloman	6	484
Šujan Ivan, Spotrebné funkcie v komplexných ekonometrických modeloch Švantnerová Jiřina, K otázkam ekonomickej efektívnosti	7	598
Unčovský Ladislav, Modely rastu podniku	10	865
Unčovský Ladislav, Modely rastu podniku	3	193
Vincúr Pavol, pozri Baránik Michal	1	10

DISKUSIA

Bachár Vladislav, K niektorým problémom indikatívneho plánovania NH	7	623
Gallo Pavol, Sféra pôsobnosti bánk v socialistickej ekonomike	1	60
Husár Jaroslav, Možnosti analýzy dovozu pomocou tabuľky medziodvet- vových vzťahov		
Korček Ludovít, Teoretický odkaz klasikov marxizmu-leninizmu vždy aktuálny	4	310
Košnár Jozef, K otázke zapojenia Slovenska do medzinárodnej deľby práce	8	684
Križková Mária, Teória fyzikálnych polí a kvantifikácia ekonomických vzťahov v priestore	10	912
Němec Jaroslav, K teoretickým východiskám analýzy a projekcie socia- listického systému	10	897
Šikula Milan, Metodologický význam princípu hraničnosti pre socia- listickú ekonomickú vedu	7	613

ZO ZAHRANIČNEJ VEDY

Bogačev V., Kantorovič L., Cena času	4	358
Kantorovič L., pozri Bogačev V.	4	358
Kedrova K., Fond na osvojenie novej techniky a jeho úloha v stimu- lovaní technického pokroku	8	726
Kovalev N. J., Politická ekonómia socializmu a ekonomicko-matema- tické metódy	9	836
Völkerling F., O význame knihy „Politická ekonómia socializmu a jej aplikácia v NDR“	7	649
Tom A., Základy systému faktorov rastu v socialistickej hospodárstve	6	541

KONZULTÁCIE

Leščišín Michal, Organizácia — neinvestičný faktor ekonomického rozvoja	6	524
Luptáček Mikuláš, Turnovec František, Ekonomická rovnováha v podmienkach monopolistickej konkurencie	2	143
Luptáček Mikuláš, Ekonomická rovnováha v podmienkach monopolis- tickej konkurencie	4	338
Šestáková Monika, Nemarkistické teórie všeobecnej rovnováhy a eko- nomického optima pri monopolných vzťahoch	6	510
Tomášek Petr, Problém koverze štruktúry priemyselnej vyspělých oblastí	8	617
Turnovec František, pozri Luptáček Mikuláš	2	143

PREHLADY

Hoffmannová Svetlana, Sovietska diskusia o predmete politickej ekonómie	9	802
Hoffmannová Svetlana, Politická ekonómia socializmu a hospodár- ska politika	10	930
Neamțu Marian, Zdokonalenie sústavy riadenia v Rumunsku	5	424
Márton Milan, Medzinárodné stretnutie o ekonomických aspektoch rozvoja kultúry	5	434
Ondrčka Pavol, Voľba techniky v teóriách hospodárskeho rozvoja	5	409
Ondrčka Pavol, Šíbl Drahoš, Teórie medzinárodného obchodu v ne- markistickej ekonómii	7	640

	čís. strana	
Potocký Alexander, Bádateľský výskum ČSSR vo svetle hospodárskych ukazovateľov	2	161
Sláviková Zdenka, Priestorové problémy v teoretickom myslení sovietskych ekonómov	4	320
Šarmír Eduard, K ekonomickému významu vedeckovýskumnej činnosti síbl Drahoš, Sociálno-ekonomické problémy voľného pohybu pracovných síl v krajinách EHS	2	178
Šíbl Drahoš, pozri Ondrčka Pavol	3	242
Šíbl Drahoš, Ekonomické aspekty prechodu EHS od colnej k hospodárskej únii	7	640
Šíbl Drahoš, Ekonomické aspekty prechodu EHS od colnej k hospodárskej únii	8	709
Zeman František, K otázke konštrukcie súhrnných ukazovateľov rozvoja školstva a vzdelania obyvateľstva	9	817

GLOS Y

Antalová Jozefína, Problémy inflácie v socialistickom hospodárstve	1	76
Gabrielová Herta, Štátny intervencionizmus v poľnohospodárstve a Labiniho teória oligopolu	8	739

RECENZIE

Action Commitee for the United States of Europe — D. Šíbl	3	267
Bauch V., Problémy pracovnej aktivity pracovníkov JRD — H. Gabrielová	3	256
Beever C. R., Trade Unions and Free Labour Movement in the EEC — D. Šíbl	3	265
Ciamaga L., Deľba práce v priemysle zemí EHS — V. Pavlát	8	758
Cooper R. N., International Finance — P. Ondrčka, D. Šíbl	8	751
Denton G., M. Forsyth, M. Mac Lennan, Economic Planning and Policies in Britain, France and Germany — V. Bachár	8	761
Despicht M., The Transport Policy of the European Communities — D. Šíbl	10	950
Erbes R., L'intégration économique internationale — S. Laiferová	1	85
Faltus J., V. Průcha, Prehľad hospodárskeho vývoja na Slovensku v rokoch 1918—1945 — P. Zaťko	5	451
Galbraith J. K., The New Industrial State — J. Králik	5	456
Gercovič G. B., Soveršenstvovanije metodov chozjajstvovanija v jevropejskich stranach — členach SEV — M. Kočiščák	8	747
Chavina S. A., Kritika buržoaznych vzgladov na zakonomernosti socialističeskogo chozjajstva — M. Kočiščák	10	943
Jüngling J., Nachtigal V., Ekonomická rovnováha za socializmu — M. Šikula	6	557
Lacko R., Náčrt vývinu priestorovej ekonomiky — Z. Jaura	1	83
Lietava J., Ekonomická rovnosť a postavenie družstevných roľníkov — J. Glos	3	269
Lipták J., Medzinárodná deľba práce v poľnohospodárstve — G. Snohová	4	378
Mellin S. A., pozri Rudakov E. V.	5	560
Nachtigal V., pozri Jüngling J.	6	557
Nikl M., Vztah USA k západoevropské integraci — D. Šíbl	1	88
Pisani E., Carlí G., Triffin R., Lord Plowden, Winacker K., Hallstein W., Problems of British Entry into the EEC — D. Šíbl	4	374
Průcha V., pozri Faltus J.	5	451

	čís.	strana
Rausser V., Bazele planificării economiei naționale — M. Neamțu	5	449
Říha L., Jak určovat efektivnost — A. Kováčová	9	850
Rudakov E. V., Mellin S. A., Storožev V. I., Ekonomičeskaja reforma v sel'skom chozjajstve socialističeskich stran — G. Snohová	6	560
Rutkowski, EHS a mezinárodní pohyb kapitálu — V. Pavlát	10	945
Schmölders G., Rationalisierung und steuer system — E. Vaňová	5	460
Siebert Horst, Zur theorie des regionalen Wirtschaftswachstum — P. Saller, V. Vaškovič	9	852
Stimulirovanije razvitija novoj tehniki v stranach SEV — E. Košiččáková	9	848
Stoleru Lionel, L'impératif industriel — E. Šarmír	8	754
Storožev V. I., pozri Rudakov E. V.	6	560
Svetoň J., Vývoj obyvateľstva na Slovensku — J. Grunt	10	941
The Effects of EFTA on the Economies of Member States — D. Šíbl	3	260
Ťju Ipanov S. I., Očerki političeskoj ekonomii — S. Plávková	5	446
Turčins J. B., Ocenka zemli i soveršenstvovanije ekonomičeskich otnošenij v sel'skom chozjajstve — J. Svätójánsky	7	659
World Bank Atlas — population per capita product and growth rates — D. Šíbl	7	660

BIBLIOGRAFIA

Bibliografía kníh a teoretických článkov k zavádzaniu nových zásad riadenia národného hospodárstva v socialistických krajinách — L. Greiner	6	567
Bibliografía kníh a teoretických článkov k zavádzaniu nových zásad riadenia národného hospodárstva v socialistických krajinách — L. Greiner	10	954

SPRÁVY

Aktuálnosť teoretického odkazu V. I. Lenina tvorcom dnešnej socialistickej teórie a praxe (H. Gabrielová)	7	664
K nedožitým 65. narodeninám J. Svetoňa (J. Grunt)	2	192
K niekoľkým novým publikáciám o kontrole akosti (R. Krč)	3	273
Konferencia MEA „Plánovanie a trhové vzťahy“ (M. Šestáková)	8	764
O problémoch ekonomického rastu rozvojových krajín (E. Freistadt)	6	564
Porada o otázkach dlhodobých výskumov v sociálnej oblasti (Š. Murín)	7	666
Správa o výsledkoch VI. medzinárodného sympózia o materiálno-technickom záosobovaní v Tbilisi (I. Šujan, A. Miháliková)	2	188
Správy o obhajobách kandidátskych dizertačných prác (L. Havadejová)	3	276
Správa o obhajobe kandidátskej dizertačnej práce (A. Mališ)	4	382
Správa o obhajobe kandidátskej dizertačnej práce (D. Šíbl)	5	462
Správa o obhajobe kandidátskej dizertačnej práce (D. Šíbl)	7	668
Štvrtá medzinárodná konferencia o nemarxistických ekonomických teóriách (V. Bachár, M. Šikula)	9	857
20 rokov poľnohospodárskeho družstevníctva v ČSSR (H. Gabrielová)	1	92

СОДЕРЖАНИЕ

Статьи

Ирина Швантнерова, К вопросам экономической эффективности	865
Милан Фундарек, набросок исторического развития производственной функции	881

Дискуссия

Ярослав Немец, К теоретическим источникам анализа и проекции социалистической системы	897
Мария Крижкова, Теория физикальных полей и квантификация экономических отношений в пространстве	912

Обзоры

Светлана Гоффманнова, Политическая экономия социализма и хозяйственная политика	930
---	-----

Рецензии

Я. Светонь, Развитие населения в Словакии — Я. Грунт	941
С. А. Хавина, Критика буржуазных взглядов на закономерности социалистического хозяйства — М. Кочишчак	943
Я. Рутковски, ЕЭС и международное движение капитала — В. Павлат	945
Н. Деспихт, The Transport Policy of the European Communities — Д. Шибл	950
Библиография	954
Содержание 18 выпуска „Экономического журнала“	957

CONTENTS

Articles

Jiřina Švantnerová, On Questions of Economic Effectiveness	865
Milan Fundárek, Outline of the Historical Evolution of Production Functions	881

Discussion

Jaroslav Němec, Towards Theoretical Outlets of Analysis and Projection of the Socialist System	897
Mária Križková, Theory of Physical Fields and Quantification of Economic Relations in Space	912

Outlines

Svetlana Hoffmannová, Political Economy of Socialism and Economic Policy	930
--	-----

Book Review

J. Svetoň, Population Development in Slovakia — J. Grunt	941
S. A. Chavina, Criticism of Bourgeois Views on the Laws of Socialistic Economy — M. Kočišćák	943
J. Rutkowski, European Economic Community and Movement of Capital — V. Pavlát	945
N. Despicht, The Transport Policy of the European Communities — D. Šíbl	950
Bibliography	954
Contents of Volume XVIII of the Economic Journal	957

Autori článkov: Jiřina Švantnerová, Ing., CSc., samostatná vedecká pracovníčka Ekonomického ústavu SAV v Bratislave – Milan Fundárek, Ing., pracovník Výskumného výpočtového strediska s Programom OSN pre rozvoj v Bratislave – Jaroslav Němec, Ing., CSc., samostatný vedecký pracovník Ekonomického ústavu SAV v Bratislave – Mária Križková, Ing., pracovníčka Výskumného ústavu oblastného plánovania v Bratislave – Svetlana Hoffmannová, Ing., odborná pracovníčka Ekonomického ústavu SAV v Bratislave

Z OBSAHU ČÍSLA 1/XIX/1971

Andrej Lantay, Niekoľko myšlienok o ekonomickej teórii v jubilejnom roku

Drahoš Šíbl, K otázke rovnomerného rozdeľovania prínosov z medzinárodnej ekonomickej integrácie

Zdeno Jaura, Problémy finančného zabezpečenia činnosti NV

Viliam Vaškovič, Možnosti modelovania pohybu obyvateľstva vo viacoblastnom systéme

Rudolf Krč, Ekonomický rast a technický pokrok v juhoslovanskom ekonomickom výskume

V. Pavljučenko, Kvalitatívne a kvantitatívne zmeny vo vedeckotechnickom pokroku

---

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied, ročník XVIII, 1970, číslo 10. – Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. – Vedúci redaktor Ernest Freistadt, tajomníčka redakcie Hana Smilková. – Tlačia: Tlačiarenské závody Pravda, závod Bratislava. – Výmer PIO č. 9263/50-III/2. – Rozširuje poštová novinová služba. – Objednávky a predplatné prijíma PNS – ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Gottwaldovo nám. 48, Bratislava. – Časopis možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. – Objednávky do zahraničia vybavuje PNS – ústredná expedícia tlače, Gottwaldovo nám. 48, Bratislava. – Celoročné predplatné Kčs 80,-, jednotlivé čísla Kčs 8,-.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1970.